МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І. І. МЕЧНИКОВА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

ПРОФЕСОРИ
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Біографічний довідник
У двох томах

ТОМ 1
РЕКТОРИ
(1865–2020)

Одеса
ОНУ
2020

УДК 378.409.111.3(477.74-21)“1865/2020”(03)
П841

Головний редактор
І. М. Коваль, проф., д-р політ. наук

Відповідальний редактор
М. О. Подрезова, заслужений працівник культури України

Редакційна колегія:
В. В. Глєбов, канд. іст. наук; ***Л. М. Голубенко***, канд. філол. наук; ***Л. М. Дунаєва***, д-р політ. наук; ***В. В. Заморов***, канд. біол. наук; ***О. В. Запорожченко***, канд. біол. наук; ***В. О. Іваниця***, д-р біол. наук; ***О. А. Іванова***, д-р наук із соц. комунікацій; ***В. Є. Круглов***, канд. фіз.-мат. наук; ***В. Г. Кушнір***, д-р іст. наук; ***В. В. Менчук***, канд. хім. наук; ***С. Ф. Скороход***, канд. фіз.-мат. наук; ***Л. М. Солдаткіна***, канд. хім. наук; ***В. І. Труба***, канд. юрид. наук; ***В. М. Хмарський***, д-р іст. наук; ***Є. А. Черкез***, д-р геол.-мінерал. наук; ***Є. М. Черноіваненко***, д-р філол. наук.

Упорядники та бібліографічні редактори:
О. С. Мурашко, В. П. Пружина, В. В. Самодурова

Рекомендовано до друку вченою радою ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 8 від 30 червня 2020 р.

П841 **Професори** Одеського національного університету імені І. І. Мечникова : біогр. довід. : у 2 т. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; голов. ред. І. М. Коваль ; відп. ред. М. О. Подрезова ; редкол.: В. В. Глєбов [та ін.] ; упоряд. та бібліогр. ред.: О. С. Мурашко, В. П. Пружина, В. В. Самодурова. – Одеса : ОНУ, 2020. – Т. 1 : Ректори (1865–2020). – 160 с., 44 с. іл.

ISBN 978-617-689-380-6
ISBN (т. 1) 978-617-689-381-3

Видання присвячено 155-річному ювілею Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Перший том являє собою біографічний довідник, який містить статті про ректорів університету за всю історію його існування (1865–2020).

Для істориків науки і спеціалістів з історії класичних університетів, краєзнавців, бібліотечних працівників та для широкого загалу.

УДК 378.409.111.3(477.74-21)“1865/2020”(03)

ISBN 978-617-689-380-6
ISBN (т. 1) 978-617-689-381-3

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2020
© Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова, 2020

Зміст

Від упорядників 4
Одеський університет в обличчях: історії успіху 5

СОКОЛОВ Іван Дмитрович *(Тихоненко М. Я.)* 12
ЛЕОНТОВИЧ Федір Іванович *(Музичко О. Є.)* 16
ГОЛОВКІНСЬКИЙ Микола Олексійович *(Амброз Ю. О., Зелінський І. П.)* 23
ЯРОШЕНКО Семен Петрович *(Чорна М. П.)* 30
НЕКРАСОВ Іван Степанович *(Музичко О. Є.)* 35
ШВЄДОВ Федір Никифорович *(Дьяченко М. Г., Тахтарова Н. С.)* 41
ДЕРЕВИЦЬКИЙ Олексій Миколайович *(Ізбаш-Гоцкан Т. О.)* 46
ЗАНЧЕВСЬКИЙ Іван Михайлович *(Голотюк Й. Й.)* 50
ПЕТРІАШВІЛІ Василь Мойсейович *(Музичко О. Є.)* 55
ЛЕВАШОВ Сергій Васильович *(Кузнєцов В. О.)* 62
КИШЕНСЬКИЙ Дмитро Павлович *(Самодурова В. В., Шепельська І. В.)* 68
ДОБРОКЛОНСЬКИЙ Олександр Павлович *(Музичко О. Є., Хмарський В. М.)* 75
БІЛІМОВИЧ Антон Дмитрович *(Асланов С. К., Печерська Н. Б.)* 81
СОЛНЦЕВ Сергій Іванович *(Скрипник М. О.)* 85
ШМІДТ Ісай Павлович *(Петровський Е. П., Хмарський В. М.)* 91
САВЧУК Микола Панасович *(Кузнєцов В. О., Севастьянов В. Д.)* 97
ІВАНЧЕНКО Прокіп Леонтійович *(Кузнєцов В. О.)* 102
ЛЕБЕДЄВ Сергій Іванович *(Андріанова Т. В., Васильєва Т. В., Коваленко С. Г.)* 107
ЮРЖЕНКО Олександр Іванович *(Анісімов Ю. М.)* 113
БОГАТСЬКИЙ Олексій Всеволодович *(Грень А. І.)* 117
СЕРДЮК Віктор Васильович *(Чемересюк Г. Г.)* 122
ЗЕЛІНСЬКИЙ Ігор Петрович *(Файтельберг Р. О.)* 127
СМИНТИНА Валентин Андрійович *(Подрезова М. О.)* 133
КОВАЛЬ Ігор Миколайович *(Хмарський В. М.)* 141

Хронологічна таблиця керівників Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова 148
Покажчик персоналій 153

Від упорядників

З нагоди 155-річчя ОНУ імені І. І. Мечникова здійснено видання біографічного довідника «Професори Одеського національного університету імені І. І. Мечникова» (Одеса, 2020). Це видання є продовженням досліджень у галузі біографістики та історії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Довідник побудований з урахуванням традицій вітчизняної енциклопедичної культури, світового досвіду створення біографічних видань, а також досвіду складання власних довідкових біографічних праць – «Професори Одеського (Новоросійського) університету: у 4 т.» (1-е та 2-е видання); «Випускники Одеського (Новоросійського) університету»; «Золоті імена» та велика кількість біобібліографічних покажчиків, присвячених професорсько-викладацькому складу тощо.

Біографічний довідник «Професори Одеського національного університету імені І. І. Мечникова» складається з двох томів: том перший присвячений ректорам університету; том другий містить статті про професорів ОНУ імені І. І. Мечникова, які отримали вчене звання за період 2005–2020 рр.

Перший том біографічного довідника має назву «Ректори (1865–2020)» та включає авторські біографічні статті про ректорів університету від моменту його заснування в травні 1865 р. до сьогодення, 2020 р. Статті написані в жанрі науково-біографічних нарисів і дають уяву про життєвий і творчий шлях вчених та внесок кожного з них в історію університету під час ректорства. Біографічні нариси про ректорів розташовані у хронологічній послідовності, у порядку їх керування закладом, що дає можливість прослідкувати життя університету в його динаміці, протягом трьох століть. При опрацюванні біографій були використані видання, що ґрунтуються на наукових дослідженнях, статті про ректорів мають документальні посилання на джерела (біобібліографічні праці, монографії, статті), а також на архівні документи Державного архіву Одеської області та Наукової бібліотеки «Матеріали до біографій співробітників ОНУ імені І. І. Мечникова», фотодокументи та інформаційні ресурси Інтернет.

Довідковий апарат представлений Хронологічною таблицею керівного складу ОНУ імені І. І. Мечникова (ректори та виконуючи обов'язки ректора) та Покажчиком персоналій.

Довідник ілюстрований документами та фотографіями.

Висловлюємо подяку за допомогу в доборі текстового, документального та ілюстративного матеріалу всім, хто брав участь у створенні видання, усім небайдужим до долі ректорів та інших провідних фахівців університету, авторам статей.

Укладачі з вдячністю приймуть всі зауваження і вказівки на помилки і недоліки, які могли бути допущені при підготовці матеріалу книги.

Одеський університет в обличчях: історії успіху

Біографічний словник, присвячений професорам Одеського університету, розпочинається томом про ректорів. І це не випадково, адже саме вони були обличчям цього закладу, уособленням того, кого саме хотів бачити колектив чи державний істеблішмент – в обох випадках це відображало уявлення людей відповідної епохи про те, хто може бути очільником найвідомішого і найдавнішого університету Одеси. Наразі існує велика кількість праць, присвячених історії та діяльності Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – особливо після виходу у 2015 р. тому до 150-річчя від його заснування. Втім професорська корпорація має помітну тенденцію до зростання – вона суттєво поповнилась з часу попереднього видання, а сюжети ректорських біографій теж потребували певного переосмислення.

Нове видання біографічного довідника дає можливість ще раз побачити всю історію університету крізь призму життєписів його ректорів і новітні її сюжети – через біографії професорів-неофітів. Отже, перед нами панорама з 24 неординарних постатей ректорів та 57 особистостей професорів, які різняться за своїм світоглядом та соціальним досвідом, обставинами життєвого шляху, що привів їх на вершини академічного олімпу, але схожі у досягнені результату, що його можна визначити як особистий успіх.

Нинішній довідник – продовження масштабного проекту у межах політики пам'яті Одеського національного університету імені І. І. Мечникова саме у царині біографістики. Першим результатом став вихід у 2000 р. біографічного словника «Професори Одеського (Новоросійського) університету» (2-ге видання у 2005 р.). Перший досвід був вельми вдалим. Втім велика кількість документів залишалась недоступною чи невикористаною, життєписи деяких персонажів потребували уточнення, народжувались нові професори, а можливості комп'ютерної обробки матеріалу стали підставою для підготовки наступного видання, що побачило світ через двадцять років після першого.

Сьогодні Одеський університет в історичному ракурсі сприймається як три хронологічно послідовних образи закладу вищої освіти в імперську, радянську та сучасну епохи. Історіографічний досвід показує, що постать першої особи – ректора, мала завжди неабияке значення і вплив на життя університету та його колективу. Адже з

одного боку, це державна установа, що надає освітні послуги і наукову продукцію, а з другого – потужна творча майстерня з великою кількістю різновікових, різноспрямованих, амбітних людей з високим інтелектуальним рівнем і відповідною атмосферою творчості. Ректор, як і будь-яка людина, є продукт своєї епохи. Тому діяльність і особисті якості ректорів теж впливали на долю університету, були його обличчям і, певною мірою, його відображенням, визначали стратегію його подальшого розвитку. Стаючи ректором, кожен з них, по суті, ставав державним діячем і помітною фігурою в суспільному житті міста і регіону.

Поява нового очільника університету – це завжди процедура. Її механізм породжувала відповідна епоха. Статут 1863 р., за якого університет було відкрито, з'явився в епоху Великих реформ у Російській імперії, був ліберальним і посилив принцип виборності – ректора обирала вчена рада. Отже, якщо першого ректора – математика І. Д. Соколова було призначено, то вже наступного – історика права Ф. І. Леонтовича – було обрано. За ректорства останнього та його наступника геолога М. О. Головкінського до молодого університету, що вже встиг заявити про себе на всю країну, прийшли знані науковці – М. О. Умов, І. М. Сєченов, І. І. Мечников, О. О. Ковалевський.

За новим Статутом 1884 р. автономію університетів було звужено і ректора вже призначав міністр народної освіти з числа ординарних професорів університету. Першими ректорами у нових умовах стали випускник Новоросійського університету математик С. П. Ярошенко та філолог І. С. Некрасов. На рубежі XIX–XX ст. Новоросійський університет поповнився медичним факультетом, розгорнулося грандіозне будівництво, яке очолив ректор фізик Ф. Н. Шведов.

Революційні події початку нового століття відбились як на атмосфері в університеті, так і на його керівництві. Консерватизм філолога О. М. Деревицького, наприклад, не знайшов підтримки ні у значної частини студентства, ані у більшості професорсько-викладацького складу. Після прийняття указу про автономію університетів радою університету ректором було обрано математика І. М. Занчевського. Принципова позиція ректора щодо захисту автономії університету та демократичних свобод під час революції коштувала йому посади.

У складній обстановці післяреволюційних років, першої світової війни та нових революцій довелось керувати університетом ректорам медикам С. В. Левашову та Д. П. Кишенському, історику О. П. Доброклонському, хіміку В. М. Петріашвілі, ще раз – І. М. Занчевському, метематику А. Д. Білімовичу. Доля деяких з них виявилась трагічною. Так, за рішенням колегії Одеської ЧК С. В. Левашов був розстріляний. Внаслідок революційних потрясінь та жорстокої збройної боротьби за владу розпо-

чався відтік значної частини одеської інтелігенції та професури за кордон. Деякі з них змогли продовжити академічну кар'єру в еміграції – в університетах Болгарії, Югославії, Чехословаччини, Франції тощо. Серед розпорошених по світу викладачів та науковців університету були ті, кому судилося залишити помітний слід на чужині. Так сталося із колишніми ректорами Д. П. Кишенським, О. П. Доброклонським, А. Д. Білімовичем.

Після остаточного встановлення радянської влади у системі вищої освіти почались експерименти. Тому обраний вченою радою у березні 1920 р. ректором університету економіст С. І. Солнцев перебував на цій посаді менше чотирьох місяців – університет було ліквідовано, а справи його канцелярії передано до інститутів, створених його на базі. Протягом 13 років вища школа України не передбачала університетської форми освіти.

Коли партійному керівництву стало очевидним, що руйнація університетів та експериментальна освітянська модернізація були хибними рішеннями, то відбувся поворот до відновлення університетського формату вищої освіти в Україні. Керівниками новостворених університетів висували ректорів, які затверджувалися на посаду Всесоюзним комітетом по справах вищої школи за поданням НКО УРСР. На ректорів покладалося завдання виховувати висококваліфіковані кадри, які мали бути «озброєні» марксистсько-ленінською ідеологією. Таким чином, крім навчальної, науково-дослідної та адміністративно-господарської роботи ректори відповідали і за громадсько-політичну ситуацію в колективі студентів та викладачів.

В Одесі комісію з реорганізації низки закладів вищої освіти очолив особливий уповноважений, колишній керівник Фізико-хіміко-математичного інституту, М. Х. Фарбер, який з успіхом виконав усю підготовчу роботу для того, щоб університет відкрив свої двері 1 вересня 1933 р. Але для остаточного призначення керівником йому не вистачило освіти та авторитету, якого вдосталь було у колишнього комісара легендарного комбрига Г. І. Котовського, випускника Московського інституту червоної професури, історика І. П. Шмідта, якого призначили першим ректором Одеського державного університету. Під час його ректорства було відкрито декілька нових факультетів, розширено кількість спеціальностей, приділено увагу формуванню викладацького та адміністративного складу. Але навіть партійний висуванець не був застрахований від політичних звинувачень – у 1936 р. він склав обов'язки ректора. Його послідовник, Ф. Ф. Пекарський, будучи людиною сторонньою для науки, далекою від механізмів функціонування вищої школи та її університетської специфіки, зіткнувся з величезною кількістю проблем, подолати які не зміг, і змушений був звільнитись.

1 вересня 1939 р. ректором призначили людину зовсім іншого ґатунку – біолога професора М. П. Савчука, який очолював університет впродовж 9 років. Завдяки організаційним здібностям, енергійності та цілеспрямованості, він зміг під час Другої світової війни зберегти університет, організувати дві його евакуації. М. П. Савчук залишив посаду ректора, отримавши призначення на посаду міністра освіти УРСР.

Під час роботи наступних ректорів біологів П. Л. Іванченко та С. І. Лебедєва (майбутнього віце-президента Української академії сільськогосподарських наук) відбулися конструктивні зміни в університеті – введений в експлуатацію новий навчальний корпус та новий спортивний зал, відбудовано корпус хімічного факультету, відновлено друкарню, реорганізовано університетські кафедри, якісно змінено матеріальну базу науково-дослідних лабораторій.

Початок 1960-х рр. приніс нові зміни як у структурі ОДУ, так і в його кадровій політиці. Ректором став хімік професор О. І. Юрженко – спеціаліст з фізико-хімії полімерів. Під його керівництвом в ОДУ вперше розгорнулися наукові дослідження в цій порівняно новій галузі хімії, була обладнана нова лабораторія, було утворено проблемні лабораторії з інших галузей науки. За його часів утвердилась нова форма зв'язку науки з виробництвом – з'явились господарчо-договірні роботи, що їх виконували університетські вчені. Створення науково-дослідного сектору започаткувало системний підхід до організації наукових розробок в цьому напрямку. Разом з тим, саме у ті часи вади адміністративно-командної системи почали негативно відбиватись і на сфері освіти та науки. Країна відставала у розвитку нових технологій – мікроелектроніці, інформатиці, біотехнології тощо, гуманітарні та особливо суспільствознавчі дисципліни страждали від домінування ідеологічного монізму.

За роки ректорства видатного науковця, хіміка О. В. Богатського рівень університетської науки значно підвищився, продовжилися зв'язки з виробництвом, поліпшувалося матеріально-технічне забезпечення університету. Підвищився статус вченого, а з ним і престиж університету. Він став керівником лабораторії Інституту загальної та неорганічної хімії АН УРСР, очолив Фізико-хімічний інститут АН УРСР, був обраний дійсним членом АН УРСР. Позитивне мислення, оптимістичне налаштування на справи, що впливають на формування сприятливого клімату в колективі, відданість справі, яка надихає своїм прикладом, врешті, здатність до ризику і нестримне прагнення до прогресивних змін відрізняли роботу і наступного ректора – фізика В. В. Сердюка. Університет отримав статус провідного закладу вищої освіти України з науково-дослідної роботи, була відкрита докторантура. На кошти від щорічного прибутку від виконання господарчо-договірної тематики в університеті протягом

1960–1980-х рр. були побудовані нові споруди – корпус гуманітарних факультетів, п'ять корпусів університетських гуртожитків, будівлі для викладачів.

У пам'яті кількох поколінь залишиться постать ректора геолога І. П. Зелінського, який понад 40 років життя присвятив рідному університету. Противник кабінетного стилю управління, він намагався обговорювати проблеми на місцях, слухати та чути, бути рішучим і наполегливим, не стільки давати розпорядження або накази, скільки переконувати людей у їх здійснені. За часів його ректорства, яке припало на спроби кардинальних реформ в СРСР, його розпад та перші роки незалежної України, були створені Інститут соціальних наук, Інститут математики, економіки та механіки, Інститут фізики горіння, одна з середніх шкіл перетворена на ліцей з символічною для університету назвою «Рішельєвський». Визнанням ролі університету та особисто ректора у житті міста стало обрання І. П. Зелінського у 1988 р. народним депутатом Верховної Ради СРСР.

Загалом радянський період був бурхливим часом зростання всіх кількісних показників та якісних змін в університеті. Колектив Одеського державного університету імені І. І. Мечникова виріс у понад чотири рази та закріпив за собою лідерські позиції в підготовці кваліфікованих науково-викладацьких кадрів південно-західної України. Втім у суспільстві непомітно накопичувались проблеми, що призвели до розпаду СРСР. Університет опинився перед новими викликами. У 1995 р. ректором університету став фізик В. А. Сминтина. Це були дуже важкі часи не тільки для освітнього закладу, але й для нової держави Україна, що повноцінно з'явилась на мапі світу у 1991 р., адже треба було вирішувати прозаїчні проблеми із трудовими ресурсами, заробітною платнею тощо. На межі століть університет набув статусу національного. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова першим серед закладів вищої освіти країни підписав Болонську декларацію, став першим запрошеним українським університетом до Міжнародної асоціації університетів (ЮНЕСКО), запровадив навчальну систему «школа – коледж – університет», що подібної в Україні не було.

Політолог І. М. Коваль, який перебуває на цій посаді з 2010 р., належить до нової генерації менеджерів-реформаторів. Він дуже добре розуміє, що для світового визнання сучасного університету заклад зобов'язаний вбудовуватися в глобальні мережі студентської та академічної мобільності, у циркуляцію наукового знання, освітніх траєкторій, інтегруватися до глобального наукового співтовариства. Він є прихильником якісної освіти, стоїть на поєднання класичних традицій вищої школи і сучасних освітніх технологій, високої кваліфікації професорсько-викладацького складу та безперервності освіти і процесу професійного розвитку фахівців в облас-

ті фундаментальних наук, конкурентоспроможних на українському і міжнародному ринках праці. Під його керівництвом були відкриті нові спеціальності та напрямки підготовки фахівців з вищою освітою, здійснена реорганізація структури університету, створено Центр забезпечення якості освіти, запроваджено засади дотримання академічної доброчесності, введено в експлуатацію новий навчальний корпус, розробляється нова стратегія розвитку університету. За результатами консолідованого рейтингу закладів вищої освіти України ОНУ імені І. І. Мечникова незмінно входить до десятки кращих закладів вищої освіти країни. У 2015 р. колектив ОНУ імені І. І. Мечникова підтримав кандидатуру чинного керівника на другий строк перебування на посту ректора.

Висока місія ректора полягає в тому, щоб завжди бути відкритим до нових ідей, формувати сприятливий психологічний клімат у колективі, спряти професійному зростанню співпрацівників, мати творче мислення і прагнути проведення позитивних змін. У контексті глобальних завдань не може і не повинна загубитися або померкнути особистість справжнього вченого, педагога, творця наукової школи і організатора науки!

Важливим завданням керівника будь-якого закладу вищої освіти є формування адміністративного та викладацького складу. Саме професорсько-викладацький склад формує обличчя Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, характеризує його унікальність і впізнаваність, самобутність і ексклюзивність. Кадровий потенціал є основним елементом сукупного потенціалу університету, в ньому виявляється якісна характеристика наукових, освітніх і адміністративних можливостей всіх категорій персоналу. Високий рівень якості педагогічного та наукового контингенту визначає організацію та функціонування освітнього, наукового та виховного процесів закладу. Безумовно, що основним завданням ОНУ імені І. І. Мечникова є надання освітніх послуг, а ключовою складовою цих послуг – праця викладача з передачі студентам знань, умінь і навичок. Це означає, що професор університету повинен володіти компетентностями як науковця, так і викладача. Тому підвищення питомої ваги професорів та доцентів було і залишається сьогодні одним з найголовніших завдань ОНУ імені І. І. Мечникова. Умови, створені в університеті для творчого розвитку викладача, вченого, сприяють формуванню високоякісного складу професіоналів. За період з 2005 по 2020 рр. склад співробітників поповнився 57 професорами з різних галузей знань. Адже від рівня кваліфікації та мотивації професорсько-викладацького складу залежить якість освітнього процесу в Одеському університеті. Кожен викладач постійно працює над підвищенням ефективності своєї основної роботи в усіх сферах професійної діяльності. Крім того саме від наукової

активності представників закладу вищої освіти залежить рейтинг університету як серед вітчизняних, так і міжнародних закладів освіти.

У підсумку зазначимо, що перші особи університету були безсумнівно успішними, але не були ідеальними людьми, а їхня робота під час перебування, а найчастіше після завершення ректорства, часто піддавалась прихованій чи відкритій, справедливій, і не дуже, критиці. Але незаперечним є те, що кожна особа, яка потрапляла на посаду ректора, змушена була мобілізувати такі внутрішні ресурси, що до того їй ще не доводилось використовувати. Певною мірою можна стверджувати, що посада керувала особою, а не тільки особа керувала закладом вищої освіти і це завжди давало колосальний ефект – часто небезболісний і шкідливий для самої особистості, але такий потрібний для університету. Квартет математиків, тріо біологів, фізиків та хіміків, пари геологів, істориків, медиків, філологів, соло економіста, політолога і юриста не забували про розвиток своїх наук, але вони, стаючи топ-менеджерами, насамперед переймались долею університету, що був навколо них. Відданість Alma mater кожного з персонажів першого тому, незалежно від того скільки місяців чи років та енергії вони віддали університету, була їхньою притаманною рисою!

Редакційна колегія

СОКОЛОВ
Іван Дмитрович

Математик, фахівець у галузі варіаційного числення і аналітичної механіки

І. Д. Соколов народився в 1812 р. у Новоржевському повіті Псковської губернії (нині – Псковська обл. Російської Федерації). Виходець із духовенства. Середню освіту одержав у Псковській гімназії, яку закінчив у 1829 р. У тому ж році він вступив до Головного педагогічного інституту в Петербурзі (припинив існування в 1859 р.), який закінчив у 1835 р. зі срібною медаллю. І. Д. Соколов був представником наукової школи, учнем і послідовником видатного російського математика академіка М. В. Остроградського. Як один із кращих випускників інституту І. Д. Соколов у 1836 р. поїхав у дворічне наукове відрядження за кордон (м. Кенігсберг), де слухав лекції К. Якобі, Ф. Бесселя, Ф. Неймана та інших видатних вчених.

Повернувшись із відрядження, у 1838–1839 рр. І. Д. Соколов читав курс геометрії в Головному педагогічному інституті та написав декілька статей з математики для «Енциклопедичного лексикону» А. О. Плюшара. У тому ж 1839 р. при Санкт-Петербурзькому (Імп.) університеті (нині – Санкт-Петербурзький державний університет) І. Д. Соколов захистив дисертацію на ступінь доктора філософії «Про найменші і найбільші величини простих певних інтегралів».

27 грудня 1839 р. І. Д. Соколов був призначений на посаду ад'юнкта кафедри прикладної математики (Імп.) Харківського університету (ІХУ) (нині – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна). З 22 лютого 1841 р. – екстраординарний, а з 7 травня 1843 р. – ординарний професор цієї ж кафедри. З самого початку своєї педагогічної діяльності в університеті І. Д. Соколов викладав курс механіки, а далі протягом 25 років забезпечував високий рівень викладання цього предмета в ІХУ.

Одночасно з викладанням на курсах кафедри прикладної математики І. Д. Соколов також читав курси геометрії, статики, динаміки матеріальної точки, загальної теорії руху, а за власними розробками – курси гідростатики, гідродинаміки, теорії машин.

І. Д. Соколов завжди намагався ввести щось нове у навчальний процес. Так, за його ініціативи, починаючи з 1860 р., у ІХУ вперше викладався курс теорії ймовірностей. Оскільки читання курсу нарисної геометрії з теорією тіней та перспектив на кафедрі архітектури проводилося не на належному рівні, то з 1859 по 1863 рр. І. Д. Соколов взяв на себе й цей курс. «Обидва предмети, – говорилося у звітах університету про викладання, які надсилались до міністерства, – що викладалися надзвичайно ясно і з дотриманням суворої послідовності в розвитку частин».

Під час викладання курсу будівельної механіки І. Д. Соколов вважав корисним знайомити студентів із прикладним виконанням будівельних робіт. Він завжди намагався поєднати теорію з практикою, у чому відображалася загальна тенденція розвитку університетів того часу в Російській імперії, і саме вона призвела до перегляду їхніх статутів.

Починаючи з 1840 р., одночасно з роботою в ІХУ І. Д. Соколов викладав математику в Головному педагогічному інституті, а з 1841 р. – щороку читав публічні лекції з механіки.

І. Д. Соколов був прекрасним лектором, завжди намагався забезпечити навчальний процес якісними підручниками. У 1853 р. він написав книгу «Елементарна теорія тригонометричних ліній і прямолінійна тригонометрія», яка стала підручником з тригонометрії для всіх гімназій і витримала чотири видання. У 1860 р. І. Д. Соколов видав підручник «Динаміка» у двох частинах. Цей підручник з аналітичної механіки для закладів вищиої освіти Російської імперії також витримав чотири видання. Нові відкриття збагатили цю галузь науки, але й століттям потому вчені не забули цієї праці.

Основні напрямки наукової діяльності І. Д. Соколова – варіаційне числення й аналітична механіка. У 1842 р. він надрукував працю «Дослідження деяких предметів, що відносяться до варіаційного числення», яка містила і результати його докторської дисертації. У цій роботі досліджувалися достатні умови рішень варіаційних задач, вона вперше знайомила науковців Російської імперії з цим колом питань. У галузі аналітичної механіки І. Д. Соколов узагальнив деякі результати відомого французького математика Ж. Л. Лагранжа, які були пов'язані з варіюванням руху та принципом найменшої дії.

Поряд з великою навчальною, науковою та просвітницькою діяльністю І. Д. Соколов проводив значну організаційну роботу в ІХУ. Так, з 17 лютого 1840 р. по 2 квітня 1843 р. він – секретар, а з грудня 1845 р. по 1 січня 1858 р. – декан фізико-математичного факультету.

З 13 травня 1865 р., за його згодою, заслужений ординарний професор І. Д. Соколов був призначений ректором щойно створеного в Одесі (Імп.) Новоросійського університету (ІНУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова). У ІНУ І. Д. Соколов читав лекції з теоретичної механіки студентам III і IV курсів. Першого навчального року викладав також й алгебру, а з 1868 р. – і прикладну механіку.

У 1866–1867 рр. І. Д. Соколов виконував обов'язки попечителя Одеського навчального округу. Цю посаду раніше обіймав М. І. Пирогов, який свого часу піклувався про створення в Одесі університету. У 1869 р. І. Д. Соколов був обраний членом-кореспондентом Московського математичного товариства.

Найінтенсивніша наукова діяльність математика, заслуженого ординарного професора І. Д. Соколова припала на харківський період, тому що в Одесі обов'язки ректора новоствореного університету та попечителя навчального округу займали у нього надзвичайно багато часу.

У 1869 р. перший ректор Новоросійського університету І. Д. Соколов був переведений до Казані помічником попечителя Казанського навчального округу. Цю посаду раніше обіймав видатний математик М. І. Лобачевський.

Помер І. Д. Соколов у 1873 р. і був похований на Казанському міському кладовищі, на якому також похований М. І. Лобачевський.

Пр.:

О начале наименьшего действия / И. Д. Соколов // Мат. сб. – 1870. – Т. 5, вып. 2. – С. 179–188.

Заметка на одно из примечаний к последнему изданию аналитической механики Лагранжа / И. Д. Соколов // Мат. сб. – 1868. – Т. 3, вып. 2. – С. 169–174.

Прямой вывод известной теоремы Пуассона [a, b] = const; из условия уравнения / И. Д. Соколов // Мат. сб. – 1867. – Т. 2, вып. 3. – С. 247–254.

Прибавления к переводу алгебры Бурдона, включающие теорию решения численных уравнений / И. Д. Соколов. – Харьков : Изд-во Харьк. ун-та., 1861. – 58 с.

Динамика : в 2 ч. / И. Д. Соколов. – Харьков : Изд-во Харьк. ун-та, 1860. – Ч. 1 : О движении материальной точки. – 171 с. ; Ч. 2, разд. 1 : Общая теория движения систем материальных точек. – 95 с. ; Ч. 2, разд. 2 : Приложения общей теории движения к частным случаям. – 95 с.

Элементарная теория тригонометрических линий и прямолинейная тригонометрия / И. Д. Соколов. – Харьков : Изд-во Харьк. ун-та, 1853. – 89 с.

Исследование некоторых предметов, относящихся к вариационному исчислению / И. Д. Соколов. – Харьков : Изд-во Харьк. ун-та, 1842. – 84 с.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 1100.

Вчені вузів Одеси : біобібліогр. довід. Вип. 1 : Природничі науки, 1865–1945 рр., ч. 2 : Математики. Механіки. – Одеса, 1995. – С. 107–109.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 11–14.

Русский биографический словарь / под ред. А. А. Половцова – СПб., 1909. – Т. 19. – С. 56–57.

Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 41 т / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1900. – Т. 30А (60). – С. 731.

100 лет Харьковского университета. – Харьков : Изд-во Харьк. ун-та, 1908. – 320 с.

Космодемянский А. А. Очерки по истории механики в России / А. А. Космодемянский // Учен. зап. Моск. ун-та. Серия: Механика. – 1948. – Т. 2, вып. 122. – С. 29–34.

Модестов В. И. Отрывок из воспоминаний / В. И. Модестов // Ист. вестн. – 1884. – № 11. – С. 282–300.

Циганова Н. Я. Некоторые вопросы интегрирования уравнений движения в «Динамике» И. Д. Соколова / Н. Я. Циганова // Тр. Ин-та истории естествозн. и техн. АН СССР. – 1961. – Т. 23. – С. 406–421.

Циганова Н. Я. О работах профессора И. Д. Соколова по аналитической механике / Н. Я. Циганова // Тр. Ин-та истории естествознания и техники АН СССР. – 1959. – Т. 22. – С. 202–213.

М. Я. Тихоненко

ЛЕОНТОВИЧ
Федір Іванович

Історик права

Народився 19 жовтня 1833 р. у родині священика у с. Попівка, Конотопського повіту Чернігівської губ. Російської імперії (нині – Конотопський р-н Сумської обл.). Вихованець Ніжинського юридичного ліцею ім. кн. О. Безбородька (випуск 1855 р.) (нині – Ніжинський державний університет імені М. В. Гоголя). Головний вплив на студента мав професор М. Д. Іванишев. Випускник юридичного факультету Університету Св. Володимира (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка) 1860 р. Магістр державного права (1863 р., Університет Св. Володимира, тема: «Селяни Південно-Західної Росії за Литовським правом XV–XVI ст.»). Доктор державного права (1868 р., Новоросійський університет, тема: «Давнє хорвато-далматинське законодавство»).

28 років приватне життя та кар'єра Ф. І. Леонтовича тривала в Одесі. Педагогічна кар'єра передусім відбувалася в (Імп.) Новоросійському університеті (ІНУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова). Пройшов шлях від екстраординарного до заслуженого професора кафедри історії руського права. Заклав основи викладання історії права в Одесі, що згодом продовжили В. В. Сокольський, О. Я. Шпаков, О. Є. Мулюкін, М. Є. Слабченко. Був одним з перших розробників великого лекційного курсу історії руського права, автором відповідних підручників. У спогадах сучасників зображений як один з найавторитетніших та корисних для студентів професорів ІНУ. Вплинув на формування істориків права Г. Ф. Блюменфельда та С. О. Бершадського.

Брав активну участь у становленні університетського самоврядування на півдні України: ректор, обраний Радою професорів ІНУ, впродовж двох термінів (березень 1869 – квітень 1877 рр.) та проректор (1881–1884) ІНУ, декан юридичного факультету (1877–1881). Зусилля ректора були спрямовані на покращення інфраструктури ІНУ. У 1873 р. професори схвально зустріли ініціативу ректора про організацію постійних професорських квартир. Розширив фонди бібліотеки ІНУ завдяки придбанню надзвичайно цінного зібрання юридичної літератури у видатного польського історика права Р. Губе. Значно поповнив фонди бібліотеки літературою з історії польського права. За вказівкою ректора штат бібліотеки було розширено, розпочато складання друкованого каталогу, вперше розроблені правила для читачів. Ініціював спроби отримання від міністерства просвіти виділення коштів на заснування обсерваторії, друкарні, медичного факультету, історичного архіву.

Найбільш яскравим досягненням ректора була його активна діяльність в справі формування викладацького складу. Його особиста роль була у тому, що в ІНУ влаштувалися видатні природознавці І. І. Мечников, І. М. Сеченов, О. О. Ковалевський, славісти В. В. Ягич та Б. В. Богішич, авторитетні юристи М. Л. Дювернуа та

П. П. Цитович. Високий науковий потенціал вчених був вирішальним для надання їм місця. Ректор вважав, що талановиту молодь не слід довго тримати поза університетом, наприклад, вчителів гімназій, а якомога швидше залучати до діяльності в університеті, де вона не загубиться для науки. Майбутня наукова діяльність згодом відомого слов'янознавця чудово підтвердила правоту ректора. Так, на посаду доцента без магістерського ступеня було прийняло згодом видатного слов'янознавця О. О. Кочубинського.

На 1877 р. у штаті університету вже було 22 ординарних та 7 екстраординарних професорів, плюс 9 доцентів та один астроном. І це порівняно з 13 ординарними і 7 екстраординарними професорами, 8 доцентами у 1867/1868 навч. р. Унаслідок цього значно зменшилася кількість незаміщених кафедр.

Толерантне ставлення ректора до української культури (до кола його спілкування належали М. І. Костомаров, О. Ф. Кістяківський) зумовило відкриття справи поліцейськими структурами щодо його українофільства у 1875 р.

Важливим компонентом адміністративної діяльності ректора було опікування студентськими справами. Чисельні особисті подання ректора про звільнення бідних студентів від сплати за навчання підтверджують його бажання покращити матеріальний стан студентства. Для підтримки бідних студентів у 1870 р. було засновано Опікунство про нужденних студентів на чолі з попечителем Одеського навчального округу та ректора. У 1870 р. за ініціативи ректора у Міністерство народної просвіти було подано пропозицію щодо заборони студентам одружуватися. Однією з причин цієї пропозиції була, за словами ректора, «моральна відповідальність університету за молодь перед батьками та суспільством. Вони очікують, що університет поверне їм молодих людей повними сил для боротьби з життям, а не людей зломлених невдачами, бідністю та сімейним життям».

Ректор піклувався про активне залучення студентів до навчання, підсилення їх інтересу до науки, на противагу політичним зацікавленням. У своїй доповідній, декан юридичного факультету Ф. І. Леонтович, у черговий раз зазначив, що успіх у реалізації цієї стратегії залежить від обсягу її фінансування, зокрема виділення коштів на друкування кращих студентських праць, що «посприяє розвиненню авторського самолюбства», премії, обладнання юридичних кабінетів з факультетською бібліотекою для покращення рівня практичних занять.

Завжди стримане ставлення професора до студентства, і, навіть, часом його рішучі дії щодо нього, не принизили авторитету професора. Попечитель Одеського навчального округу, у таємній записці до Міністерства народної просвіти, запевняв, що «наскільки мені відомо, ректора Ф. І. Леонтовича поважають студенти, бо він

своїм ставленням до них ніколи не викликав їх невдоволення проти себе особисто». Намагаючись підсумувати діяльність професора, один із студентів згадував у 1886 р., що він «був другом студентства. Другом не в тому сенсі, що все зроблене студентом він вважав добрим і справедливим, що дозволяло цьому студентові нічого не робити, але людиною, завжди готовою допомогти йому у праці, навчанні, невдачах, захистити де міг від ворогів, які часто ховали себе за машкарою дружби».

Ф. І. Леонтович брав участь у комісії Міністерства народної просвіти у Санкт-Петербурзі, що розробляла університетський статут, прийнятий у 1884 р. Ф. І. Леонтович належав до професорів, які заперечили намагання уряду встановити повний контроль над університетським життям і першочерговим завданням вважали збільшення фінансування вищих закладів освіти. Один з трьох делегатів від ІНУ у 1884 р. на святкуванні 50-річного ювілею заснування Університету Св. Володимира у Києві.

Частина педагогічної та адміністративної діяльності відбувалася в закладах середньої освіти: Рішельєвському ліцеї (1860–1861) та Комерційному училищі, яке він очолював у 1884–1891 рр. Дійсний член Сербського наукового товариства, Одеського товариства історії і старожитностей, Історико-філологічного товариства при ІНУ.

Науково-організаційна активність відбилася у діяльності Ф. І. Леонтовича на посадах голови Юридичного товариства при ІНУ (1879–1885), секретаря Одеського товариства історії і старожитностей (1883), співорганізатора шостого Археологічного з'їзду та голови секції правових пам'яток (1884, Одеса), участі у заснуванні Історико-філологічного товариства при ІНУ (1889) та його візантійського відділу (1891).

У 1892–1902 рр. Ф. І. Леонтович викладав на кафедрі історії руського права Варшавського університету. Був засновником та головою товариства історії, філології і права при (Імп.) Варшавському університеті (нині – Варшавський університет; Республіка Польща). Підготував видатного історика права Ф. В. Тарановського. У 1902 р. подав у відставку.

Ф. І. Леонтович загалом належав до кабінетного типу науковців, що не переймалися суспільно-політичними питаннями та не претендували на місію пророків та лідерів мас. Виключеннями є короткотривала спроба у 1882 р. видання та редагування газети «Юридична хроніка» та участь у діяльності Слов'янського благочинного товариства Св. братів Кирила та Мефодія. У кількох працях задекларував свої суспільні погляди: виступав за конструктивну політику щодо взаємин між єврейським та християнським населенням, за надання допомоги голодуючим селянам, але без надмірних обмежень та реквізицій, покладаючись на силу суспільних іні-

ціатив. Це, разом з позицією щодо університетського питання, дозволяє визначити Ф. І. Леонтовича як поміркованого ліберала.

Є автором близько 70 наукових праць. Основні дослідницькі інтереси були зосереджені на проблемі еволюції соціально-правового та державного ладу східних та південних слов'ян у VI–XVI ст. Один з перших провів порівняльне вивчення витоків правових норм балканських народів та Русі. При тому, відомість у науці здобув також як орієнталіст, кавказознавець, завдяки студіям і виданням джерел з історії звичаєвого права горян Кавказу та калмиків. Був позитивістом, прагнув активно використовувати історико-порівняльний метод.

У дослідженні соціально-політичного розвитку Київської Русі примкнув до общинної теорії давньоруського історичного процесу та розвинув її елементи: соціальні інститути Русі, общину, як основу її суспільно-політичного ладу. На думку дослідника, основою суспільного устрою давніх слов'ян була велика сімейна община – задруга (на Русі – верв). Визначаючи механізм функціонування суспільства на Русі, звернувся до звичаєвого права, вважаючи його центральною віссю суспільного життя давньоруського населення. Для підтвердження своєї думки він дослідив «Варварські Правди», Статути, акти тощо. Одним з перших заперечив тезу російської історіографії про етнічну єдність слов'янського населення Східної Європи у X–XI ст., вважав Русь державою передусім українського народу. З його ідеями погодився М. С. Грушевський. Вважав, що Московська держава зросла на ґрунті системи суспільно-політичних відносин Золотої Орди, успадкувавши від монголів такі явища, як кріпацтво, місництво тощо. Такі погляди суперечили традиційній концепції російської історії і відповідно пов'язували його з українською історіографічною традицією.

Один з перших докладно простежив вплив права Київської Русі на право Великого князівства Литовського (ВКЛ). Вивчення особливостей утворення ВКЛ та його адміністративно-територіального поділу і управління привело дослідника до висновків про те, що з виникненням цієї держави удільний устрій Русі не закінчив свого існування, а лише увійшов у нову, заключну, фазу розвитку. З ім'ям Ф. І. Леонтовича пов'язаний початок дослідження державного ладу ВКЛ другої половини XVI–XVIII ст. Зокрема, він один з перших довів тезу про те, що ВКЛ зберегло свій незалежний державний статус після Люблінської унії. Висвітлив проблеми історії селянства, боярства, шляхти ВКЛ. Внесок Ф. І. Леонтовича в розробку історії українського селянства багатогранний: накопичення фактичних даних з історії юридичного статусу селянства та внутрішньої еволюції суспільного та економічного життя селянської общини, розробка теоретичних питань, перше місце серед яких займає походження

кріпосного ладу на землях Литовсько-Руської держави та порівняння цього явища з аналогічними процесами у Європі та ін.

Першим здійснив спробу часткового археографічного видання найважливішого джерела з історії ВКЛ – актів Литовської метрики, діловодства великокнязівської канцелярії. Творці предмету історії українського права М. Є. Слабченко та Р. М. Лащенко ретельно врахували фактичні та теоретичні напрацювання Ф. І. Леонтовича.

Нагороджений: орденами Анни II ст. (1870 р.), Св. Рівноапостольного князя Володимира III ст. (1882 р.), Св. Станіслава I ст (1885 р.), медаллю у пам'ять царювання імператора Олександра III (1896 р.), срібною медаллю Уваровської премії за працю «Нарис історії литовсько-руського права» (1894 р.).

Помер 21 грудня 1910 р. у Кисловодську П'ятигорського повіту.

Пр.:

Бояре и служилые люди в литовско-русском государстве / Ф. И. Леонтович // Журн. М-ва юстиции. – 1907. – Май (№ 5). – С. 222–292 ; Июнь (№ 6). – С. 192–264.

Национальный вопрос в Древней России / Ф. И. Леонтович. – Варшава, 1895. – 65 с.

Очерки истории литовско-русского права. Образование территории литовского государства / Ф. И. Леонтович. – СПб., 1894. – 393 с.

Старый земский обычай / Ф. И. Леонтович // Тр. 6-го Археол. съезда. – Одесса, 1889. – Т. 4. – С. 111–270.

Задружно-общинный характер политического быта Древней России / Ф. И. Леонтович // Журн. М-ва нар. просвещения. – 1874. – Июнь (№ 6), отд. II. – С. 201–224 ; Июль (№ 7), отд. II. – С. 120–151 ; Авг. (№ 8), отд. II. – С. 194–233.

Русская Правда и Литовский Статут, в видах настоятельной необходимости включить литовское законодательство в круг истории русского права / Ф. И. Леонтович // Киев. унив. изв. – 1865. – № 2. – С. 1–25 ; № 3. – С. 1–31 ; № 4. – С. 1–38.

Рец. на пр. вченого:

Грушевський М. [Рецензія] / М. Грушевський // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. – 1896. – Т. 11, кн. 3, Бібліографія. – С. 4–6. – Рец. на кн.: Леонтович Ф. И. Национальный вопрос в Древней России / Ф. И. Леонтович. Варшава, 1895. 65 с.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 676.

Енциклопедія історії України : в 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ : Наук. думка, 2009. – Т. 6. – С. 120–121.

Енциклопедія Сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2001–2020. – Режим доступу: https://bit.ly/2xG0XYS (дата звернення: 02.04.2020). – Загол. з екрана.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 15–23.

Українська архівна енциклопедія: Д–М. Робочий зошит / Держ. комітет архівів України, Укр. наук.-дослід. ін-т архівної справи та документознавства. – Київ, 2006. – С. 282–283.

Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / редкол.: Ю. С. Шемшученко [та ін.] – Київ : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. – Т. 3 : К–М. – С. 473.

Бондарук Т. І. Основоположники Київської історико-юридичної школи М. Ф. Владимирський-Буданов і Ф. І. Леонтович / Т. І. Бондарук. – Київ, 1995. – 25 с.

Музичко О. Є. Історик Ф. І. Леонтович (1833–1910): життя та наукова діяльність / О. Є. Музичко. – Одеса : Астропринт, 2005. – 208 с.

Грушевський М. С. Ф. Леонтович – В. Ключевський – Д. Самоквасов (Некрологічні замітки) / М. С. Грушевський // Грушевський М. С. Твори : у 50 т. – Львів : Світ, 2007. – Т. 8. – С. 562–567.

Есипов В. В. Ф. И. Леонтович / В. В. Есипов // Варшав. унив. изв. – 1914. – № 2. – С. 35–37.

Кудін С. В. Епістемологічні аспекти порівняльної історії права у працях Ф. І. Леонтовича / С. В. Кудін // Вісн. Акад. праці і соц. відносин Федерації профспілок України. Серія: Право та держ. упр. – 2012. – № 3 (7). – С. 28–33.

Кудін С. В. Порівняльна історія права: епістемологічні та практичні дослідження у працях А. М. Стоянова / С. В. Кудін // Порівняльне правознавство. – 2013. – № 1–2. – С. 348–356.

Михайлюк Ю. М. Формування шляхетського стану в Великому князівстві Литовському в трактуванні Ф. Леонтовича / Ю. М. Михайлюк // Young Scientist. – 2016. – № 3 (30). – С. 325–329.

Фігель М. В. Дух і буква правотворчості в контексті історичної школи права / М. В. Фігель // Наук. зап. НаУКМА. Серія: Юрид. науки. – 2008. – Т. 77. – С. 23–26.

Hausmann G. Universität und städtische Gesellschaft in Odessa, 1865–1917: soziale und nationale Selbstorganisation an der Peripherie des Zarenreiches / G. Hausmann. – Stuttgart, 1998. – S. 193–194, 282–283, 322–323, 569–570.

О. Є. Музичко

ГОЛОВКІНСЬКИЙ
Микола Олексійович

Геолог, мінералог, гідрогеолог

М. О. Головкінський народився 17 листопада 1834 р. у м. Ядринськ (м. Ядрин) Казанської губернії (Російська Федерація). Виходець із родини судового чиновника-слідчого, який отримав дворянство.

З 1844 р. М. О. Головкінський – учень приватного пансіону Бруна в м. Казань, потім вступив до гімназії, де вивчав словесність, грецьку класику, історію, математику, фізику, географію. У 1850 р. М. О. Головкінський склав екзамени в гімназії екстерном і вже наступного року став вільним слухачем медичного факультету Казанського (Імп.) університету (нині – Казанський (Приволзький) федеральний університет). Однак його більш вабили природничі науки, але переходити з одного факультету на інший у той час заборонялось, тому він пішов з університету.

26 квітня 1854 р. М. О. Головкінський вступив до військової служби, взяв участь у Кримській війні. Почавши службу унтер-офіцером уланського полку, в 1857 р. вийшов у відставку в чині поручика і того ж року знову вступив вільним слухачем, але вже за розрядом природничих наук, до Казанського університету.

Про відношення до навчання М. О. Головкінський так розповів у листі своєму другу О. Є. Голубєву: «Я лягаю спати і прокидаюся з хімічними формулами і рослинами в уяві, з латинськими, французькими і німецькими фразами в вухах...».

У студентські роки його кумирами були професори-хіміки О. М. Бутлеров та П. І. Вагнер, який займав кафедру мінералогії і геогнозії (геології).

У 1861 р. М. О. Головкінський написав роботу «Про кремнієві сполуки», у якій проаналізував стан мінералогії з позицій загальних принципів сучасної (на той час) хімії. Ця робота була дуже високо оцінена О. М. Бутлеровим. У тому ж році М. О. Головкінський блискуче склав підсумкові екзамени, закінчив Казанський університет та отримав ступінь кандидата.

Завдяки визначним здібностям М. О. Головкінський був залишений в університеті на кафедрі мінералогії і геогнозії для подальшої наукової роботи та підготовки до викладацької діяльності. Офіційна його посада в цей час звалася – зберігач музею при мінералогічному кабінеті.

У 1862 р. Департамент народної освіти за поданням університету відрядив М. О. Головкінського на два роки за кордон з метою удосконалення знань з геології і мінералогії. У німецькому м. Гейдельберг він слухав лекції з загальної хімії Р. В. Бунзена, з геології – Леонхарда, спеціальної мінералогії – Блума. У період відрядження М. О. Головкінський ознайомився з найбільш цікавими геологічними та палеонтологічними об'єктами Німеччини, Франції, Швейцарії, Італії.

У 1864 р. після повернення з відрядження до університету М. О. Головкінський подав дисертацію pro venia legendi (на право читання) «Про послідовність організ-

мів в геологічні часи». Він захистив її на прилюдному диспуті, а потім, прочитавши лише дві пробні лекції, отримав посаду приват-доцента з геології.

У 1865 р. М. О. Головкінський витримав іспит на ступінь магістра мінералогії і геології і представив магістерську дисертацію «Про післятретічні утворення на Волзі в середній течії». У цій роботі він провів на прикладі території Європи аналіз коливальних рухів у четвертинний період і зв'язав з ними розвиток річкових долин (формування терас) і четвертинних відкладів.

Після захисту дисертації, у 1866 р., М. О. Головкінський отримав ступінь магістра і став доцентом, а вже влітку того ж року за запрошенням Санкт-Петербурзького мінералогічного товариства взяв участь у геологічних дослідженнях територій Казанської і Вятської губерній.

У 1867 р. на підставі нових польових матеріалів, зібраних в експедиції, М. О. Головкінський представив докторську дисертацію «Про пермську формацію в центральній частині Камсько-Волзького басейну», де продовжив розвивати свою основну ідею про зв'язок формування осадових відкладів з коливальними рухами земної поверхні й обґрунтував першу у світі чітку схему формування шаруватої структури осадових порід. Він також ввів у науку поняття про геологічні горизонти (літологічний, хронологічний, стратиграфічний, палеонтологічний), розширив поняття про фації, заклав основу для рішення питань стратиграфії, паралелізації і геологічної синхронізації, відзначив, що тільки у фаціях осадових порід та їх накопиченні фіксуються коливальні рухи давніх періодів.

Після захисту докторської дисертації М. О. Головкінський отримав ступінь доктора геології і мінералогії і наприкінці 1868 р. був обраний екстраординарним, а через рік – ординарним професором по кафедрі геології і палеонтології. У 1869 р. його також обирали першим президентом тільки-но заснованого Товариства дослідників природи при Казанському університеті.

Того ж 1869 р. М. О. Головкінський взяв участь у конкурсі на посаду ординарного професора Університету Св. Володимира у Києві (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка), але не був обраний.

Варто відзначити суспільно-політичні погляди вченого та педагога М. О. Головкінського. У Казані він приєднався до групи професорів (голова – П. Ф. Лесгафт), яка домагалася розширення прав професорсько-викладацького складу та студентів. За цю діяльність П. Ф. Лесгафт був звільнений з посади. У знак протесту М. О. Головкінський і ще сім професорів вийшли у відставку. За офіційними документами їх відставка пояснювалася «непорозуміннями, що виникли в середовищі професорів». Крім того, М. О. Головкінського звільнили з посади президента Товариства дослідників природи.

1871 р. М. О. Головкінський був запрошений до (Імп.) Новоросійського університету (ІНУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова) і 22 листопада 1871 р. одноголосно обраний Радою університету ординарним професором кафедри мінералогії. Кандидатуру М. О. Головкінського подавав до Ради його учень по Казанському університету І. Ф. Синцов. Він казав: «Обрання М. О. Головкінського на кафедру мінералогії, як надзвичайно обдаровану особистість, що користується великою популярністю серед вчених, було б вельми щасливим придбанням для Новоросійського університету».

1872 р. і початок 1873 р. М. О. Головкінський перебував у науковому відрядженні за кордоном, де займався удосконаленням знань з мінералогії. Повернувшись до ІНУ лише в березні 1873 р., він почав свою діяльність з поліпшення стану мінералогічного кабінету, який був на той час занедбаний.

Новий професор кафедри мінералогії навіть мешкав при кабінеті, на що отримав дозвіл Ради.

Безпосередньо викладацьку роботу М. О. Головкінський почав наприкінці 1873 р. Читав курси з мінералогії, кристалографії, яку він називав кристалологією, а з 1875 р. – курс кристалофізики. Професор М. О. Головкінський також розробив свій курс геології, який відрізнявся від того, що читав його учень І. Ф. Синцов. Це був курс фактично динамічної геології.

Крім лекцій в університеті, за ініціативою М. О. Головкінського, Новоросійське товариство дослідників природи, у якому він був віце-президентом, проводило в 1872–1897 рр. публічні курси, де читалися науково-популярні лекції. Саме на цих курсах 6 грудня 1875 р. М. О. Головкінський прочитав лекцію «Думки про минуле та майбутнє нашої планети», а всі зібрані за цю лекцію гроші пішли на підтримку слов'ян, які постраждали під час повстання в Герцеговині.

Пізніше в 1876 р. ця лекція була надрукована в «Записках Новороссийского университета». У ній, викладаючи загальну теорію розвитку Землі, М. О. Головкінський звертав увагу читачів на те, що наука і практика знаходяться у взаємодії. Життя ставить перед наукою проблеми, а наука їх вирішує. Крім того, наука спроможна генерувати проблеми, які поки що не мають виходу в практику. Це фундаментальні проблеми фундаментальних наук, підкреслював він.

У ІНУ М. О. Головкінський потоваришував з професорами І. М. Сєченовим, І. І. Мечниковим, М. О. Умовим, В. М. Лігіним, О. О. Ковалевським та ін. Друзі зустрічалися на квартирах один одного. Таким чином, в Одесі створився невеликий гурток професорів, девізом якого була «наука в самому піднесеному значенні». Крім наукових диспутів, вони влаштовували літературні і музичні вечори.

М. О. Головкінський був не тільки вченим, університетським та публічним лектором, але й людиною, що не стояла осторонь від загальноуніверситетських справ. Тому ще в 1873 р. його кандидатура була висунута на посаду ректора, але більшість членів Ради університету вдруге віддала голоси за Ф. І. Леонтовича.

У 1875 р. М. О. Головкінського обрали на посаду декана фізико-математичного факультету замість Я. Я. Вальца, який був звільнений з цієї посади за його проханням. У січні 1877 р. М. О. Головкінського вдруге назначають деканом, але він відмовився від цієї посади, і деканом став професор Ф. Н. Швєдов. Тоді Рада університету на засіданні 12 квітня 1877 р. одноголосно обрала професора М. О. Головкінського ректором ІНУ. Таким чином, він став першим обраним, а не призначеним ректором за історію ІНУ, як і передбачав університетський статут 1863 р.

М. О. Головкінський очолив університет у період, коли в країні посилився народницький рух, відбувся ряд замахів на життя Олександра II і його вбивство 1 березня 1881 р. Унаслідок цього в країні були впроваджені реакційні реформи, які також стосувалися навчальних закладів.

Як відзначає його біограф С. І. Романовський, М. О. Головкінському було дуже важко керувати університетом, балансуючи між поліцейськими інструкціями попечителя і слабкими можливостями зберігати видимість університетської автономії. До того ж, студентство в масі охолонуло до навчання, більше займалося демонстраціями і мітингами проти ведення за ними інспекції, тобто поліцейського нагляду. У свою чергу, влада звинуватила ректора в провадженні справ «з волі більшості, минаючи закони», а також у неявках на лекції, які дійсно траплялися (внаслідок захворювань серця).

Чотири роки М. О. Головкінський був ректором ІНУ, 19 травня 1881 р. добровільно пішов у відставку.

Після звільнення з посади ректора М. О. Головкінський ще п'ять років працював в університеті на посаді професора кафедри мінералогії, продовжував читати лекції, які збирали багато студентів. Полемізуючи з академіком О. М. Бутлеровим з приводу його статті «Четвертий вимір і медіумізм», М. О. Головкінський виклав свою платформу світорозуміння, що відрізнялась від бутлерівської матеріалістичності.

На VII з'їзді російських дослідників природи в 1883 р. М. О. Головкінський виголосив доповідь «Про ізопериферичні розколи гірських порід і про непридатність зйомок, вироблених за допомогою гірського компаса». Він провів для учасників з'їзду геологічну екскурсію в Крим, геологію якого професор вивчав з початку 80-х рр. XIX ст. У нотатках Новоросійського товариства дослідників природи ще в 1883 р. з'явилась його робота «До геології Криму», де М. О. Головкінський описав юрську формацію Криму, зокрема й фліш Таврійської серії.

На початку 1886 р. М. О. Головкінський на чотири місяці поїхав у відрядження до Криму для геологічних досліджень. Звідти він надіслав до Одеси прохання про відставку, бо 1 травня 1886 р. виповнилося 25 років його викладацької діяльності й він отримав право на законну пенсію.

Після відставки М. О. Головкінський переїжджає з Одеси до свого кримського маєтку «Кастель». Згодом він прийняв запрошення Таврійського земства зайняти посаду гідрогеолога з метою вирішення проблеми обводнення Криму.

За 10 років роботи в Криму М. О. Головкінський став кращим знавцем геології й гідрогеології Криму, одним з кращих спеціалістів з підземних вод Російської імперії. Він також брав активну участь у створенні енциклопедичного словника Брокгауза і Єфрона.

Останньою працею М. О. Головкінського було складання геологічного путівника для екскурсії учасників VII Міжнародного геологічного конгресу. Але за 10 діб до екскурсії, ранком 9 червня 1897 р., він раптово помер від серцевого нападу. Екскурсія, якою замість М. О. Головкінського керував професор О. Є. Лагоріо, піднялась на гору Кастель (411 м) до могили М. О. Головкінського (тепер на могилі встановлено пам'ятник). Пізніше О. Є. Лагоріо написав, що своєю діяльністю в Криму М. О. Головкінський спорудив собі стільки пам'ятників, що забезпечив навіки у всіх верствах населення вдячну пам'ять. Так, Таврійське земство ім'ям Головкінського назвало, наприклад, водоспад на річці Улу-Узень висотою в 13 метрів та інші природні пам'ятники.

Пр.:

О современном положении артезианского дела в Таврической губернии / Н. А. Головкинский. – Симферополь, 1896. – 14 с.

Артезианские условия Херсонского уезда / Н. А. Головкинский. – Херсон : тип. А. Н. Ходушина, 1894. – 16 с.

Источники Чатырдага и Бабугана / Н. А. Головкинский. – Симферополь : тип. Спиро, 1893. – 35 с.

Мамонт в Сотере (к востоку от Алушты) / Н. А. Головкинский. – Симферополь, 1893. – 6 с.

Краткий гидрогеологический очерк Днепровского уезда / Н. А. Головкинский. – Симферополь, 1892. – 23 с.

Артезианские колодцы Таврической губернии / Н. А. Головкинский. – Одесса, 1890. – 39 с.

Геологические наблюдения на полосе каменноугольной формации на Западном отклоне среднего Урала, произведенные летом 1869 г. Н. Головкинским / Н. А. Головкинский. – СПб. : тип. А. Каспари, 1890. – 37 с.

Гидрогеологические исследования в Таврической губернии / Н. А. Головкинский // Новорос. календарь на 1891 г. – Одесса, 1890.

К геологии Крыма. Изыскания в окрестностях Балаклавы / Н. А. Головкинский. – Одесса, 1883. – 41 с.

Результаты геологических изысканий и разведок на ископаемый уголь в окрестностях Балаклавы / Н. А. Головкинский // Зап. Новорос. о-ва естествоиспытателей. – 1883. – Т. 8, вып. 2. – С. 1–41.

Мысли о прошедшем и будущем нашей планеты : публ. лекция, прочит. 6 дек. 1875 г. / Н. А. Головкинский // Зап. Императ. Новорос. ун-та. – 1876. – Т. 18, ч. ученая. – С. 105–148.

Две вступительные лекции, читанные в Новороссийском университете 7 и 9 марта 1872 г. / Н. А. Головкинский // Зап. Императ. Новорос. ун-та. – 1872. – Т. 8. – С. 114–118.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 276.

Большая советская энциклопедия : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1972. – Т. 7. – С. 23.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 24–30.

Українська радянська енциклопедія : в 17 т. / гол. ред.: М. Бажан. – Київ : Гол. ред. УРЕ, 1960. – Т. 3 : Волочіння – Данія. – С. 332.

Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 41 т / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1893. – Т. 9 : Гоа – Гравёр. – С. 72 ; 1905. – Доп. т. 1а : Гаагская конференция – Кочубей. – С. 590.

Романовский С. И. Николай Алексеевич Головкинский, 1834–1897 / С. И. Романовский. – Л. : Наука, 1979. – 192 с.

Александров И. Н. Роль Н. А. Головкинского в развитии геоморфологии в нашей стране / И. Н. Александров // Изв. Всесоюз. геогр. о-ва. – 1962. – Т. 94, вып. 6. – С. 511–515.

Браунер А. А. Геологи Новороссийского университета: Н. А. Головкинский / А. А. Браунер // Геологи высших учебных заведений Южной России : очерки по истории геол. знаний. – М., 1972. – Вып. 15. – С. 6–7.

Головкинский Н. А. : некролог // Одес. новости. – 1897. – 8 июня (№ 399).

История геологии. – М. : Наука, 1973. – С. 109, 124, 127, 168, 202.

Кирпичников А. Последние дни жизни Н. А. Головкинского / А. Кирпичников // Одес. новости. – 1897. – 11 июня (№ 3998).

Лагорио А. Е. Памяти Н. А. Головкинского / А. Е. Лагорио // Ежегодн. по геологии и минералогии России. – 1897. – Т. 28, вып. 8/9. – С. 141–149.

Прендель Р. А. Памяти Н. А. Головкинского / Р. А. Прендель // Зап. Крым.-Кавказ. горного клуба. – 1897. – № 12. – С. 9–15.

Сократов Г. И. Из истории русской геологии второй половины XIX в. (к 50-летию со дня смерти Н. А. Головкинского и 80-летию его теории) / Г. И. Сократов // Зап. Ленингр. горн. ин-та. – 1949. – Т. 1516. – С. 41–70.

125 лет со дня рождения Н. А. Головкинского (1834–1897) // Советская геология. – 1960. – № 1. – С. 142.

Толстой М. П. О взглядах Н. А. Головкинского на развитие Земли / М. П. Толстой // Вопросы истории естествознания и техники. – 1959. – Вып. 7. – С. 158–159.

Ю. О. Амброз, І. П. Зелінський

ЯРОШЕНКО
Семен Петрович

Математик, фахівець з розв'язань диференціальних рівнянь, теорії визначників, проективної геометрії

С. П. Ярошенко народився у м. Херсон 9 січня 1847 р. у родині вільного штурмана. Після закінчення у 1863 р. херсонської гімназії навчався у Рішельєвському ліцеї в Одесі. У 1864 р. С. П. Ярошенко вступив на фізико-математичний факультет Університету Св. Володимира у Києві (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка), звідки 1 вересня 1865 р. перейшов на другий курс математичного відділення фізико-математичного факультету (Імп.) Новоросійського університету (ІНУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова). У 1868 р. він закінчив ІНУ, входячи до складу першого випуску математичного відділення.

Математичні здібності С. П. Ярошенка проявились вже в першій науковій роботі, присвяченій особливим розв'язанням диференціальних рівнянь. Ця робота, написана як випускна, була удостоєна золотої медалі, а її автор – ступеня кандидата.

Після закінчення університету С. П. Ярошенко став першим стипендіатом, залишеним 9 серпня 1868 р., за пропозицією професора К. І. Карастельова, на рік для підготовки до професорського звання. 19 травня 1869 р. вже за пропозицією професора Є. Ф. Сабініна Рада університету запропонувала йому стипендію ще на рік.

С. П. Ярошенко першим в університеті захистив магістерську дисертацію «Про шукання особливих розв'язань диференціальних рівнянь першого порядку». У цій роботі він дав критичний огляд методів знаходження особливих розв'язань звичайних диференціальних рівнянь, що були розроблені такими відомими математиками як П. С. Лаплас, Ж. Л. Лагранж, С. Д. Пуассон та ін., і запропонував методи знаходження особливих розв'язань рівнянь з частинними похідними першого порядку.

27 квітня 1870 р. С. П. Ярошенка було обрано на посаду доцента кафедри чистої математики ІНУ. Він відразу ж заслужив репутацію неперевершеного викладача, який знайомив студентів з новітніми досягненнями математики в курсах, читання яких йому доручалось, а саме: геометрії, алгебри, теорії ймовірностей.

14 грудня 1870 р. С. П. Ярошенка було обрано секретарем фізико-математичного факультету ІНУ. Цю посаду він обіймав три роки.

22 листопада 1871 р. С. П. Ярошенко першим з викладачів молодого ІНУ захистив докторську дисертацію «Теорія визначників та її застосування», мета якої, за його словами, «дати строго науковий виклад даного питання». В цій роботі, за висловами офіційних опонентів професорів К. І. Карастельова та Є. Ф. Сабініна, автор виклав «свої власні докази багатьох дуже важких пропозицій». Після захисту дисертації С. П. Ярошенко одержав ступінь доктора чистої математики і відразу ж був обраний екстраординарним професором.

У 1873 р. було опубліковано роботу С. П. Ярошенка «Початки нової геометрії». Це перша в тодішній російській математичній літературі робота, присвячена проективній геометрії, в якій дано загальнодоступний виклад основних понять цієї науки. Після її опублікування 1 травня 1873 р. С. П. Ярошенко був обраний позаштатним ординарним професором, а 5 вересня 1876 р., після появи вакансії, став ординарним професором чистої математики ІНУ.

У 1874/1875 н. р. С. П. Ярошенко перебував у науковому відрядженні за кордоном. З 23 квітня 1875 р. він, впродовж трьох років, редагував «Записки Императорского Новороссийского университета» (ЗІНУ). У 1876 р. С. П. Ярошенко став одним із засновників Математичного відділення Новоросійського товариства природознавців.

Курси, які читав професор С. П. Ярошенко, були змістовними, досконало побудованими. Він викладав аналітичну геометрію, вищу алгебру, теорію ймовірностей та спецкурси з теорії функцій комплексної змінної й з проективної геометрії. Курс проективної геометрії був опублікований у ЗІНУ в 1878–1889 рр. Цим курсом довгий час користувались студенти Новоросійського університету.

У 1878 р. була надрукована робота С. П. Ярошенка «Алгебраїчні операції в області елементарних геометричних форм», в якій, між іншим, розглянуто зв'язок між уявними величинами алгебри та уявними елементами геометрії.

16 березня 1881 р. на засіданні Ради ІНУ 30 голосами проти 11 С. П. Ярошенко був обраний ректором. На цій посаді він працював до 10 червня 1890 р. З 1 серпня 1890 р. по 20 серпня 1891 р. Семен Петрович перебував у науковому відрядженні за кордоном.

У 1893 р. С. П. Ярошенком була опублікована робота «До теорії способу найменших квадратів». У цій роботі автор, розглядаючи похибки вимірювань як дискретні випадкові величини, показав, що до методу найменших квадратів безпосередньо приводить відома нерівність Чебишева.

30 квітня 1870 р. С. П. Ярошенка затверджено в чині надвірного радника зі старшинством, 21 травня 1875 р. йому було надано чин статського радника зі старшинством, а 1 січня 1887 р. – дійсного статського радника. Був нагороджений орденами Св. Станіслава II ступеня, Св. Анни II ступеня, отримав срібну медаль в пам'ять царювання імператора Олександра III.

12 вересня 1893 р. С. П. Ярошенко звернувся до міністра народної освіти з проханням подовжити йому службу по навчальній частині, незважаючи на закінчення її 25-річного строку. З дозволу міністра С. П. Ярошенка було залишено з 9 серпня 1893 р. ще на 5 років служби. 25 травня 1895 р. йому надано звання заслуженого професора. У 1898 р. С. П. Ярошенко вийшов у відставку, продовжуючи працювати позаштатним професором ІНУ. У 1904 р. він брав участь у III з'їзді Міжнародного

математичного союзу (м. Гейдельберг). У 1906–1910 рр. та 1916–1917 рр. викладав математику в Одеських вищих жіночих курсах (ОВЖК).

С. П. Ярошенко брав участь у громадському житті Одеси, не обмежуючись при цьому тільки просвітницькою діяльністю. Він – активний член Одеського товариства взаємного кредиту, уповноважений Міського кредитного товариства, член технічного комітету.

Під час революційних подій 1905 р. С. П. Ярошенка було обрано головою одеського відділення Академічної спілки Всеросійської організації ліберальної професури, що вимагала реформи вищої школи, скасування університетського статуту 1884 р., демократизації життя в країні. Ця група підтримувала страйки студентів університету.

На початку 1905 р. С. П. Ярошенко брав участь у роботі Пироговського з'їзду в Москві. Повернувшись до Одеси, він розповсюджував тексти антиурядових промов його учасників.

10 травня 1905 р. С. П. Ярошенка був обраний міським головою Одеси, але вже 1 серпня того ж року за антиурядову діяльність був висланий до Вологодської губернії. Проти висилки колишнього ректора та заслуженого професора виступила громадськість ІНУ, і С. П. Ярошенко дістав дозвіл повернутися до Одеси.

4 жовтня 1905 р. на станції Одеса-Головна майже 700 студентів університету з радістю зустрічали С. П. Ярошенка. Додому С. П. Ярошенко з дружиною, Оленою Опанасівною Папаспіраті, поїхали в кареті, яку котили студенти. На розі вулиць Пушкінської та Новорибної карета була зупинена поліцією на чолі з приставом, який отримав наказ розстріляти натовп, якщо той не розійдеться. Щоб уникнути кровопролиття, професор С. П. Ярошенко з дружиною пересіли в дроги і поїхали додому, а натовп розійшовся.

У 1907 р. градоначальник Одеси заборонив С. П. Ярошенку брати участь у роботі вченої ради ІНУ, але професор підтримував зв'язок з університетом до кінця свого життя. Помер С. П. Ярошенко 11 червня 1917 р.

За заповітом колишнього ректора та заслуженого професора С. П. Ярошенка книги з його власної математичної бібліотеки були передані до книгозбірні ІНУ.

Пр.:

К теории способа наименьших квадратов / С. П. Ярошенко // Зап. Императ. Новорос. ун-та. – 1893. – Т. 58. – С. 193–208.

Некоторые теоремы из теории определителей / С. П. Ярошенко // Зап. Императ. Новорос. ун-та. – 1893. – Т. 61. – С. 593–606.

Аналитическая геометрия : лекции / С. П. Ярошенко. – Одесса, 1882. – 80 с.

Алгебраические операции в области элементарных геометрических форм / С. П. Ярошенко // Зап. мат. отд-ния Новорос. о-ва естествоиспытателей. – 1878. – Т. 1. – С. 1–39.

Проективная геометрия / С. П. Ярошенко // Зап. Императ. Новорос. ун-та. – 1878. – Т. 27. – С. 1–48 ; 1879. – Т. 28. – С. 49–112 ; 1880. – Т. 30. – С. 113–192 ; Т. 31. – С. 193–240 ; 1889. – Т. 50. – С. 241–260.

Начала новой геометрии / С. П. Ярошенко // Зап. Императ. Новорос. ун-та. – 1873. – Т. 9. – С. 1–112 ; Т. 10. – С. 113–191.

Теория определителей и ее приложения / С. П. Ярошенко. – Одесса, 1871. – Ч. 1. – 159 с.

Теория рядов : лекции, читаемые в Новорос. ун-те в 1870/71 учеб. году / С. П. Ярошенко. – Одесса, 1871. – 106 с.

О разыскании особенных решений дифференциальных уравнений в частных производных первого порядка / С. П. Ярошенко // Мат. обозрение. – 1870. – Т. 5, вып. 4. – С. 38–413.

О разыскании особенных решений дифференциальных уравнений первого порядка / С. П. Ярошенко // Зап. Императ. Новорос. ун-та. – 1870. – Т. 5. – С. 1–110.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 1410.

ДАОО. – Ф. 16. – Оп. 81. – Од. зб. 70, 71. – Арк. 1–3.

ДАОО. – Ф. 42. – Оп. 35. – Од. зб. 252. – Арк. 1–2, 3 ; Од. зб. 307. – Арк. 75–83 ; Од. зб. 427.

ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Од. зб. 1837. – Арк. 64 ; Од. зб. 2408. – Арк. 23 ; Од. зб. 2386. – Арк. 5 ; Од. зб. 2026. – Арк. 8.

ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 7. – Од. зб. 35 (1880). – Арк. 20, 21 ; Од. зб. 38 (1871). – Арк. 1, 13–16 ; Од. зб. 14 (1871). – Арк. 250–252 ; Од. зб. 29 (1873). – Арк. 55–71, 115–120, 145, 193 ; Од. зб. 38 (1874). – Арк. 2 ; Од. зб. 33 (1875). – Арк. 28, 100–102, 127.

ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 8. – Од. зб. 16 (1890). – Арк. 99, 100, 139 ; Од. зб. 26 (1893). – Арк. 268 ; Од. зб. 16 (1893). – Арк. 149, 221–223 ; Од. зб. 26 (ч. 2) (1904). – Арк. 95, 98, 100.

ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 10. – Од. зб. 42 (1917).

ДАОО. – Ф. 634. – Оп. 1. – Од. зб. 369. – Арк. 5 ; Од. зб. 238. – Арк. 1–2.

Бородин А. И. Биографический словарь деятелей в области математики / А. И. Бородин, А. С. Бугай. – Киев : Рад. шк., 1979.

Золотарев А. Е. Биографический словарь профессоров Одесского медицинского института им. Н. И. Пирогова (1900–1990 гг.) / А. Е. Золотарев, И. И. Ильин, Л. Г. Луки. – Одесса, 1992. – С. 298.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 31–35.

Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 41 т / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1904. – Т. 41А (82). – С. 836.

История отечественной математики : в 4 т. / АН СССР. Ин-т истории естествознания и техники ; АН УССР. Сектор истории техники и естествознания Ин-та истории ; отв. ред. И. З. Штокало. – Киев : Наук. думка, 1967. – Т. 2 : 1801–1917. – С. 313, 490, 493.

Історія Одеського університету за 100 років / Одес. держ. ун-т ім. І. І. Мечникова ; відп. ред. О. І. Юрженко. – Київ, 1968. – С. 270, 274.

Кіро С. М. С. П. Ярошенко / С. М. Кіро // За наук. кадри. – 1955. – 1 квіт.

М. П. Чорна

НЕКРАСОВ
Іван Степанович

Історик літератури

Народився 1836 р. у Москві, Московська губ. (тепер – столиця РФ), в родині священика. Брат відомої діячки жіночого емансипаційного руху, історика, журналістки, К. С. Некрасової. Випускник історико-філологічного факультету (Імп.) Московського університету (ІМУ) (нині – Московський державний університет імені М. Ломоносова) (1859). Учень та послідовник професорів Ф. І. Буслаєва та М. С. Тихонравова. Нагороджений золотою медаллю за роботу про історію Псковського князівства за відгуком С. М. Соловйова. Перший викладацький досвід здобув у середніх та спеціальних навчальних закладах Москви. Від 1869 р. і до самої смерті адміністративна, педагогічна та наукова діяльність І. С. Некрасова пов'язана з Одесою та (Імп.) Новоросійським університетом (ІНУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова).

Викладав на кафедрі російської словесності низку загальних та спеціальних курсів на посадах доцента, ординарного та заслуженого професора. У 1870 р. у ІНУ захистив дисертацію на здобуття наукового звання магістра російської словесності на тему «Зародження національної літератури в Північній Русі». Отримав звання доктора російської словесності після захисту дисертації на тему «Спроба історико-літературного дослідження про походження давньоруського Домострою» у ІМУ в 1873 р.

Співорганізатор та учасник 6-го археологічного з'їзду в Одесі (1884). Виголосив вітальну промову (підкреслив успіхи одеських істориків, велике значення Півдня в історії як етноконтактної зони, успіхи археології в Європі) та реферат про пермську писемність. Учасник 4-го археологічного з'їзду у Казані (1877), на якому виголосив доповідь про твори «розкольників» кінця XVII ст. та 8-го археологічного з'їзду (1890) в Москві.

Член-кореспондент московських товариств: Археологічного, Любителів російської словесності, Любителів давньої писемності; дійсний член Московського товариства давньоруського мистецтва при Московському Публічному музеї, Товариства історії та старожитностей російських при ІМУ, Історико-філологічного товариства при ІНУ, Слов'янського товариства імені Св. Кирила та Мефодія. У 1892 р. за дорученням Санкт-Петербурзької Академії наук підготував відгук на працю К. А. Докучаєва-Баскова «Подвижники та монастирі крайньої Півночі», що була висунута на здобуття Уварівської премії.

Автор близько 30 наукових праць. Більшість з них були новаторськими. Концептуально-теоретичні погляди науковця базувалися на переконанні у плідності історико-порівняльного підходу та важливості дослідження усної історії як джерела пізнання народного світогляду та мови. При тому він заперечував примітивіза-

цію цього підходу, пояснення особливостей прямими впливами. Одним з перших в одеській історіографії він наголосив на важливості орієнтальної та візантійської перспективи для вивчення літератури Русі та Московії.

Першим в історіографії у магістерській дисертації звернув увагу на агіографію як на історичне джерело (дещо пізніше з'явилися видатні дослідження В. Й. Ключевського). Дослідник виявляв та вивчав первинні записи житій святих, що збереглися у складі пізніших редакцій XV–XVII ст. з метою палеографічної реконструкції давніх елементів, що відображали специфіку народної мови. Одним із перших в історіографії він застосував гендерний підхід, дослідивши образ жінок у середньовічній російській літературі.

Знайомство з роботами М. І. Костомарова вплинуло на уявлення І. С. Некрасова про ранньосередньовічну Русь як на конгломерат земель, де була відсутня єдина свідомість, а, відтак, і народ. Для української історіографії була корисною теза І. С. Некрасова про те, що російська національна література розпочалася тільки у XIV–XV ст., у добу централізації Московської держави. Ця теза стала однією з інтелектуальних джерел істориків (Ф. І. Леонтович, О. Є. Пресняков, М. С. Грушевський), які вважали початком російської державності та культури передусім Московську державу, а не Русь. При тому, дослідник підносив значення новочасної української літератури з її найвидатнішим виразником М. В. Гоголем, підкреслюючи її великий вплив на російську літературу. Твори М. В. Гоголя він вважав найвидатнішими у літературі взагалі та зазначав, що письменник був виразником козацьких, українських традицій, культури.

У докторській дисертації він вперше ґрунтовно дослідив одну з найвидатніших пам'яток російської літератури та побутово-правової думки «Домострой». Він уперше встановив наявність двох редакцій пам'ятки, її колективне авторство, виявив деякі її джерела, три частини, найдавніша з яких, на його думку, була написана у Новгороді. Уперше дослідник здійснив порівняльний аналіз «Домострою» з аналогічними європейськими та азійськими творами.

Один з перших дослідив духовні зв'язки Росії з Афоном, написавши біографію московського агіографа XV ст. Пахомія Логофета (Серба). Праці І. С. Некрасова викликали схвалення (О. Ф. Міллер), жваві дискусії, критику сучасників (О. В. Михайлов, В. О. Ключевський) та рецепцію подальших істориків, що відзначали внесок дослідника у малорозроблені питання, що були предметом їх подальшого вивчення (О. О. Зімін, Л. О. Дмітрієв, О. В. Александров) і, таким чином, вплинули на історіографічний процес. Відірваний в Одесі від надважливих для його теми досліджень, І. С. Некрасов не зміг поглибити свої дослідження і, за зауваженням його колеги

М. Х. Красносєльцева, був прикладом нереалізованого вченого. Цей факт зумовили також тривалі проблеми історика зі здоров'ям та адміністративна завантаженість. Судячи з деяких спогадів (Д. М. Овсянико-Куликовського, О. О. Левицького), це також негативно впливало на рівень викладання професора. Однак, під його безпосереднім керівництвом працювали такі згодом відомі особи як М. Р. Завадський (видатний теоретик та практик педагогіки у Єлисаветграді (нині – Кропивницький)) та Є. Ф. Будде (славіст, професор Казанського університету, член-кореспондент Санкт-Петербурзької АН). Є. Ф. Будде з захопленням згадував про І. С. Некрасова як про професора, що дозволяв студентам широко користуватися книгами зі своєї бібліотеки, запрошував їх додому, у лекційних курсах пов'язував розвиток літератури з культурою доби, країни, суспільства. Окрім загального курсу історії російської мови та літератури, професор читав багато спецкурсів («Давньоруські житія святих», «Західні впливи XVII ст.», «Домострой», «Бібліографічний огляд праць Ф. І. Буслаєва про російську мову», «Лермонтов»). Велика увага приділялася практичним заняттям, зокрема студенти читали твори М. В. Ломоносова та М. М. Карамзіна. Був одним із засновників та провідних членів журі конкурсу на кращі драматургічні твори, заснованому на кошти мецената І. Ю. Вучини. У 1894 р. цю премію отримав видатний драматург В. І. Немирович-Данченко. І. С. Некрасов був аполітичним та кабінетним вченим. Лише кілька разів він прочитав публічні лекції.

Декан історико-філологічного факультету (жовтень 1874 – червень 1890) – найдовше займав цю посаду в історії ІНУ. Ректор ІНУ з 10 червня 1890 р. до 3 листопада 1895 р., на момент смерті (єдиний випадок смерті діючого ректора в історії ІНУ). Виконував обов'язки попечителя Одеського навчального округу. У спогадах колег переважає позитивний образ І. С. Некрасова, в адміністративній діяльності відбилися такі риси його характеру як доброзичливість, м'якість, виваженість, обережність. Під час деканства викладачами факультету стали такі талановиті історики як М. Х. Красносєльцев, Л. Ф. Воєводський, О. І. Маркевич, О. І. Кірпічніков, В. І. Модестов, В. М. Мочульський, М. М. Ланге, О. В. Нікітський, Д. М. Овсянико-Куликовський, Г. І. Перетяткович, Г. О. Афанасьєв, О. С. Трачевський, Е. Р. Штерн, В. О. Яковлєв. За виразом одного з сучасників, «як декан він зробив багато добра студентам». Зокрема, наприкінці 1880-х рр. було засновано Історико-філологічний кабінет для поглиблених занять студентів, що розвинувся вже за ректорства І. С. Некрасова.

Про не-ретроградні, не-офіціозні, погляди І. С. Некрасова свідчить те, що він схвалив у 1882 р. обрання професором ІНУ відомого ліберального історика

В. І. Семевського, виступив за збереження І. І. Мечникова як професора ІНУ, «згладив кути» у небезпечній для кар'єри О. І. Маркевича справі 1884 р. про його «анекдотичний спосіб ведення лекцій», зокрема зі згадками про представників імператорської фамілії.

В умовах підготовки консервативного університетського статуту 1884 р. та після цього університет «штормило», що призвело до резонансних звільнень І. І. Мечникова, О. С. Поснікова, О. С. Трачевського, Г. О. Афанасьєва та розподілу професорської корпорації на так звані «партії», лівих та правих. Період ректорства І. С. Некрасова був часом стабілізації перед новими і ще більшими потрясіннями останніх років XIX – початку XX ст. В ІНУ у 1893 р. повернувся Г. О. Афанасьєв, та влаштувалася нова плеяда видатних вчених В. К. Надлєр, О. А. Павловський, Ф. Є. Корш, О. В. Корш, О. Є. Назімов, К. М. Смірнов, Р. Ю. Віппер, С. Д. Пападімітріу, М. Г. Попруженко, В. В. Сокольський. На початок 1891 р. штатними викладачами ІНУ було 40 осіб, а на початок 1895 р. – 50. Продовжилась практика залучення до викладання приват-доцентів, більшою мірою з числа власних випускників. У 1890 р. у ІНУ навчався 441 студент, у 1895 р. – 517. Велика увага приділялася університетській бібліотеці. У 1891 р. були вдосконалені правила користування. Якщо у 1890 р. бібліотека містила 136799 томів, то у 1895 р. – 148780. Ректор сприяв реалізації ініціативи М. М. Ланге щодо заснування на історико-філологічному факультеті кабінету експериментальної психології. В період ректорства І. С. Некрасова було засновано 7 нових іменних стипендій, зокрема, імені С. Ю. Вітте, Г. Є. Ашкеназі та ін. Активізувалася практика обрання почесних членів ІНУ – видатних вчених, що сприяло їх співпраці з ІНУ і загалом популяризації закладу у світі. За п'ятиріччя ректорства І. С. Некрасова почесними членами ІНУ було обрано А. Ф. Бичкова, П. Г. Рєдкіна, Г. фон Гельмгольца, Т. Моммзена, М. Мюллера, Л. Пастера, Р. Лейкарта, Ш. Ерміта, С. Ю. Вітте. Обрання А. Ф. Бичкова та С. Ю. Вітте було особистою ініціативою ректора.

У 1892 р. ІНУ надіслав Падуанському університету (Італія) привітання з нагоди 300-річчя початку викладання у ньому Галілео Галілея. Привітання було складено професорами фізико-математичного факультету та перекладено латиною професорами-класиками Е. Р. Штерном та І. І. Луньяком. ІНУ взяв участь у зведенні та відкритті пам'ятника професору В. І. Григоровичу в Єлисаветграді (нині – Кропивницький).

Нагороджений орденами: Св. Анни 1-2-й ст., Св. Володимира 3-го ст., Св. Станіслава 1-го ст.

Помер 3 листопада 1895 р. у с. Кларан, кантон Во, Швейцарія.

Пр.:

О задачах изучения древнерусской литературы и народной поэзии / И. С. Некрасов. – СПб. : тип. В. С. Балашева и К°, 1892. – 39 с.

О значении Лермонтова и Гоголя в истории русской литературы : две публ. лекции / И. С. Некрасов. – Одесса, 1887. – 38 с.

Биография Гоголя в связи с его сочинениями / И. С. Некрасов. – Одесса : тип. П. А. Зеленого, 1882. – 10 с. – *Труд, представленный на соискание медали, с девизом: «Я изучил человека от его колыбели до конца, и от этого ничуть не счастливее: У меня болит сердце, когда я вижу, как заблуждаются люди».*

Опыт историко-литературного исследования о происхождении древнерусского Домостроя : монография / И. С. Некрасов. – М. : Унив. тип., 1873. – 184 с.

Пахомий Серб писатель XV века : монография / И. С. Некрасов. – Одесса : тип. Ульриха и Шулице, 1871. – 99 с.

Зарождение национальной литературы в Северной Руси : монография / И. С. Некрасов. – Одесса : тип. П. Францова, 1870. – 173 с.

О современных задачах изучения древнерусской литературы / И. С. Некрасов. – Одесса, 1869. – 25 с.

Женский литературный тип древней Руси / И. С. Некрасов. – Воронеж : тип. В. Гольдштейна, 1864. – 34 с.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 802.

Енциклопедія історії України : в 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ : Наук. думка, 2010. – Т. 7 : Мл–О. – С. 361.

Источники словаря русских писателей : в 4 т. / собр. С. А. Венгеров. – Петроград, 1917. – Т. 4 : Лоначевский – Некрасов. – С. 532–533.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 36–38.

Энциклопедический словарь : в 41 т. / издатели: Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон ; под ред.: К. К. Арсеньева, Ф. Ф. Петрушевского. – СПб., 1897. – Т. 20А (40). – С. 857.

Будде Е. И. С. Некрасов / Е. Будде // Рус. филол. вестн. – 1896. – Т. 35, № 1. – С. 112–118.

Історія Одеського університету за 100 років / Одес. держ. ун-т ім. І. І. Мечникова ; відп. ред. О. І. Юрженко. – Київ, 1968. – С. 352.

Напередодні апогею: одеські роки філософа і психолога – професора Миколи Яковича Грота (1883–1886) / В. І. Подшивалкіна, І. В. Голубович, М. О. Подрезова, В. М. Хмарський, О. Є. Музичко ; упоряд.: В. В. Самодурова, О. С. Мурашко ; ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса : ОНУ, 2016. – С. 23, 28, 31, 36, 39, 40, 274, 280, 291, 292.

Hausmann G. Universität und städtische Gesellschaft in Odessa, 1865–1917: soziale und nationale Selbstorganisation an der Peripherie des Zarenreiches / G. Hausmann. – Stuttgart, 1998. – S. 277, 296, 329, 337, 339, 542–543, 621–622.

О. Є. Музичко

ШВЄДОВ
Федір Никифорович

Фізик: теоретик та експериментатор

Ф. Н. Швєдов народився 14 лютого 1840 р. у м. Кілія колишньої Бессарабської губернії у родині обер-офіцера.

Середню освіту він набув у 2-й одеській гімназії та Рішельєвському ліцеї, а вищу – на фізико-математичному факультеті Санкт-Петербурзького (Імп.) університету (нині – Санкт-Петербурзький державний університет), до якого вступив у 1859 р., а закінчив у 1862 р. зі ступенем кандидата та був залишений для проходження педагогічного курсу.

У 1865 р. Ф. Н. Швєдов був відряджений за кордон для вдосконалення знань з обраної дисципліни – фізики. Зокрема він стажувався у Берліні у Генріха Густава Магнуса – засновника першої фізичної лабораторії в Німеччині.

У 1868 р. у Петербурзі, невдовзі після повернення з закордонного відрядження, Ф. Н. Швєдов захистив магістерську дисертацію «Про значення проводників у електростатиці». Того ж року він перейшов до (Імп.) Новоросійського університету (ІНУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова), де був обраний доцентом фізики. Але у цьому званні залишився недовго.

У березні 1870 р. у ІНУ відбувся захист докторської дисертації Ф. Н. Швєдова «Про закони перетворення електрики у теплоту», після чого він був обраний спочатку екстраординарним, а потім – ординарним професором. Саме у цей час йде у відставку за вислугою років перший професор фізики та фізичної географії ІНУ В. І. Лапшин, і ординарний професор фізики Ф. Н. Швєдов призначається завідувачем фізичного кабінету. Він обіймає цю посаду до кінця свого життя. За часи Ф. Н. Швєдова кабінет було повністю переобладнано та розширено.

Вважаючи, що фізика не може мати розвиток без експериментальних досліджень, Ф. Н. Швєдов з перших років своєї викладацької діяльності започаткував для студентів лабораторні заняття, а лекції супроводжував демонстрацією дослідів.

Він мав дар слова, тому лектором він був цікавим, чим завжди приваблював велику аудиторію. За спогадами учнів і сучасників, його лекції відрізнялися простотою побудови, вишуканістю подачі та оригінальністю задуму.

Професор Ф. Н. Швєдов брав діяльну участь у з'їздах російських природознавців та лікарів, залюбки й часто виступав з публічними лекціями про досягнення фізичної науки та робив доповіді для колег по університету, супроводжуючи їх здебільшого відповідними дослідами.

Зважаючи на велику роль науки в житті суспільства, Ф. Н. Швєдов активно виступав проти формального викладання фізики у середній школі. В «Методиці викладання фізики», яку надрукував «Вестник опытной физики и элементарной математики» у 1893–1894 рр., він пропонував провести реформу викладання фізики.

Діяльність Ф. Н. Швєдова була дуже різнобічною. Так, від 1879 р. до 1881 р. він був інспектором класів та входив до складу Ради Одеського інституту шляхетних панянок. Але не цей бік діяльності був головним для Ф. Н. Швєдова. Наукові ідеї приваблювали його значно сильніше, над ними він працював, віддаючись повністю теоретичним та експериментальним дослідженням, коло яких було достатньо широким, про що можна судити по його друкованим працям. Вони, у загальних рисах, розподілені за такими напрямками: космогонія, електрика, оптика, кінетична теорія газів, звук тощо.

Ф. Н. Швєдов – один із фундаторів нового напрямку науки – дендрохронології, зокрема він вивчав співвідношення товщин річних кілець на деревах як літопис посух, пов'язаних з одинадцятирічними сонячними циклами.

У роботі «Про електричні проміні та закони їх розповсюдження» (1873) Ф. Н. Швєдов встановив аналогію між електричними та світловими явищами.

Дуже цікаві роботи дослідника про причини утворення комет, їх форму, а також про природу північних сяйв. На першому засіданні Товариства природознавців (1883) вчений виступив з пропозицією про організацію в Росії Російського метеорологічного товариства.

Найважливіші роботи Ф. Н. Швєдова присвячені пружно-в'язкій течії тіл. У роботах, надрукованих в 1889–1890 рр., він заклав основи вчення про реологічні властивості дисперсних систем та високомолекулярних сполук.

Він вперше в науці відкрив пружність форми і аномалію в'язкості колоїдних розчинів, яка полягає в тому, що у сфері межі плинності ефективна в'язкість різко спадає із напругою струму, тому напруга повністю не розсіюється і в рідині зостається залишкова деформація.

Виходячи з експериментальних даних по процесах релаксації для піввідсоткового водного розчину желатину, Ф. Н. Швєдов вивів теоретично своє класичне рівняння стаціонарного в'язко-пластичного плину речовини.

«Характерні риси його як наукового діяча – це велика, глибока ерудиція, чудова ясність думки, наукова кмітливість, виняткова спостережність, прагнення до широких узагальнень та порівнянь. Багато з того, що він передбачив, було пізніше підтверджено великими фізиками. В житті ІНУ він залишив великий слід», – говорив про нього професор О. В. Клосовський.

Ф. Н. Швєдов надрукував понад 40 наукових праць із різних питань фізики, геофізики, методики фізики, астрономії та метеорології. Йому належить винахід прицільного далекоміра для берегової оборони та морської атаки, який дозволив вимірювати відстань з великою точністю.

Багато та плідно працюючи, Ф. Н. Швєдов приділяв час підготовці молодих вчених. Брав участь у складанні та читанні ними рефератів з фізики, їх обговоренні, які, зазвичай, відбувались вечорами у фізичній аудиторії в присутності професорів-керівників. Крім Ф. Н. Швєдова, на цих обговореннях часто були присутні М. О. Умов, С. П. Ярошенко та інші. Тут Ф. Н. Швєдов ближче знайомився з починаючими доповідачами та визначав серед них кандидатів, аби залишити їх при університеті; наполегливо вимагаючи, й не без успіху, фінансування від Міністерства для підготовки наукових кадрів.

З 1894 р. Ф. Н. Швєдов – заслужений ординарний професор, який поряд з науково-педагогічною діяльністю займався й адміністративною роботою. З 1877 до 1880 рр. та з 1889 до 1895 рр. він – декан фізико-математичного факультету.

30 грудня 1895 р. Ф. Н. Швєдов призначається ректором Новоросійського університету.

Можемо відзначити, що на рубежі XX ст. Ф. Н. Швєдов увійшов до історії університету як ректор-будівельник. Завдяки його зусиллям у 1898 р. була споруджена будівля Фізико-хімічного (пізніше – Фізичного) інституту. За його проєктом аудиторії Фізичного інституту були обладнані для викладання фізики та мали все необхідне для лабораторних занять і лекційних демонстрацій. Це був один з перших фізичних інститутів при закладах вищої освіти в Росії.

Час призначення Ф. Н. Швєдова ректором співпав з обранням Одеським міським головою професора математики ІНУ В. М. Лігіна. Спільними зусиллями обох вдалося одержати від уряду кошти для побудови медичного факультету. Ф. Н. Швєдов був призначений головою будівельної комісії. Він сам складав план, вишукував дерево, купував камінь.

Відмовившись за станом здоров'я у 1903 р. від обов'язків ректора, Ф. Н. Швєдов залишив за собою звання голови будівельної комісії, бажаючи довести почату ним справу до кінця.

Завдяки Ф. Н. Швєдову були також збудовані приміщення для бібліотеки, юридичного та філологічного факультетів.

Багато уваги Ф. Н. Швєдов приділяв громадській роботі, особливо після смерті дружини, Надії Яківни (1892), яка була душею Одеського товариства опіки хворих дітей. Продовжуючи її справу, він займався організацією дитячого санаторію на Хаджибейському лимані, брав безпосередню участь у будівництві лікарні «Червоного хреста». Згодом його клопотаннями була споруджена лікарня для дітей на вулиці Старопортофранківській.

Помер Ф. Н. Швєдов 12 грудня 1905 р. на 66-му році життя після нетривалої хвороби в Одесі.

Пр.:

Теорема распределения электрических масс на эллипсоиде / Ф. Н. Шведов // Журн. Рус. физ.-хим. об-ва. Часть физ. – 1895. – Т. 27, вып. 1. – С. 25–29.

Методика физики. Введение / Ф. Н. Шведов. – Одесса : Центр. тип., 1894. – 33 с. – Отд. отт. из журн.: «Вест. опытной физики и элементарной математики» (1893, № 172, 175; 1894, № 181, 186, 189, 191).

Sur une anomalie dans la refraction double des liquids / Th. Schwedoff // J. de Phys. – 1892. – Vol. 1. – P. 49–53.

Recherches experimentales sur la cohesion des liquids / Th. Schwedoff // J. de Phys. – 1888. – Vol. 8. – P. 341–359 ; 1889. – Vol. 9. – P. 34–56.

Что такое град? / Ф. Н. Шведов. – СПб. : Демаков, 1881. – 54 с.

Придельный дальномер как новое средство береговой обороны и морской атаки / Ф. Н. Шведов. – Одесса, 1877. – 20 с.

О законах превращения электричества в теплоту / Ф. Н. Шведов. – Одесса, 1870. – 113 с. – Отд. отт. из: «Зап. ИНУ» (1870, т. 3, вып. 1–6).

О значении непроводников в электростатике / Ф. Н. Шведов. – СПб. : тип. Якобсона, 1868. – 76 с.

Этюды по космической физике. Существует ли отталкивательная сила солнца / Ф. Н. Шведов. – СПб. : Ун-т, [б. г.]. – 16 с.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 1326.

Большая советская энциклопедия : в 30 т. / гл. ред. А. В. Прохоров. – 3-е изд. – М., 1978. – Т. 29. – С. 315.

Вчені вузів Одеси : біобібліогр. довід. / упоряд. І. Е. Рікун. – Одеса, 2003. – Вип. 1 : Природ. науки, 1865–1945, ч. 4 : Фізики. Астрономи. – С. 97–102.

Деятели революционного движения в России : биобиблиогр. слов. : От предшественников декабристов до падения царизма / сост.: А. А. Шилов, М. Г. Карнаухова. – М., 1928. – Т. 1, ч. 2 : Шестидесятые годы. – С. 464.

Золотарев А. Е. Биографический словарь профессоров Одесского медицинского института им. Н. И. Пирогова (1900–1990 гг.) / А. Е. Золотарев, И. И. Ильин, Л. Г. Луки. – Одесса, 1992. – С. 17.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 38–42.

Українська радянська енциклопедія : в 12 т. / гол. ред. М. Бажан. – 2-е вид. – Київ, 1985. – Т. 12. – С. 374.

Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 41 т. / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1903. – Т. 39 (77). – С. 257.

Волярович М. П. Памяти Федора Никифоровича Шведова (к 50-летию со дня смерти) / М. П. Волярович, С. М. Леви // Коллоид. журн. – 1956. – Т. 18, № 2. – С. 130–134.

Криволапов Ф. Г. Ф. Н. Шведов – основоположник физикохимической реологии / Ф. Г. Криволапов // Укр. хим. журн. – 1955. – Т. 21, вып. 5. – С. 675–678

Материалы к библиографии по истории русской науки : Физика / сост. Р. П. Гаухман. – М., 1948. – С. 120.

Памяти Ф. Н. Шведова // Физ. обозрение. – 1906. – Т. 7, № 1. – С. 1–9.

М. Г. Дьяченко, Н. С. Тахтарова

ДЕРЕВИЦЬКИЙ
Олексій Миколайович

Філолог, спеціаліст з античної філології, дослідник давньогрецької літератури, мистецтва

Народився О. М. Деревицький 8 березня 1859 р. у м. Харків.

Вищу освіту здобув на історико-філологічному факультеті (Імп.) Харківського університету (ІХУ) (нині – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна), який закінчив в 1884 р. Вже в студентські роки проявив інтерес до науково-дослідної роботи та отримав золоту медаль за твір «Сліди східних впливів в релігійних уявленнях греків» (1883). Після закінчення університету був залишений для підготовки до професорського звання.

З 1887 р. – приват-доцент ІХУ. Читав курси з класичної філології, історії та теорії мистецтва.

4 грудня 1889 р. в Санкт-Петербурзькому (Імп.) університеті (нині – Санкт-Петербурзький державний університет) захистив магістерську дисертацію на тему «Гомеричні гімни. Аналіз пам'ятника у зв'язку з історією його вивчення». Робота присвячена одному з ранніх літературних творів Стародавньої Греції – збірки гімнів на честь богів.

6 грудня 1891 р. захистив докторську дисертацію «Про початок історико-літературних занять в стародавній Греції» в ІХУ. В цьому ж році опублікував дві роботи, присвячені недавно виявленій «Афінській політії» Аристотеля як історичного джерела. У 1892 р. був призначений екстраординарним професором кафедри класичної філології ІХУ.

У квітні 1893 р. Олексій Миколайович був переведений до (Імп.) Новоросійського університету (ІНУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова) на посаду ординарного професора. 25 листопада 1894 р. став деканом історико-філологічного факультету, а з 1 квітня 1903 р. по 10 вересня 1905 р. – ректором ІНУ. Крім того, О. М. Деревицький займав ще ряд посад: був головою Комісії з приводу перегляду системи професорського гонорару (1897 р.), інспектором наукових класів Одеського музичного училища (1901 р.), головою історико-випробувальної комісії при Санкт-Петербурзькому (Імп.) університеті та ін. Протягом майже всього 1903 р. він також керував Одеським навчальним округом. За час своєї роботи в ІНУ часто виїжджав у наукові відрядження, зокрема й за кордон, а також з інспекторськими цілями. Особливо слід відзначити роботу професора в складі створеної при Міністерстві народної освіти Комісії з перетворення вищих навчальних закладів (1902). Брав участь у розробці нового університетського статуту.

Основною сферою наукових інтересів вченого була класична історія та філологія. Також, цікавився античними пам'ятниками Північного Причорномор'я. Під час перебування в Одесі О. М. Деревицький став членом Одеського Товариства історії та старожитностей. Разом з Е. Р. фон Штерном і О. А. Павловським видав каталог античних теракот музею старожитностей.

В результаті студентських заворушень і виступів проти ректора, Олексій Миколайович, не підтримавши бунтарство молоді, був відхилений від ректорства в ІНУ та переведений на посаду попечителя Казанського навчального округу (осінь 1905 р.) За роки його діяльності на цій посаді в більшості районів було введено початкову освіту: відкрито 12 нових класичних шкіл, 15 реальних училищ, 34 гімназії та прогімназії для жінок, 24 міських 4-х класні училища, Маріїнське жіноче училище, до 70 навчальних закладів 1, 2, 3 розрядів, а також ремісничі школи та їх відділення. Також за його сприяння було відкрито (Імп.) Миколаївський університет (нині – Саратовський державний університет імені М. Г. Чернишевського) (1909).

Діяльність О. М. Деревицького як попечителя навчального округу мала величезне значення для становлення освіти «інородців». Для того, щоб зробити навчання у школах та гімназіях доступним у всіх сенсах, за його пропозицією була заснована «перекладацька комісія», до завдань якої входило видання книг і підручників на мовах народів, що проживали на території округу. Це було досить прогресивним для свого часу явищем. Також він сприяв вивченню побуту і релігійних вірувань місцевих народів. У завдання «перекладацької комісії» входив і збір етнографічного матеріалу, фольклору тощо.

У грудні 1911 р. його перевели на посаду попечителя Київського навчального округу, де він і дослужився до чину таємного радника (1912). У 1916–1917 рр. О. М. Деревицький був попечителем Оренбурзького навчального округу.

Після революції жив в Сімферополі і працював деканом історико-філологічного факультету Таврійського університету (1918–1920) (з січня 1921 р. – Кримський університет імені М. В. Фрунзе, з 1925 р. – Кримський державний педагогічний інститут імені М. В. Фрунзе). З 1922 р. працює професором історії мистецтв східного факультету, водночас очолюючи Бібліотечний комітет, а з 1925 р. очолив кафедру зарубіжної літератури, одночасно завідуючи кабінетом історії мистецтв та західноєвропейських літератур.

Його викладацька діяльність припинилася в 1934 р., коли в університеті почалися «чистки» рядів. Відомо, що на початку 1941 р. він переїхав до Москви, до доньки Ольги.

Основним напрямком його науково-дослідницької роботи було вивчення давньогрецької історії та філології. Крім цього, він вивчав і питання етичних, філософських і релігійних уявлень давніх часів, історію античного і ранньохристиянського мистецтва і літератури. Вчений цікавився також матеріалами археологічних пам'яток північночорноморського узбережжя. Він часто виступав з доповідями на засіданнях Таврійської вченої комісії, в яких надав високу оцінку науковій діяльності відомих вчених-кримознавців О. Л. Бертьє-Делагарда, Е. Р. фон-Штерна та ін. Приймав активну участь у краєзнавчих дослідженнях Криму.

Автор і упорядник понад 30 наукових праць (зокрема 5 монографій, 2 брошур, понад 30 наукових статей).

За роки своєї служби був нагороджений орденом св. Володимира III ступеня, орденами св. Станіслава II та I ступенів і орденом св. Анни II ступеня. Таємний радник (з 1912 р.). Дружина Ольга Гаврилівна, діти: Микола, Надія, Петро, Ольга.

Помер О. М. Деревицький 31 березня 1943 р. у м. Москва, похований на Ваганьковському кладовищі.

Пр.:

Музей Императорского Одесского общества истории и древностей. Вып. 2 : Терракоты / сост.: А. Н. Деревицкий, Э. Р. Штерн, А. А. Павловский. – Одесса, 1898. – 48 с.

Несколько греческих статуэток из собрания Одесского общества истории и древностей и Ал. Ив. Нелидова / А. Н. Деревицкий // Зап. Одес. о-ва истории и древностей. – 1895. – Т. 18, отд. 1. – С. 203–250.

Из введения в историю греческой литературы. Об историко-литературной терминологии / А. Н. Деревицкий. – М., 1893. – 18 с.

Новый источник для истории Афин / А. Н. Деревицкий // Ист. вестн. – 1891. – Т. 44 (апр.). – С. 241–244.

О начале историко-литературных занятий в Древней Греции / А. Н. Деревицкий. – Харьков : тип. Адольфа Дарре, 1891. – VIII, 226 с.

О новом трактате Аристотеля и его значении для истории афинской демократии / А. Н. Деревицкий. – Харьков, 1891. – 20 с.

Гомерические гимны. Анализ памятника в связи с историей его изучения : ист.-лит. этюд / А. Н. Деревицкий. – Харьков : тип. Адольфа Дарре, 1889. – [8], 174, [2] с.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 349.

Одеські історики : енциклопед. вид. / відп. ред. В. А. Савченко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2009. – Т. 1 : Початок XIX – середина XX ст. – С. 116–118.

Професора Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : у 4 т. – Одеса, 2001. – Т. 1 : Ректора. – С. 43–47 ; Вид. 2-е, допов. – Т. 1 : Ректора. – Одеса, 2005. – С. 44–48.

Березин С. Е. Традиции преподавания и изучения эпохи эллинизма в Новороссийском университете и творческая деятельность профессора А. Н. Деревицкого / Е. С. Березин // Елліністична цивілізація: політика, економіка, культура. – Чернівці, 2013. – С. 25–29.

Нетушил И. В. Деревицкий Алексей Николаевич / И. В. Нетушил // Историко-филологический факультет Императорского Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905) / под ред.: М. Г. Халанского, Д. И. Багалея. – Харьков, 1908. – С. 212–215.

Непомнящий А. А. Перипетии судьбы российского профессора: неизвестные сюжеты биографии А. Н. Деревицкого / А. А. Непомнящий // Пространство и Время. – 2016. – № 3–4 (25–26). – С. 201–219.

Т. О. Ізбаш-Гоцкан

ЗАНЧЕВСЬКИЙ
Іван Михайлович

Математик, засновник застосування векторного та геометричного методів у механіці

І. М. Занчевський народився 4 січня 1861 р. у м. Одеса в сім'ї військовослужбовця. Батько Михайло був штабс-капітаном, деякий час працював на митниці. На жаль, ми не маємо ніяких відомостей про його матір.

І. М. Занчевський закінчив Рішельєвську гімназію, а у 1879 р. вступив на математичне відділення фізико-математичного факультету (Імп.) Новоросійського університету (ІНУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова), в 1883 р. закінчив його із золотою медаллю за працю «Кінематична теорія складних циркулів».

31 травня 1883 р. І. М. Занчевський був залишений в університеті на два роки для підготовки до професорського звання по кафедрі прикладної математики. З 1 грудня 1883 р. до 25 серпня 1884 р. працював учителем математики Одеської жіночої гімназії. З 3 січня 1886 р. до 1 грудня 1887 р. був у науковому відрядженні в Парижі та Берліні. 22 грудня 1887 р. зарахований приват-доцентом ІНУ, де викладав механіку. 12 жовтня 1889 р., після захисту дисертації «Теорія гвинтів і застосування її до механіки», Радою ІНУ затверджений у ступені магістра механіки. А 31 травня 1891 р. отримав ступінь доктора прикладної математики після захисту дисертації «Геометричні місця в теорії осей обертання».

29 січня 1892 р. І. М. Занчевський був призначений екстраординарним професором кафедри механіки ІНУ, а 1 січня 1896 р. – ординарним професором. За вислугу років 12 січня 1896 р. став статським радником, 14 лютого 1897 р. – секретарем фізико-математичного факультету ІНУ, на цій посаді перебував до 9 жовтня 1900 р.

І. М. Занчевський належав до Одеської школи механіки, яку заснував відомий вітчизняний механік В. М. Лігін і учнем якого він був. Основні наукові дослідження І. М. Занчевського були присвячені теорії гвинтів і векторів та її застосуванню в механіці. Одним із перших у Росії він розпочав вводити векторні методи й теорію гвинтів у практику викладання механіки в університеті. Теорію гвинтів і теорію лінійних комплексів І. М. Занчевський застосував також до геометричного дослідження розподілу центральних осей сил й осей обертання у своїй докторській дисертації, яка стала внеском у розвиток геометричного напрямку в дослідженні теорії удару, заснованого працями М. Є. Жуковського та Ж. Г. Дарбу.

І. М. Занчевський був блискучим лектором. Його лекції з теоретичної механіки відповідали західноєвропейському рівню того часу. Він читав також курси теорії руху твердого тіла, гідростатики і гідродинаміки, теорії тяжіння, спецкурси з кінематичної геометрії, теорії гвинтів, статики на базі цієї теорії (з 1889 р.), з інтегруван-

ня диференціальних рівнянь і застосуваннями. Проводив введені ще В. М. Лігіним практичні й семінарські заняття. Серед його учнів можна назвати професора М. С. Васильєва, який близько півстоліття своєї праці віддав університету.

І. М. Занчевський брав активну участь у роботі X і XI з'їздів природознавців і лікарів (1898, Київ; 1901, Санкт-Петербург), де керував дискусіями з питань методики викладання математики. Радою Одеського відділення Імператорського російського технічного товариства 19 червня 1901 р. І. М. Занчевський був обраний почесним попечителем Школи десятників і товаришем голови Постійної комісії з технічної освіти, а 20 грудня 1904 р. став її головою і перебував на цій посаді протягом трьох років. У 1901 р. брав участь у Водопровідному з'їзді в Києві, а в 1902 р. – у святкуванні століття з дня народження Н. Х. Абеля в м. Християнія (нині – м. Осло у Норвегії).

29 грудня 1904 р. І. М. Занчевський був призначений деканом фізико-математичного факультету ІНУ. 9 вересня 1905 р. Радою університету він був обраний ректором.

Час його ректорства співпав з першою російською революцією 1905–1907 рр. У той період І. М. Занчевський підтримував студентський революційний рух, дозволяв діяльність студентських спілок у стінах університету, клопотався про звільнення студентів, затриманих поліцією, за його дозволу в університетських лікарнях надавали медичну допомогу пораненим революціонерам.

Не дивлячись на те, що він був відзначений нагородами за заслуги перед вітчизною в справах народної просвіти та науки: орденами св. Володимира IV ст., св. Станіслава II ст., св. Анни III ст., – це не завадило йому виступати проти держави в період революції 1905–1907 рр. Проти І. М. Занчевського було порушено судову справу, внаслідок чого 27 липня 1907 р. його було звільнено з посади ректора. На два роки затягнулося слідство, під час ведення якого загубились речові докази (протоколи засідань революційних організацій та ін.). Це полегшило захист, і І. М. Занчевському вдалося уникнути ув'язнення. У 1909 р. суд приговорив його до звільнення зі служби.

У 1909 р. сім'я Занчевських переїхала до Санкт-Петербурга, де І. М. Занчевський працював у банку до 1916 р., потім – до Києва. А навесні 1917 р. повернувся до Одеси, у квітні того ж року знову розпочав працювати в ІНУ. У травні І. М. Занчевського обрали професором кафедри теоретичної і практичної механіки і деканом фізико-математичного факультету, з листопада 1917 р. до лютого 1918 р. він знову зайняв

посаду ректора університету. У 1917–1920 рр. І. М. Занчевський завідував кабінетом механіки й механічною майстернею університету. Після ліквідації університету працював професором та завідувачем кабінету механіки в Фізико-математичному інституті (1920–1921). З 1921 р. перебував на посаді голови предметної комісії з математики й механіки в Інституті народної освіти (ІНО), у 1921–1922 рр. – професор кафедри теоретичної механіки в Одеському політехнічному інституті (нині – Одеський національний політехнічний університет).

У 1922 р. І. М. Занчевський важко захворів і пішов на пенсію. Помер він 15 липня 1928 р. на 68-му році життя від хвороби нирок. Похований на Другому християнському кладовищі Одеси.

Пр.:

Математика : записки по лекциям, читанным для студентов естественного отделения проф. И. М. Занчевским в 1907–8 году / И. М. Занчевский ; сост. П. Лупаков. – Одесса : [Б. и.], 1908. – 295 с.

Заметка по атомистической теории строения тел / И. М. Занчевский. – Одесса, 1904. – С. 155–158. – Отд. отт. из журн.: «Вестник опытной физики и элементарной математики» (1902, № 307).

Курс механики / И. М. Занчевский. – Одесса : тип. лит. Кирхнера, 1896. – Ч. 2. – 188 с.

Некоторые теоремы из теории определителей / И. М. Занчевский. – М. : Унив. тип., 1894. – 11 с.

Некоторые теоремы из теории определителей / И. М. Занчевский // Матем. сб. – 1893. – Т. 17. – С. 587–597.

Геометрические места в теории осей вращения / И. М. Занчевский. – Одесса : тип. Шульце, 1891. – Вып. 1. – 82 с.

Теоретическая механика / И. М. Занчевский ; сост.: С. Абрамович, С. Пинскер. – Одесса : тип.-лит. Ф. Гольченко, 1889. – 256 с.

Теория винтов и приложение ее к механике / И. М. Занчевский. – Одесса : тип. Шульце, 1889. – 131 с.

Механика / И. М. Занчевский. – [Б. м. : б. г.]. – 256 с.

О трехшестной сочлененной системе / И. М. Занчевский. – [Б. м., б. г.]. – 12 с.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 431.

Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ : Наук. думка, 2005. – Т. 3 : Е–Й. – С. 248.

Енциклопедія Сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2001–2020. – Режим доступу: https://bit.ly/2VaZMZA (дата звернення: 07.04.2020). – Загол. з екрана.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 49–52.

Голотюк Й. Й. Занчевський Іван Михайлович / Й. Й. Голотюк. – Одеса, 1999. – 11 с.

Голотюк И. И. Некоторые этапы развития механики в Одесском университете И. И. Голотюк // В. И. Вернадский и отечественная наука. – Киев, 1988. – С. 141–142.

Голотюк И. И. Прикладная механика в Новороссийском университете за последние 30 лет XIX в. / И. И. Голотюк // Нариси з історії природознавства і техніки. – Київ, 1979. – Вип. 25. – С. 39–43.

Голотюк И. И. Развитие исследований по механике в Одесском университете / И. И. Голотюк // Вопр. истории естествозн. и техники. – 1973. – Вып. 4 (45). – С. 58–61.

Голотюк И. И. Роль И. М. Занчевского в развитии теории векторов в России / И. И. Голотюк // Из истории математического естествознания. – Киев, 1984. – С. 44–48.

Заленский В. Кто виноват? (О профессорах Новороссийского университета Занчевском И. М. и Васьковском С. В.) / В. Заленский // Вестн. Европы. – 1909. – № 4. – С. 718–730.

Некрасов П. І. М. Занчевський / П. Некрасов // За наук. кадри. – 1955. – № 12.

Революционное гнездо. Из истории Новороссийского университета (Дело ректора Занчевского и проректора Васьковского). – СПб., 1909. – 184 с.

Й. Й. Голотюк

ПЕТРІАШВІЛІ
Василь Мойсейович

Хімік, фахівець у галузі органічної хімії та хімії вина

Народився 20 лютого 1842 р., с. Циласкурі, Тифліська губ. в родині православного священика. Випускник природничого відділення фізико-математичного факультету (Імп.) Новоросійського університету (ІНУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова) (1870). Працював під керівництвом професора О. А. Веріго. У студентські роки надрукував кілька досліджень у журналі «Zeitschrift für Chemie». Залишений в ІНУ для підготовки до професорського звання. У 1873 р., 1878–1880 рр., 1901 р., 1904–1906 рр. перебував у закордонних відрядженнях. Слухав лекції та працював у лабораторіях у Бонні та Парижі. Кілька років викладав хімію в Одеському комерційному училищі та Одеських вищих жіночих курсах. Обстоював права жінок на отримання університетської освіти, сприяв допуску жінок в ІНУ як вільнослухачок. Магістр хімії (1874), доктор хімії (1877). Захист докторської дисертації відбувся в ІНУ. Член Одеського товариства природознавців.

У 1870–1908 рр. працював у ІНУ лаборантом (1870–1875), доцентом (1875–1878), екстраординарним (1872–1882), ординарним (1882–1900), заслуженим (1900–1908) професором кафедри технічної хімії та технології.

Сучасники одностайно позитивно відгукувалися про людські якості В. М. Петріашвілі, головними з яких вважали доброту, відвертість, співчутливість, фанатичну відданість науці, дбайливе, батьківське, ставлення до студентів, мудрість. Соратниками, друзями та учнями В. М. Петріашвілі були: засновник першої бактеріологічної лабораторії Я. Ю. Бардах, директор Інституту виноградарства та виноробства ім. В. Є. Таїрова В. О. Гернет, академік, хімік, винахідник протигазу М. Д. Зелінський, академік Л. В. Писаржевський, професор Юр'ївського університету (нині – Тартуській університет) – Г. П. Михайловський, професори хімії ІНУ С. М. Танатар та П. Г. Мелікішвілі. Особливо тісний контакт підтримував зі студентами-грузинами, які часто зверталися до нього за допомогою. За це він одержав прізвисько «грузинського консула». Великим є внесок В. М. Петріашвілі у підготовку майбутніх кадрів ЗВО Грузії (К. М. Аміреджибі, І. Л. Джандієрі, Я. П. Мосешвілі). Позитивні відгуки про хіміка не обмежуються колом його колег. Так, історик, випускник та приват-доцент ІНУ, Г. О. Афанасьєв підносив високі людські якості професора.

У 1906 р. був кандидатом від кадетської партії на виборах вибірників у Державну Думу. Протестував проти звуження автономії університетів. Високий авторитет зумовив сходження вченого на вищі адміністративні щаблі у важкі для країни та ІНУ часи. З вересня 1905–1907 рр. був деканом фізико-математичного факультету. Як найстарший з деканів виконував обов'язки ректора ІНУ з 31 березня по 13 квітня та з 31 липня по 2 грудня 1907 р. за розпорядженням міністра

освіти. Під керівництвом нового ректора Рада професорів ІНУ провела 9 засідань. Ректорство В. М. Петріашвілі відбулося в умовах відсторонення від посади ректора І. М. Занчевського, який відродив автономність ІНУ та намагався провести ліберальні перетворення. До відставки І. М. Занчевського В. М. Петріашвілі належав до його команди, і після призначення в. о. ректора фактично продовжив його управлінські підходи. Під час першого ж засідання Ради професорів він наважився поставити на голосування резолюцію про підтримку І. М. Занчевського на знак того, що Рада готова нести колективну відповідальність, та сам голосував за неї (прийнята більшістю голосів).

Своє особисте кредо ректор висловив у декількох промовах на засіданнях професорської ради. Ректор засудив страйкуючих студентів, але основній критиці піддав професорів. Він нагадав, що поганий приклад студентам показали саме професори, коли незадовго до цього оголосили бойкот декану медичного факультету А. К. Медведєву. Ректор вважав, що політики нацьковували один на одного студентів та професорів. Закликаючи шукати шлях до примирення, він наголосив: «не забудемо, добродії, що ми переживаємо час цілковитої анархії, коли люди, захоплені настроєм та метою, не бажають зважувати ані на обов'язок, ані на гідність та етику. У цьому грішить не одна тільки молодь». Він закликав «відмовитися від дріб'язкового самолюбства, забути усі ті дрібні образи та непорозуміння та подати один одному товариську руку та знову з'єднатися до спільної праці, на користь спільної нам дорогої справи, справи університетської».

За короткий час В. М. Петріашвілі вдалося більш-менш нормалізувати обстановку в університеті. Ректора підтримувала більшість професорів, які вступили у 1905 р. в «Академічний союз». Разом з іншими ліберальними професорами В. Петріашвілі ініціював ліквідацію обмежень для євреїв при прийомі до університету понад 10 % норму, а також вільний допуск слухачів. Попри відмову Міністерства освіти, за наполяганням ректора Рада професорів вирішила надіслати до Петербургу депутацію у складі своїх членів В. А. Косинського та Б. Ф. Веріго з відповідним клопотанням.

У вересні 1907 р., відповідаючи на лист міністра народної освіти, ректор висловив своє негативне ставлення до діяльності студентів, членів шовіністичної організації «Союз русского народа», запевняв у тому, що його манера мирного діалогу зі студентами, без втручання у роботу мирних студентських зібрань («сходок») є дієвою.

Під керівництвом В. М. Петріашвілі Рада ІНУ вирішила вдосконалити заходи щодо охорони університетських будівель, були обрані комісії з вироблення інструкцій для проректора та університетського дисциплінарного суду, вдосконалено по-

рядок ведення протоколів, створено комісію з вдосконалення «Записок ІНУ» та комісію щодо розгляду пропозицій студентів зорганізуватися у численні корпорації та гуртки (показово, що одним з трьох членів цієї комісії обрано опального Є. В. Васьковського), прийнята резолюція про клопотання щодо заснування Центрального архіву давніх актів при ІНУ. Склад викладачів поповнився такими відомим особами як К. П. Серапін, Ю. Ф. Клименко, М. М. Кравченко. В умовах ліберального ректорства І. М. Занчевського та В. М. Петріашвілі у 1907 р. О. С. Грушевський уперше у практиці університетів Російської імперії прочитав у ІНУ курс історії України українською мовою. Почесним членом ІНУ було обрано видатного історика І. Є. Забеліна. Найбільш резонансний і водночас показовий епізод ректорства В. М. Петріашвілі відбувся 12 листопада. Реагуючи на чергову загрозу студентських заворушень, він наказав закрити університет. Проте, повідомляючи про це на засіданні Ради, він декілька разів підкреслив спокійну реакцію студентів на його рішення. Свою ж пропозицію про закриття він поставив на голосування у Раді. Тоді ж була прийнята максимально виважена формула звертання до студентів із закликом відновити заняття. Більшість колег ректора вважали, що його дипломатичні дії дозволили вивести з під удару університет, уникнути загрози нового етапу протистояння. Водночас, ректор підкреслював своє засудження радикальних дій з боку деяких студентів. Так, він показово на засіданнях Ради закликав висловити свою підтримку професору М. О. Батуєву, якого образив студент. У цей період В. М. Петріашвілі допоміг закінчити ІНУ борцю за незалежність Грузії Й. П. Гобечії, у подальшому одному з ініціаторів проголошення незалежності Грузинської Демократичної Республіки у 1918 р.

Діяльність В. М. Петріашвілі на посаді ректора високо оцінили його колеги П. Г. Мелікішвілі, М. М. Ланге, І. А. Линниченко. Професор І. А. Линниченко згадував: «У найкритичніші моменти життя рідного університету він ані хвилини не засумнівався стати на чолі його… Він працював день і ніч, намагаючись примирити та поєднати непримиренне та непоєднане… він спокійно та твердо тримав прапор особистої гідності та гідності рідного університету». П. Г. Мелікішвілі згадував, що В.М. Петріашвілі «довелося у важку для університету хвилину виконувати з честю обов'язки ректора». В. О. Гернет вважав, що В. М. Петріашвілі був «ідеальним ректором і ніхто, можливо, не зумів би так добре, як він, підтримати спокій в університеті у цей тривожний час і так по батьківські ставитися до студентів».

Поховання науковця в Одесі було однією з найбільш резонансних подій в Одесі на початку XX ст. Величезна процесія пройшла від Преображенської вулиці на Новий християнський цвинтар. До цвинтаря труну з тілом несли грузинські студенти та робітники, від воріт – професори, приват-доценти та лаборанти. Серед про-

воджаючих переважали грузини, але пам'ять про В. М. Петріашвілі була дорога й представникам інших національностей. Зокрема, вінок на труну грузинського професора поклав знаменитий винороб В. Є. Таїров. За спостереженнями журналіста, особливо зворушливу картину представляла група грузинів – портових робітників, що поклали на труну вінок з написом: «Дорогому незабутньому батькові вчителеві від грузинів-робітників Одеського порту». У редакції провідних одеських газет надходили численні телеграми та листи від груп студентів та курсисток з Балти, Євпаторії, Херсону та інших регіонів держави. За підтримки колишніх колег чоловіка його вдові Міністерство освіти виділило пенсію у 2500 рублів. У жовтні 1913 р. на прохання викладачів у приміщенні фізико-математичного факультету був вивішений портрет В. М. Петріашвілі. Аж до 1919 р. усі, хто шанував пам'ять покійного вченого, щороку організовували в день його похорону панахиди біля його могили.

Хіміки не вірили в існування органічної сполуки, в якій один атом Карбону може бути зв'язаний з двома гідроксильними групами. В. М. Петріашвілі спростував це твердження своїми експериментальними дослідженнями, які захистив у докторській дисертації (1877 р.). Його праці в галузі фізичної хімії дозволили зробити висновок, що оксиди металів та їх гідрати вступають в реакцію подвійного розкладу і витискують метал з солей тим більше, чим атомна маса металу оксидів менше у порівнянні з атомною масою метала солей. Продовжуючи досліди з реакціями подвійного розкладу, дослідив вплив молекулярної маси кислот на швидкість таких реакцій. Також писав твори у галузі сільськогосподарської промисловості.

В. М. Петріашвілі був дуже популярний у Грузії. До нього зверталися по допомогу у вирішенні питань переробки чіатурських та нових руд, використання мінеральних вод, родючості ґрунтів. Він видав грузиномовні посібники «Підручник з виноробства та підвального господарства» (1895 р.), «Підручник з молочного господарства» (1896 р.), «Підручник з виноробства». За ці роботи Кавказьке товариство сільського господарства обрало його у 1902 р. своїм почесним членом.

В. М. Петріашвілі вважав, що прикладна сторона хімії може допомогти у вдосконаленні економіки Грузії. Керував лабораторією при Раді з'їзду Чіатурських марганцепромисловців, сільськогосподарською школою у с. Одзисі. Здійснював зі студентами науково-пізнавальні поїздки на Кавказ (1887, 1902). З усіх куточків Грузії до В. М. Петріашвілі зверталися по допомогу, надсилали мінерали.

Не замикаючись винятково на теоретичних дослідженнях, багато зробив для зближення науки та життя. Від 1899 р. він завідував Одеською міською лабораторією, що протидіяла фальсифікації продуктів харчування. Вимагав від міської упра-

ви розширення лабораторії, збільшення штату, вивчав різні методи дослідження, писав статті про фальсифікацію. У 1899 р. В. Є. Таїров при редакції «Вестника виноделия» заснував нараду з питань боротьби з фальсифікацією харчових продуктів. Завдяки старанням В. М. Петріашвілі, міська лабораторія була розширена. Він був також членом комітету Одеської виноробної станції. Багато зробив для поліпшення санітарного стану Одеси, зокрема її базарів. Був активним співробітником одеського журналу «Вестник виноделия».

Нагороджений орденами Станіслава 2 ст., Св. Володимира 3 і 4 ст., Св. Анни 2 ст.

Помер В. М. Петріашвілі 26 липня 1908 р., Карлсбад (нині – Карлови-Вари, Чехія).

Пр.:

Выделка вина из гнилого и побитого градом винограда / В. М. Петриев // Вестн. виноделия. – 1902. – № 7. – С. 391–399.

Действие красящих веществ и танина на дрожжи / В. М. Петриев // Вестн. виноделия. – 1902. – № 6. – С. 343–346.

Исследование многоурожайных виноградников / В. М. Петриев // Вестн. виноделия. – 1902. – № 10. – С. 595–603.

Теория и практика виноделия за границей / В. М. Петриашвили // Вест. виноделия. – 1902. – № 8. – С. 457–460.

Влияние поздней поливки виноградников на количество и качество урожая / В. М. Петриев // Вестн. виноделия. – 1901. – № 12. – С. 756–762.

Фальсификация питательных продуктов и борьба с ней / В. М. Петриев // Вестн. виноделия. – 1899. – № 9. – С. 515–531.

Значение чистых культивированных дрожжей в процессах брожения / В. М. Петриев // Вестн. виноделия. – 1898. – № 12. – С. 712–720.

Влияние срывания листьев на вызревание винограда / В. М. Петриев // Вестн. виноделия. – 1896. – № 7. – С. 388.

Значение удобрительных веществ в виноградарстве / В. М. Петриев // Вестн. виноделия. – 1896. – № 9. – С. 519–527.

О скоростях реакций при двойных разложениях и влияние частичного веса кислот и их строения на эти величины / В. М. Петриашвили // Зап. Новорос. об-ва естествоиспытателей. – 1892. – Т. 16, вып. 2. – С. 67–134.

О скоростях реакций при двойных разложениях и влияние частичного веса кислот и их строения на эти величины / В. М. Петриашвили. – Одесса : Тип. Шульце, 1891. – 68 с.

Материалы к вопросу об измерении силы химического сродства / В. М. Петриев. – Одесса, 1885. – 61 с.

О моно- и диоксималоновых кислотах / В. М. Петриашвили // Зап. Новорос. ун-та. – 1878. – Т. 24. – С. 1–64.

Материалы к изучению групп азобензида / В. М. Петриашвили // Зап. Новорос. об-ва естествоиспытателей. – 1872. – Т. 1. – С. 183–368.

Действие слабой азотной кислоты на этилкротоновую кислоту / В. М. Петриев. – [Б. м., б. г.]. – 12 с.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 878.

Волков В. А. Выдающиеся химики мира : биогр. справ. / В. А. Волков, Е. В. Вонский, Г. И. Кузнецова. – М. : Высш. шк., 1991. – С. 344.

Меликишвили П. Г. Василий Моисеевич Петриев : биогр. очерк / П. Г. Меликишвили. – СПб. : типо-лит. М. П. Фроловой, 1909. – 12 с.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 3 : К–П. – С. 456–459.

Портной И. Л. Новые архивные материалы о В. Петриашвили и П. Меликишвили / И. Л. Портной. – Тбилиси, 1950.

Максимов О. С. Історія хімії : підручник / О. С. Максимов, Т. О. Шевчук. – Мелітополь : Люкс, 2010. – С. 237.

Музичко О. Є. Грузини в Одесі: Історія та сучасність / О. Є. Музичко. – Одеса : ВМВ, 2010. – С. 171–177.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Історія та сучасність (1865–2015) : [кол. монографія] / голов. ред. І. М. Коваль ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса : ОНУ, 2015. – С. 209.

Hausmann G. Universität und städtische Gesellschaft in Odessa, 1865-1917: soziale und nationale Selbstorganisation an der Peripherie des Zarenreiches / G. Hausmann. – Stuttgart, 1998. – S. 167–168, 290–291, 311–312, 331–332, 593–594.

Линниченко И. А. Памяти профессора Василия Моисеевича Петриева / И. А. Линниченко // Речи и поминки. – Одесса : тип. Техник, 1914. – С. 293–295.

О. Є. Музичко

ЛЕВАШОВ
Сергій Васильович

Медик, терапевт

Народився 5 [17] липня 1857 р. в с. Погоріле Бєлєвського повіту Тульської губернії в родині дворянина, штабс-капітана Василя Левашова.

Після закінчення Тульської гімназії у 1873 р. С. В. Левашов вступив до медичного факультету (Імп.) Московського університету (нині – Московський державний університет імені М. В. Ломоносова), але, склавши навесні 1874 р. перехідний екзамен, восени того ж року перевівся на другий курс (Імп.) Медико-хірургічної академії у Санкт-Петербурзі (ІМХА) (нині – Військово-медична академія імені С. М. Кірова), яку закінчив у 1878 р. першим за рейтингом і з занесенням його імені на мармурову дошку академії та був нагороджений першою премією І. Ф. Буша, що дозволило зарахувати йому випускні іспити як магістерські. Його залишають в академії для підготовки до професорського звання і зараховують на посаду інститутського лікаря в клініку С. П. Боткіна. Через два роки С. В. Левашов захистив дисертацію на тему «Про вплив N. Cruralis на просвіт шкірних судин нижньої кінцівки» на вчений ступінь доктора медицини.

17 грудня 1883 р. С. В. Левашова обирають приват-доцентом клініки внутрішніх хвороб ІМХА, а навесні 1884 р. він був відряджений за кордон для удосконалення знань, де працював у фізіологічних лабораторіях Гейденгайна в Бреславлі (нині – Вроцлав) та Людвига в Лейпцігу; в Патолого-анатомічному інституті Поноріка в Бреславлі; в Інституті заразних хвороб Коха в Берліні, одночасно відвідував клініки професорів Бірмана, Вагнера, Цисмана. На початку 1886 р. С. В. Левашов переїхав до Парижа, де працював у лабораторії професора Вюльпіна та займався в клініках професорів Ж. М. Шарко, Жакку, Потена та Жермена Се.

18 червня 1886 р. С. В. Левашова призначено професором по кафедрі факультетської терапевтичної клініки (Імп.) Казанського університету (нині – Казанський (Приволзький) федеральний університет), на якій залишався до 1902 р. Він приділяє багато уваги та сил організації клініки, її обладнанню необхідним устаткуванням для занять зі студентами та лікарями. Одночасно з цим С. В. Левашов продовжує наукові дослідження з лікування ексудативних плевритів, результати яких було високо оцінено на X Міжнародному медичному конгресі в Берліні (1890).

У зв'язку зі спалахом на сході Росії сильної епідемії висипного тифу С. В. Левашов почав проводити мікробіологічні дослідження та всебічно вивчати етіологію цієї хвороби, результатом чого стала серія наукових праць та доповідей з демонстрацією висипнотифозних мікроорганізмів на XI Міжнародному медичному конгресі в Римі (1893).

28 липня 1899 р. С. В. Левашова обрано іноземним членом-кореспондентом Паризького терапевтичного товариства.

18 [31] січня 1903 р. наказом по Міністерству народної освіти С. В. Левашова призначено на посаду професора (Імп.) Новоросійського університету (ІНУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова) по кафедрі лікарської діагностики з пропедевтичною клінікою. З вересня 1903 р. він переходить на посаду професора факультетської терапевтичної клініки.

В одеський період свого життя С. В. Левашов розробляє питання лікування серцевих захворювань, досліджує жовчовиділення і секреторну діяльність шлунку під впливом лікарських засобів. Одночасно з викладацькою роботою він керує діагностичною клінікою, а пізніше, з середини вересня 1903 р. – нововідкритою терапевтичною клінікою ІНУ. В 1905 р. його обирають головою Товариства російських лікарів в Одесі, а з 1909 р. – Медичного товариства при ІНУ, яке він очолював до 1912 р. У березні 1907 р. рада медичного факультету ІНУ обрала професора С. В. Левашова своїм деканом. Незважаючи на велике навантаження, С. В. Левашов брав активну участь у громадській діяльності, його обирають гласним Одеської міської думи і почесним мировим суддею.

4 грудня 1907 р. розпорядженням Міністра народної освіти на професора С. В. Левашова покладаються обов'язки ректора ІНУ, а 23 вересня [5 жовтня] його затверджують на цій посаді. Цей період в історії університету був дуже важким, нормальній роботі постійно заважали сходки, які перетворили його у своєрідний майдан для мітингів. С. В. Левашов прикладав максимум зусиль, щоб нормалізувати наукову та навчальну роботу. Він, як багато професорів, був прибічником погляду, що університет – це храм науки, а не місце для мітингів, таким чином ректор стояв на стороні так званого академічного угруповання професорів.

Події 1905–1907 рр. призвели до того, що кожного року в університеті залишалися не зайнятими багато професорських посад. Іноді викладання курсів і ведення практичних занять доручалося навіть неспеціалістам. З метою підготовки майбутніх учених ректорат прийняв рішення залишати найбільш здібних випускників університету для набуття професорського звання. Але міністерство виділило лише незначну частину стипендій, і тоді С. В. Левашов призначив стипендії з коштів університету, заохочував приватні кошти, провадив попечительські вечори, на яких збиралися гроші для підтримки незабезпечених студентів та молодих науковців. С. В. Левашов також запрошує на професорські місця відомих вчених з інших університетів: В. В. Половцова, Д. К. Третьякова та ін.

Велика роль належить С. В. Левашову в організації жіночої медичної освіти в Одесі. У 1908 р ініціативна група професорів медичного факультету обирає його головою організаційного комітету зі створення Одеських вищих жіночих медичних

курсів (ОВЖМК), які розпочали свою роботу у 1910 р. На першому засіданні педагогічної ради ОВЖМК С. В. Левашов був обраний головою і керував цією установою до 1913 р.

24 вересня 1911 р. С. В. Левашова було переобрано ректором на другий строк. На своїй посаді він приділяв багато уваги розвитку матеріально-технічної бази університету. Протягом 1912–1913 рр. перебудована Астрономічна обсерваторія, було проведено капітальний ремонт великої оранжереї Ботанічного саду університету, переобладнана механічна майстерня, здобуто дозвіл та затверджено проект будови нового приміщення на розі вул. Преображенської та Малого пров. Все це дозволило збільшити кількість кабінетів і лабораторій, поліпшити навчальну та наукову роботу. За період ректорства С. В. Левашова систематично поповнювалася новою вітчизняною та закордонною літературою університетська бібліотека.

15 [28] листопада 1912 р., у зв'язку з обранням С. В. Левашова депутатом від м. Одеси в Державну думу Російської імперії IV скликання, він складає з себе обов'язки ректора і стає одним з найактивніших депутатів і членом сеньоренконвента (рада старійшин) Держдуми. Як переконаний монархіст С. В. Левашов увійшов до складу фракції правих, був обраний товаришем голови, а пізніше головою фракції. Активно боровся проти спроб руйнування системи освіти шляхом різних нововведень. У роки Першої світової війни закликав припинити внутрішню боротьбу в Думі і здійснювати всебічну підтримку урядовому курсу. У 1915 р. С. В. Левашов став одним із організаторів Прогресивного блоку.

Після лютневого перевороту С. В. Левашов повністю відійшов від політичної діяльності і повернувся до Одеси на викладацьку роботу в ІНУ.

Немає докладних свідчень тому, що сталося в липні 1919 р., коли за рішенням колегії Одеської надзвичайної комісії С. В. Левашова було приречено до страти через розстріл. Згідно з записами у Метричній книзі Олександро-Невської університетської церкви за 1919 р. С. В. Левашова розстріляно більшовиками в Одеській «надзвичайці» 16 червня, а поховано на Другому християнському цвинтарі 29 серпня 1919 р.

Пр.:

О сердечных циррозах печени и о значении их для распознавания и лечения сердечных пороков / С. В. Левашов. – [СПб.] : тип. Я. Трей, ценз. 1902. – 19 с.

О сердечных циррозах печени / С. В. Левашов // Рус. врач. – 1901. – № 1.

Über die Behandlung des Empyems durch methodischen Ersatz des eitrigen Exsudates durch indifferente Flüssigkeiten und über die Bedeutung dieser Methode in der Therapie der exudativen Pleuritidenim in Algemeinen / S. W. Lewaschew // Therap. Wchnschr. – 1896. – Bd. 3. – P. 605–614.

Современное состояние вопроса об этиологии сыпного тифа / С. В. Левашов. – СПб. : тип. Я. Трей, 1894. – 18 с.

Бактериологические свойства лечения заразных болезней у человека вообще и лечение сыпного тифа сывороткой в частности / С. В. Левашов. – СПб., 1893.

О результатах лечения кантаридином бугорчатки дыхательных органов / С. В. Левашов. – СПб. : тип. Я. Трей, 1892. – 24 с.

Материалы к вопросу о терапевтическом значений туберкулина при легочной и гортанной бугорчатке / С. В. Левашов // Врач. – 1891.

К вопросу о контагиозности крупозной пневмонии / С. В. Левашов // Тр. О-ва каз. естествоиспытателей. – 1888. – Т. 20. – С. 307–358.

К казуистике гнилостного бронхита / С. В. Левашова. – [СПб.] : тип. М. М. Стасюлевича, ценз. 1887. – 11 с. : граф.; 24.

К вопросу об этиологии крупозной пневмонии / С. В. Левашов // Еженед. клин. газ. – 1886.

Über die Bildung des Trypsin im Pancreas und über die Bedeutung der Bernard'schen Körnchen in seinen Zellen / S. Lewaschew // Archiv für die gesamte Physiologie des Menschen und der Tiere. –1885. – Bd. 37. – P. 32–44.

Experimentelle Untersuchungen über die Bedeutung des Nervensystems bei Gefässerkrankungen / S. Lewaschew // Archiv für pathologische Anatomie und Physiologie und für klinische Medicin. – 1883. – Bd. 92. – P. 152–182.

Notiz zur Methodik der haemodynamischen Experimente / S. Lewaschew // Archiv für die gesamte Physiologie des Menschen und der Tiere. – 1882. – Bd. 27. – P. 273–279.

Versuche über die Innervation der Hautgefässe / S. Lewaschew // Archiv für die gesamte Physiologie des Menschen und der Tiere. – 1882. – Bd. 28. – P. 389–478 ; То же // Арх. клиники внутр. болезней, изд. С. П. Боткиным. – 1880. – Т. 4 ; 1882. – Т. 7, вып. 2.

К методике гемодинамитных экспериментов / С. В. Левашов // Еженед. клин. газ. – 1881. – № 38.

Über das Verhalten der peripherischen vasomotorischen Centren zur Temperatur / S. Lewaschew // Archiv für die gesamte Physiologie des Menschen und der Tiere. – 1881. – Bd. 26. – P. 60–96.

О влиянии N. Cruralis на просвет кожных сосудов нижней конечности : дис. на степень д-ра медицины / С. В. Левашов. – СПб. : тип. М. М. Стасюлевича, 1879. – 52 с.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 667.

Биографический словарь профессоров и преподавателей Казанского университета (1804–1904) : в 2 ч. / под ред. Н. П. Загоскина. – Казань, 1904. – Ч. 2. – С. 243–246.

Золотарев А. Е. Биографический словарь профессоров Одесского медицинского института им. Н. И. Пирогова (1900–1990 гг.) / А. Е. Золотарев, И. И. Ильин, Л. Г. Луки. – Одесса, 1992. – С. 161.

Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ : Наук. думка, 2006. – Т. 6 : Ла – Мі. – С. 77.

Енциклопедія Сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2001–2020. – Режим доступу: https://bit.ly/3dRy78E (дата звернення: 02.04.2020). – Загол. з екрана.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 53–56.

Васильев К. К. Роль Казанского университета в становлении медицинского факультета Новороссийского университета / К. К. Васильев, Ю. К. Васильев // Казан. мед. журн. – 2014. – Т. 95, № 2. – С. 169–174.

Золотарев А. Е. С. В. Левашов / А. Е. Золотарев, Н. А. Золотарева // Видные ученые Одессы. – Одесса, 2002. – Вып. 9. – С. 35–41.

Иванов А. А. Последние защитники монархии. Фракция правых IV Государственной думы в годы Первой мировой войны (1914 – февраль 1917) : монография / А. А. Иванов. – СПб., 2006. – 205 с.

Попелянский Я. Ю. Профессор Сергей Васильевич Левашов / Я. Ю. Попелянский, Г. В. Архангельский // Казан. мед. журн. – 1991. – Т. 72, № 2. – С. 156–158.

В. О. Кузнєцов

КИШЕНСЬКИЙ
Дмитро Павлович

Медик, патологоанатом і бактеріолог

Дмитро Павлович Кишенський народився 4 лютого (23 січня) 1858 р. у с. Велеможе Новоторжського повіту Тверської губернії (нині – село в Кувшіновському р-ні Тверської обл.) у дворянській сім'ї. Навчався в Тверській гімназії, після якої вступив до (Імп.) Московського університету (ІМУ) (нині – Московський державний університет імені М. В. Ломоносова, МДУ), закінчивши його у 1883 р. зі ступенем лікаря. Одночасно він склав іспити на звання повітового лікаря.

8 жовтня 1883 р. був обраний радою ІМУ та затверджений попечителем Московського навчального округу позаштатним ординатором хірургічної госпітальної клініки на три роки. Вирішивши залишитися при університеті, Д. П. Кишенський став працювати позаштатним лаборантом при тій самій клініці (з 8 жовтня 1886 р.). Крім роботи в університеті, Д. П. Кишенський працював штатним лікарем Стрітенського відділення Попечительства про бідних в Москві, яке входило до установ Відомства імператриці Марії Федорівни. Хірург Д. П. Кишенський міг також займатися приватною практикою. Через три роки роботи позаштатним лаборантом 16 жовтня 1889 р. він був відряджений за кордон з наукового метою на вісім місяців, де вивчав роботу ліонських і паризьких лікарень, переважно їх хірургічні відділення. Потім з 1892 р. працював помічником прозектора на кафедрі судової медицини ІМУ.

У 1894 р. Д. П. Кишенський захистив докторську дисертацію на тему «Вплив черевоперетину на туберкульоз очеревини» з присудженням йому вченого ступеня доктора медицини і був допущений до зайняття посади прозектора кафедри патологічної анатомії (21 травня 1894 р.). Вчителями Д. П. Кишенського вважаються професор І. Ф. Клейн та професор М. Н. Никифоров, які працювали на той час у патологічній анатомії ІМУ. В університеті, протягом трьох років (1896–1898), він читав студентам обов'язковий курс медичної бактеріології. З 2 квітня 1896 р., одночасно зі службою в університеті, працював лікарем-консультантом при Московських закладах відомства імператриці Марії Федорівни. З 1 вересня 1900 р. Д. П. Кишенський домігся відрядження з наукового метою за кордон на один рік. У другій закордонній поїздці він багато уваги приділяв вивченю медицини в німецьких і французьких університетах, а саме знайомству з діяльністю інститутів патології в Берліні, Лейпцизі, Страсбурзі, Фрейбурзі й Парижі.

З 1902 р. прозектор та приват-доцент ІМУ Д. П. Кишенський був зарахований екстраординарним професором на кафедру патологічної анатомії (Імп.) Новоросійського університету (ІНУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова), в якому працював до 1919 р. Під час роботи в університеті Д. П. Кишенський читав курси загальної та окремої патологічної анатомії, техніки

патолого-анатомічних розтинів та патології анатомічної діагностики, вів практичні заняття з патологічної гістології, був членом, а потім головою Державної комісії з іспитів, завідувачем анатомо-патологічним кабінету.

В Одесі він, одночасно з завідуванням кафедрою патологічної анатомії, працював прозектором в Старій міській лікарні (1908–1912). У 1910 р. він брав участь у ліквідації епідемії чуми та холери в Одесі. Під його науковим керівництвом підготували дисертації лікарі лікарні Л. Г. Папков і М. Б. Станішевська, докторські дисертації захистили співробітники кафедри патологічної анатомії М. М. фон Тизенгаузен, І. Є. Корнман, М. Н. Заєвлошин. З 1912 р. він керував прозектурою Одеської Старої лікарні. Матеріали прозектури були приєднані до музею медичного факультету та використовувалися у викладанні та наукових дослідженнях. Д. П. Кишенський входив до групи професорів медичного факультету ІНУ, з ініціативи яких у 1910 р. були відкриті Одеські вищі жіночі медичні курси.

4 березня 1913 г. (фактично з 29 січня 1913 р.) професор Д. П. Кишенський став ректором ІНУ. Через три роки він був затверджений, згідно обрання, ректором знову ж на три роки (з 26 січня 1916 р.). Ректорство його припало на тяжкі часи. З початком світової війни багато студентів та викладачів добровільно пішли на фронт, всі університетські клініки та деякі учбові приміщення були передані для поранених, факультет почав випускати фельдшерів та лікарів за прискореною програмою. Все це вимагало великого напруження сил як викладачів, так і ректора університету, які брали активну участь у викликаній поточними подіями роботі різноманітних громадських і урядових організацій, установ і осіб. Д. П. Кишенський та правління університету робило все можливе, щоб зберегти університетське господарство від занепаду: проведено капітальний ремонт великої оранжереї в ботанічному саду; з метою влаштування механічної майстерні проведена внутрішня перебудова споруди на Преображенській вулиці; проведено ремонт та значне розширення приміщень Астрономічної обсерваторії та зведення навколо неї кам'яної огорожі; на верхньому поверсі Хімічного інституту була обладнана лабораторія фізичної хімії та ін. Піклування про недостатніх студентів було позбавлене можливості надавати допомогу студентам в належній мірі, тому ректор звернувся через пресу до громадськості міста з закликом допомогти Попечительству про нужденних студентів при Новоросійському університеті, результатом чого стало значне надходження коштів до каси цієї благодійної організації. У листопаді 1914 р., з дозволу ректора, при Попечительстві почало діяти «Бюро праці» для студентів.

Крім того, під час війни загострилися протиріччя між традиційно та революційно налаштованими студентами та викладачами. Д. П. Кишенський за своїми поглядами,

належав до групи професорів, які відстоювали академізм в університеті. Основним своїм завданням ректор бачив сприяння єдності професорів на базі наукових та академічних інтересів, ізолювання університету від політичних впливів та проведення принципу «університет для науки». Обов'язком професури він вважав зберігання принципів академічного життя, намагався захистити науковий процес від внесення в нього партійної та політичної боротьби. Констатуючи, «що в стіни університету внесена і втрутилася в академічне життя партійність і політична боротьба і тим порушена нормальна академічна робота, що нормальне академічне життя в цих умовах неможливе», – Д. П. Кишенський просив Міністерство про звільнення його від обов'язків ректора. В квітні 1917 р. його прохання задовольнили.

Наприкінці 1918 р. в Одесі затвердилась влада «білих» за підтримки французьких військ. У вересні 1918 р. було засновано «Товариство допомоги воїнам російської армії», головою якого став Д. П. Кишенський. За його участю були відкриті два лазарети та їдальня. Взимку 1918 р. університет не працював, бо не було можливості опалювати його приміщення. Деякі викладачі намагалися не переривати учбовий процес, проводячи заняття по своїх домівках. Після встановлення радянської влади в Одесі у 1919 р. за розпорядженнями Комісаріату народної освіти Одеського губернського виконавчого комітету було ліквідовано автономію університету, повний контроль за управлінням закладами вищої освіти передавався більшовикам. Рада комісарів вишів Одеси своїм наказом звільнила 23 професорів, до списку яких попав Д. П. Кишенський (23 квітня 1919 р.).

Деякий час Д. П. Кишенський був очільником Одеського вищого сільськогосподарського інституту (нині – Одеський державний аграрний університет), відкритого ще 23 лютого 1918 р. З поверненням до Одеси денікінських військ у серпні 1919 р. діяльність університету відновилася в колишньому форматі. Але вже у грудні 1919 р. – початку 1920 р. стало зрозуміло, що при стрімкому відступі денікінської армії по всіх фронтах, стає неминучим повернення більшовиків до Одеси, що змусило багатьох, що не розділяли їх погляди, шукати шляхи до еміграції. Ризикуючи втратити останню можливість порятунку, люди поспішали з від'їздом. Одним із заходів з перевезення біженців було утворення «місії, яка передбачалася у Сербії та Болгарії для висвітлення питань, пов'язаних з прийомом в зазначені країни біженців». За списком, Д. П. Кишенський значився головою місії.

Через окупований військами Антанти Константинополь родина Кишенських прибула до Королівства сербів, хорватів та словенців (Королівства СХС, з 1929 р. – Королівство Югославія). Оселились вони у Белграді. Невдовзі професор Д. П. Кишенський отримав посаду лікаря-патологоанатома в прозектурі Головної державної

лікарні. Виконуючи свою початкову місію, Д. П. Кишенський став консультантом з навчальних справ при Управлінні урядового уповноваженого із влаштування російських біженців на території Королівства СХС, яких потрібно було забезпечити житлом, медичною допомогою, перекваліфікацією, працевлаштуванням та організувати освіту їх дітей. Питаннями емігрантів займався також делегат Верховного комісара від Ліги Націй Фрітьофа Нансена у справах біженців у Белграді В. М. Штрандтман, у якого з 1921 р. Д. П. Кишенський працював консультантом.

Д. П. Кишенський отримав лікарську практику в евакуйованому в повному складі із Новоросійська Харківському інституті шляхетних дівчат (начальниця М. О. Неклюдова), який почав роботу в містечку Нові Бечей в трьох корпусах колишньої мад'ярської школи. При інституті була своя лікарня і досвідчений російський лікар. У випадках складних захворювань запрошувалися лікарі-фахівці з Белграда.

Серед різних товариств та об'єднань біженців, які діяли на той час у Королівстві СХС, слід зазначити цілий ряд вузькопрофесійних російських організацій, де Д. П. Кишенський виступав ініціатором або членом: Товариство медичної допомоги сербським і російським біженцям в Королівстві, Товариство допомоги російським учням, Союз порятунку Батьківщини. Д. П. Кишенський був членом правління Російсько-сербського товариства лікарів (голова – В. М. Сиротинін), кількість членів якого на початок 1923 р. складала 120 осіб. Товариство мало своїм основним завданням охорону професійних інтересів лікарів-біженців, які потрапили на територію Королівства. Товариство підтверджувало їх медичний статус, видавало відповідні посвідчення, які мали силу законних дипломів і були документами, що давали право на подальшу службу в цивільних та військових відомствах.

У 1923 р. професору Д. П. Кишенському запропонували очолити медичне відділення навчальної колегії Комітету із забезпечення освіти російських студентів у м. Прага (Чехословаччина), створеного в рамках «Руської акції». Місія, яка була здійснена урядом Чехословаччини мала особливе значення для біженців, оскільки, завдяки цій акції був організований один з найбільших осередків російської культури і російської науки в Європі. Комітет з'явився в листопаді 1921 р., після того, як у країну став прибувати потік біженців, серед яких налічувалось багато молоді, яка не встигла закінчити своє навчання через громадянську війну. Професор Д. П. Кишенський, оселившись з дружиною в Празі, очолив медичне відділення навчальної колегії й увійшов до складу правління Комітету із забезпечення освіти російських студентів у Чехословаччині. Навчальна колегія Комітету виконувала адміністративно-піклувальні функції, вела контроль над заняттями студентів, перевіряла навчальний стаж бажаючих вступити до вищих навчальних закладів,

працювала в дисциплінарному суді. За допомогою спеціального бюро навчальна колегія працевлаштовувала тих студентів, що закінчили виші. Як голова медичного відділення колегії Д. П. Кишенський обстежував здоров'я невстигаючих студентів. Одночасно працював на посаді головного лікаря Комітету.

У 1923 р. у Празі було організоване Товариство російських лікарів в Чехословаччині. Перші збори Товариства 28 березня 1923 р. обрали Д. П. Кишенського своїм почесним членом.

У зв'язку із збільшенням захворюваності та смертності від туберкульозу серед російських студентів, при Товаристві російських лікарів був створений Комітет по боротьбі з туберкульозом. Головою Комітету з лютого 1930 р. був Д. П. Кишенський, який провів дослідження захворювань серед російських студентів в емігрантських закладах вищої освіти з 1921–1922 рр. по 1928 р. включно. У протидії цій страшній хворобі Комітету по боротьбі з туберкульозом активно допомагала Російська академічна група в Чехословаччині, членом якої теж був Д. П. Кишенський.

У 1921 р. академічні групи російської наукової еміграції об'єдналися, утворивши Союз академічних організацій за кордоном з правлінням в Празі. Для визначення напрямків діяльності Союзу стали збиратися з'їзди делегатів академічних груп. Перші три з'їзди російських академічних організацій за кордоном пройшли в Празі (1921, 1922 і 1924). Професор Д. П. Кишенський був членом Третього з'їзду представників російських академічних організацій (25 вересня – 2 жовтня 1924 р.), який вперше був присвячений не тільки організаційним моментам, але й доповідям на наукові теми. Він брав участь також у V З'їзді представників російських академічних організацій, який відбувся 14–21 вересня 1930 р. в Софії (Болгарія).

Закінчив свій життєвий шлях Д. П. Кишенський у Празі 7 листопада 1934 р. Слідом за ним пішла з життя його дружина В. Ф. Кишенська (1872 р. – 14 жовтня 1937 р., Прага). Обидва вони поховані на празькому Ольшанському кладовищі (ділянка № 18, могила № 98).

Пр.:

Патологическая анатомия чумы / Д. П. Кишенский, Н. М. Попов // Чума и холера в Одессе в 1910 г. Патологоанат. часть. – Одесса, 1911.

Эпидемия азиатской холеры в Одессе в 1910 г. / Д. П. Кишенский, М. М. Тизенгаузен // Чума и холера в Одессе в 1910 г. Патологоанат. часть. – Одесса,1911.

Myelosarcomatosis (aleukaemia myelogenica maligna) // Юбил. сб., посвящ. проф. Моск. ун-та М. Н. Никифорову. – М., 1911.

Тератома мозжечка и опухоль от нервной ткани большого серповидного отростка в одном и том же случае / Д. П. Кишенский, М. М. Тизенгаузен // Мед. обозрение. – 1910. – № 10 .

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 529.

Золотарев А. Е. Биографический словарь профессоров Одесского медицинского института им. Н. И. Пирогова (1900–1990) / А. Е. Золотарев, И. И. Ильин, Л. Г. Луки. – Одесса : Маяк, 1992. – С. 21.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 57–59.

Бакунцев А. В. «Ехать нам не миновать…»: И. А. Бунин накануне эмиграции из России (1919–1920) / А. В. Бакунцев // Вестн. МГУ. Сер. 10, Журналистика. – 2017. – № 3. – С. 151–166.

Васильев К. Одесский профессор Дмитрий Павлович Кишенский (1858–1933) / К. Васильев // Південний захід. Одесика : іст.-краєзн. наук. альм. – Одеса : Друк. дім, 2019. – Вип. 26. – С. 213–233.

Власенко В. М. Правове становище української еміграції в міжвоєнній Югославії / В. М. Власенко // Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали 3-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 23–24 трав. 2019 р.) : у 2 ч. / Сум. держ. ун-т. – Суми, 2019. – Ч. 1. – С. 6–10.

Йованович М. Как братья с братьями. Русские беженцы на сербской земле / М. Йованович // Родина. – 2001. – № 3. – С. 21–30.

Козлитин В. Д. Российская эмиграция в королевстве сербов, хорватов и словенцев (1919–1923) / В. Д. Козлитин // Славяноведение – 1992. – № 4. – С. 7–19.

Памятная книга Одесского учебного округа на 1912/13 р. – Одесса, 1913. – С. 17.

Танин С. Ю. Русский Белград / С. Ю. Танин. – М. : Вече, 2009. – 304 с. – (Русские за границей). – Відомості доступні також через Інтернет: https://bit.ly/2PWnZ3n (дата звернення: 15.06.2020).

В. В. Самодурова, І. В. Шепельська

ДОБРОКЛОНСЬКИЙ
Олександр Павлович

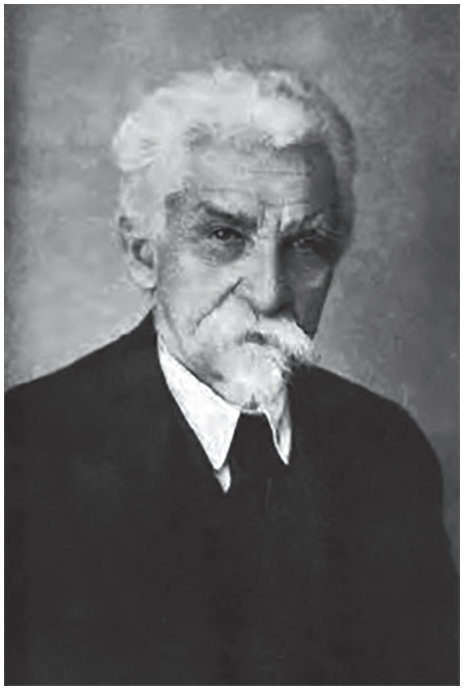

Історик церкви

Народився 10 грудня 1856 р. м. Павловський Посад Богородського повіту Московської губернії у родині відомого протоієрея, законовчителя жіночої гімназії. Брат професора медицини В. П. Доброклонського, дядько М. В. Доброклонського – історика мистецтва, директора Ермітажу, член-кор. АН СРСР.

Випускник Московської духовної академії (нині – Московська православна духовна академія і семінарія) (1880). Учень професорів Є. Є. Голубинського та О. П. Лєбєдєва. Магістр богослов'я за дисертацію «Твори Факунда, єпископа Герміанського» (1880), доктор церковної історії за дисертацію «Преподобний Феодор, сповідник та ігумен Студійський» (1916). Обидві дисертації захистив у Московській духовній академії.

У 1880–1892 рр. викладав історію церкви у Пензенській та Рязанській духовній семінарії, Рязанському єпархіальному жіночому училищі. У 1892–1899 рр. викладав на посаді приват-доцента кафедри церковної історії історико-філологічного факультету (Імп.) Московського університету (нині – Московський державний університет імені М. В. Ломоносова), з кінця 1899 р. до початку 1920 р. (з перервою на декілька місяців у 1919 р. у період комуністичної влади) – викладав на посадах екстраординарного, ординарного та заслуженого (з 1917 р.) професора кафедри церковної історії історико-філологічного факультету (Імп.) Новоросійського університету (ІНУ). 23 червня 1919 р. Рада ІНУ одноголосно обрала його професором кафедри візантійської філології, що була перейменована на кафедру історії Візантійської культури. Завідувач музею витончених мистецтв історико-філологічного факультету (1919 – поч. 1920 рр.)

У 1907–1917 рр. читав на Одеських вищих жіночих курсах (ОВЖК) загальні курси історіографії та історії християнської церкви, спеціальні – історія руської церкві, законодавство й управління в руській церкві, пам'ятки руського церковного права, візантійського мистецтва.

Секретар (1903–1909) та декан (1910–1919) історико-філологічного факультету. У жовтні 1917 р. подав у відставку з посади декана, але після одноголосного рішення членів факультету, які просили його залишитися на посаді, відкликав свою заяву. Член комісії при історико-філологічному факультеті щодо заснування Центрального архіву, редактор журнал «Записки Новоросійського університету» (1912–1920). Очолював державні випробувальні історико-філологічні комісії при ІНУ. Гласний Одеської міської думи (1913–1920).

Виконував обов'язки ректора у лютому 1913 р., 9 червня – 4 липня 1915 р., 17–25 серпня 1916 р., 5 травня – 8 листопада 1917 р., 12 жовтня – 4 листопада 1918 р., наприкінці 1919 р. 21 лютого 1913 р. як в. о. ректора очолював важливий для то-

гочасної професорської корпорації акт: святкування 300-річчя династії Романових. У 1915 р. очолював комісію для укладання нового статуту Опікунства про нужденних студентів ІНУ. 1914–1920 рр. були періодом кризи, нестабільності, ІНУ в умовах політичних потрясінь. Заслугою ректорів цього періоду була підтримка життєдіяльності закладу. Як і інші ректори, виконував функцію організатора комунікацій ІНУ з іншими установами та закладами. У жовтні 1917 р. сприяв відкриттю в Одесі у тісному зв'язку з ІНУ Народного університету, в якому фахівці читали популярні курси з різних наук для населення, та виступив на його урочистому відкритті. У жовтні 1918 р. ІНУ надіслав привітання нововідкритому за наказом гетьмана П. Скоропадського Кам'янець-Подільському Українському державному університету (нині – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка). Ректор вдавався до численних заходів, спрямованих на покращення матеріального стану службовців, викладачів та студентів університету. Особливо актуальною була справа допомоги родинам вояків, або тим воякам, які повернулися з фронту та бажали поновити чи розпочати навчання. Були впроваджені додаткові заходи щодо охорони університетської каси. Проведено цілу низку ремонтних робіт у клініках та інших приміщеннях університету, захищено геологічний музей. У ІНУ запроваджено кафедри румунознавства, історії мусульманського Сходу, ухвалено рішення про поглиблення зв'язків зі Сполученим королівством Великої Британії, проведення свята на честь 100-річчя з дня народження І. С. Тургенєва.

У другій половині 1917 р. у ІНУ виникали численні студентські товариства, земляцтва, корпоративні організації. Зокрема, в університеті діяв шаховий студентський гурток. У жовтні 1917 р. Одеська Українська Рада висловила вдячність керівництву університету за надання приміщення для проведення просвітницьких курсів для українських вояків (гайдамаків) та запропонувала свою допомогу у забезпеченні захисту прав університету як вільної автономної школи. У жовтні – листопаді 1917 р. ректор забезпечив організацію у приміщеннях університету проведення виборів до Установчих зборів.

Було створено комісію у складі професорів та студентів для налагодження більш конструктивної співпраці. О. П. Доброклонський неодноразово виступав у пресі, закликаючи допомогти нужденним студентам та засуджував радикалізм, що йшов з ліворадикальних кіл, сприяв діяльності студентського союзу академістів. За це наражався на цькування з боку радикальних, антидержавних кіл. У 1919 р. був однією з жертв комуністичного режиму в Одесі, провів декілька місяців в ув'язненні у катівнях ЧК під загрозою розстрілу.

Емігрував у січні 1920 р. з Одеси до Болгарії. У 1920–1937 рр. працював у Белградському університеті на посаді професора церковної історії богословського факультету, очолював Російський науковий інститут (1936–1937). Вчитель видатного богослова та історика церкви М. М. Афанасьєва. Виконував доручення Сербського Архієрейського Синоду та Патріарха, розглядав підручники з історії церкви та патрології для середніх шкіл.

Продовжуючи ідеї своїх вчителів, О. П. Доброклонський намагався надати історії церкви максимально наукових рис. Наполягав на тому, що історія церкви є частиною історії людського суспільства, відповідає загальним законам історії, багатьом чинникам, а праця церковного історика підлягає тим самим принципам, що і праця інших істориків. У позитивістському дусі твердив, що історія церкви має вивчати всі сторони церковного життя на максимально широкій джерельній базі. Запевняв, що історія може бути об'єктивною, дзеркалом, що відображає дійсне життя з позицій історизму. Подальший прогрес церковно-історичних досліджень, на його думку, полягав у подальшому відході від схоластики та догматики, перенесення наголосу з зовнішньої історії церкви на еволюцію релігійних уявлень народу. На основі цих принципів досяг успіхів у дослідженні історії християнської церкви. Одним з перших проаналізував розвиток церковно-історичних досліджень в Європі від раннього середньовіччя до кінця XIX ст. На його думку, наукові студії з історії церкви розпочались в Європі з XVI ст. Найбільш передовою історіографією він вважав протестантську, а католицьку критикував за брак широких концепцій, свободи дослідження, різноманітності у прийомах. Відзначив успіхи російсько-імперської історіографії, намітивши її проблемні місця. Найбільшу відомість у науці здобув як автор великої узагальнювальної праці з історії російської церкви (Руководство по истории русской церкви. Рязань; М., 1889–1893). Науковцю вдалося не лише вдало систематизувати досягнення тодішньої науки про історію церкви, але й доповнити попередніх істориків на основі джерел. Це дозволило йому більш докладно висвітлити історію московської церкви наприкінці XVI–XVII ст. Четвертий том видання, присвячений новітній історії російської церкви, був цілковито оригінальним дослідженням. «Руководство по истории русской церкви» (Рязань. М., 1889–1893) отримало позитивні відгуки від видатних істориків церкви А. Харнака та А. Карташева.

Ще більш оригінальним та фундаментальним дослідженням була праця про життя одного з найвидатніших візантійських церковних діячів Феодора Студійського (Преподобный Феодор, исповедник и игумен Студийский. Ч. 1-2. Одесса, 1913–1914). На основі численних архівних джерел, порівняльного аналізу списків цер-

ковних пам'яток, деякі з яких (один зі списків «Житія» Феодора) вперше залучались до історіографії, висвітлив не лише життєвий шлях Феодора, але відтворив широку панораму суспільного та церковного розвитку Візантії у ранньому середньовіччі. Велику кількість невідомого архівного матеріалу О. П. Доброклонський використав також у дослідженні з історії одного з російських монастирів, Солотчинського на Рязанщині. Більшість джерел з історії цього монастиря він видав в окремому археографічному виданні (М., 1888).

Член Рязанської вченої архівної комісії, Московського товариства любителів духовного просвітництва, Одеського товариства історії та старожитностей, Історико-філологічного товариства при ІНУ (у 1907–1910 рр. – голова), один з членів-засновників Одеського Бібліографічного товариства при ІНУ. Учасник 15-го археологічного з'їзду. Делегат від ІНУ на київських з'їздах діячів вищої школи та Церковному Соборі 1918 р. Учасник російських академічних з'їздів у Празі (1921), Белграді (1928), у Белградському візантологічному конгресі (1927), з'їзді російських педагогів у Белграді (1923). Очолював Товариство російських науковців в Югославії (1924–1937), член Російського Археологічного товариства та голова Російського педагогічного товариства (1924–1937).

Почесний член Петроградської Духовної Академії (1917). Лауреат премії Синода імені митрополита Макарія (1887, 1892), премії імені М. Н. Ахматова СПб АН (1915). Нагороджений орденами Св. Анни 2 та 3 ст.; Св. Володимира 3, 4 ст.; Св. Станіслава 1–3 ст., Св. Сави Сербського (1929) 3 ст.

Помер 4 грудня 1937 р. у Белграді.

Пр.:

Руководство по истории Русской церкви / А. П. Доброклонский. – М. : Крутицкое Патриаршее подворье, 2001. – 935 с. – (Материалы по истории церкви).

Открытое письмо профессору Е. Н. Щепкину / А. П. Доброклонский. – Одесса, 1917. – 6 с.

Преподобный Феодор, исповедник и игумен Студийский : в 2 ч. / А. П. Доброклонский. – Одесса, 1913–1914. – Ч. 1. – 972 с. ; Ч. 2. – 569 с.

Курс истории христианской церкви (I–III вв.) / А. П. Доброклонский. – Одесса, 1909. – 182 с.

Руководство по истории русской церкви / А. П. Доброклонский. – Рязань ; М., 1889–1893. – Вып. 1–4.

Описи дел рязанского исторического архива / сост. А. П. Доброклонский. – Рязань : Губ. тип., 1889. – Вып. 1 : Описание дел архива Солотчинского монастыря. – 55 с.

Солотчинский монастырь, его слуги и крестьяне в XVII веке / А. П. Доброклонский. – М., 1888. – 132 с.

Учебный курс истории русской церкви / А. П. Доброклонский. – [Б. м., б. г.]. – Вып. 1. – 251 с.

Рец. на пр. вченого:

Успенский Ф. И. [Рецензия] / Ф. И. Успенский // Византийский временник. – 1915–1916. – Т. 22, вып. 1–2. – С. 172–184. – Рец. на кн.: Доброклонский А. П. Преподобный Феодор, исповедник и игумен Студийский : в 2 ч. / А. П. Доброклонский. Одесса, 1913–1914. Ч. 1 : Его эпоха, жизнь и деятельность. 972, XC, 10 с. ; Ч. 2 : Его творения, вип. 1. 571 с.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 364.

Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій [та ін.] ; Ін-т історії України НАН України. – Київ : Наук. думка, 2004. – Т. 2 : Г–Д. – С. 421.

Енциклопедія Сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Електрон. дані. – Україна, 2014–2020. – Режим доступу: https://bit.ly/3bbw78G (дата звернення: 31.03.2020). – Загол. з екрана.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 60–65.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Історія та сучасність (1865–2015) : [кол. монографія] / голов. ред. І. М. Коваль ; Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова. – Одеса : ОНУ, 2015. – С. 144, 242.

Діанова Н. М. Православ'я у Новоросійському університеті / Н. М. Діанова // Інтелігенція і влада. – 2012. – Вип. 27. – С. 34–35.

Кузнєцов В. Ректор Одеського (Новоросійського) університету – доктор богослов'я, професор Олександр Павлович Доброклонський (1856–1937) / В. Кузнєцов // Православ'я в Україні : зб. за матеріалами 8-ї Міжнар. наук. конф. «Українська Церква в історії укр. державотворення»: до 100-ліття Укр. революції, держ. органу в справах релігій та боротьби за автокефалію (Київ, 20 лист-топ. 2018 р.) / Укр. Правосл. Церква [та ін.]. – Київ, 2018. – С. 263–271.

Музичко О. Є. Історико-релігієзнавчі дослідження в Одесі наприкінці XIX – на початку XX ст.: осередки, течії, напрями / О. Є. Музичко // Історія релігій в Україні : наук. щорічник. – 2009. – Кн. 2. – С. 167–174.

Прутська Г. О. Церковна політика імператриці Катерини II у дослідженні Олександра Доброклонського / Г. О. Прутська // Гуржіївські історичні читання : [зб. наук. пр.]. – Черкаси, 2012. – Вип. 5. – С. 9–11.

Пузовић В. Личност и дело проф. др Александра Павловича Доброклонского / В. Пузовић // Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати : зборник радова. – Београд : Православни богословски факултет, 2011. – Књ. 10 : Приредио Богољуб Шијаковић. – С. 39–74 ; 2012. – Књ. 11. – С. 92–111.

Hausmann G. Universität und städtische Gesellschaft in Odessa, 1865–1917: soziale und nationale Selbstorganisation an der Peripherie des Zarenreiches / G. Hausmann. – Stuttgart, 1998. – С. 228, 333, 520, 622.

О. Є. Музичко, В. М. Хмарський

БІЛІМОВИЧ
Антон Дмитрович

Математик, механік

А. Д. Білімович народився 20 червня 1879 р. у родині військового лікаря у м. Житомир. У 1896 р. з відзнакою закінчив Київський кадетський корпус. Готуючись до військової кар'єри, А. Д. Білімович навчався у Миколаївському інженерному училищі у Санкт-Петербурзі, але потім вирішив перейти до класичного університету. А. Д. Білімович склав іспити з латинської та грецької мов і вступив на математичне відділення фізико-математичного факультету Університету Св. Володимира у Києві (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка), який закінчив у 1903 р. з дипломом першого ступеня та золотою медаллю за роботу «Застосування геометричних похідних до теорії кривих і поверхонь», надруковану в 1907 р. В Університеті Св. Володимира А. Д. Білімович був учнем відомих механіків К. Г. Суслова та П. В. Воронця. Після закінчення університету А. Д. Білімовича було залишено у навчальному закладі як стипендіата та позаштатного асистента кафедри теоретичної і прикладної механіки.

Вступивши до Київського фізико-математичного товариства, А. Д. Білімович згодом став його секретарем. У цей час вийшла друком його перша наукова публікація «Елементарна побудова Штейнерівського еліпса». На засіданнях фізико-математичного товариства А. Д. Білімович доповідав свої математичні роботи, які відносилися до диференційної геометрії.

Обійнявши посаду приват-доцента кафедри теоретичної і прикладної механіки Університеті Св. Володимира у 1907 р., А. Д. Білімович читав курс лекцій «Малі коливання» та проводив практичні заняття з аналітичної механіки. У 1910–1911 рр., готуючись до професорського звання, він перебував у науковому відрядженні за кордоном. У 1912 р. А. Д. Білімович захистив в Університеті Св. Володимира магістерську дисертацію «Рівняння руху для консервативних систем та їх застосування». Після цього А. Д. Білімович два роки стажувався у Парижі й Геттингені.

Після повернення з-за кордону у квітні 1915 р. А. Д. Білімович зайняв посаду ординарного професора на кафедрі прикладної математики (Імп.) Новоросійського університету (ІНУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова). Він читав базовий курс теоретичної механіки, додаткові розділи динаміки твердого тіла, теорію пружності, а також спецкурси з інтегрування рівнянь механіки і з теорії аероплана. Одночасно А. Д. Білімович очолював механічну майстерню університету і кабінет механіки (1915–1917), продовжував наукову роботу в галузі аналітичної механіки.

У березні 1917 р. А. Д. Білімович став першим демократично обраним ректором ІНУ, відпрацювавши на цій посаді до квітня 1919 р. й з вересня по листопад цього ж року. Саме він запросив на роботу до університету видатного вченого, академіка О. М. Ляпунова, чий приїзд до Одеси мав на А. Д. Білімовича як вченого ве-

личезний вплив. «Незважаючи на бурхливе довкілля революційної Одеси, – писав згодом А. Д. Білімович, – при зустрічах ми розмовляли майже виключно про математику, механіку, про нові напрямки та нові можливості пристосування математики до задач механіки». Після трагічної смерті О. М. Ляпунова 3 листопада 1918 р. А. Д. Білімович очолив комісію зі збереження, обробки та підготовки до друку наукових праць академіка. Саме завдяки роботі комісії був збережений рукопис дослідження О. М. Ляпунова «Про деякі фігури рівноваги рідини, що обертається».

У 1919 р., перебуваючи попечителем Одеського навчального округу, викладав теоретичну механіку на Одеських вищих жіночих курсах (ОВЖК). У цьому ж році представив до Ради ІНУ свою частково надруковану монографію «Дотикові рухи твердого тіла» як докторську дисертацію, але захистити її не встиг.

У січні 1920 р. А. Д. Білімович залишив Одесу та невдовзі знайшов притулок у Сербії, де створив велику наукову школу з аналітичної механіки. З 20 квітня 1920 р. він почав працювати за контрактом, а з 3 листопада 1926 р. – штатним ординарним професором прикладної математики на філософському факультеті Белградського університету, викладав там курс раціональної (тобто теоретичної) механіки у векторному викладенні.

Наукова діяльність А. Д. Білімовича була відзначена обранням його 18 лютого 1925 р. членом-кореспондентом, а 17 лютого 1936 р. – дійсним членом Сербської академії наук та мистецтв.

Під час Другої світової війни та окупації Белграда А. Д. Білімович за власним бажанням пішов на пенсію. Після визволення міста він знову був прийнятий на ту ж саму посаду ординарного професора природознавчо-математичного факультету Белградського університету.

А. Д. Білімовичу також належить заслуга створення у Сербії у 20–60-ті рр. XX ст. низки наукових об'єднань та інститутів, участь у видавничій діяльності співвітчизників-емігрантів: Російського академічного гуртка (квітень 1920 р.), Російського наукового інституту, двох випусків виданя «Матеріали для бібліографії російських наукових праць за кордоном» (1931, вип. 1; 1941, вип. 2), Математичного інституту Сербської Академії наук, відкриття якого відбулося у травні 1946 р. У 1949 р. вийшов друком перший том «Трудов Математического института Сербской академии наук». Саме у цьому виданні протягом кількох років А. Д. Білімович друкував свої праці, включаючи спогади «Ляпунов у Одесі» (1956).

А. Д. Білімович був одним із фундаторів Югославського товариства механіків, а на з'їзді товариства у 1964 р. був обраний його почесним головою.

Помер А. Д. Білімович у Белграді 17 вересня 1970 р.

Пр.:

Соприкасательные движения твердого тела / А. Д. Билимович. – Одесса : Техник, 1919. – Т. 1, ч. 1 : Движение с одной степенью свободы. – 11, 335 с.

К вопросу об основах механики / А. Д. Билимович // Рус. мысль. – 1917. – Нояб.–дек. – 83 с.

К учению о траектории неголономной системы / А. Д. Билимович // Зап. Императ. Новорос. ун-та. Физ.-мат. фак. – 1916. – Вып. 10. – С. 57.

Уравнения движения для консервативных систем и их приложения / А. Д. Билимович. – Киев, 1912. – VIII, 160 с.

Уравнения движения для неконсервативных систем с линейными интегралами / А. Д. Билимович. – Киев, 1910. – 21 с. ; То же // Изв. Киев. ун-та. – 1910. – Т. 50, № 10. – С. 23–43.

Геометрические дифференциалы в теории поверхностей / А. Д. Билимович. – Киев, 1905. – 13 с.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 109.

Енциклопедія Сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2001–2020. – Режим доступу: https://bit.ly/2y2Qwi1 (дата звернення: 08.04.2020). – Загол. з екрана.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 66–69.

Русское зарубежье: Золотая книга эмиграции, первая треть XX века : энцикл. биогр. словарь / под общ. ред. В. В. Шелохаева. – М. : РОССПЭН, 1997. – С. 88–90.

Bilimovic Anton – natenuticar // Enc. Jugosl. – Zagreb, 1955. – Enj. 1. – S. 565–566.

С. К. Асланов, Н. Б. Печерська

СОЛНЦЕВ
Сергій Іванович

Економіст, фахівець у галузі загальноекономічної теорії і методології

С. І. Солнцев народився 1 (13) жовтня 1872 р. у с. Терешок Рославльського району Смоленської області (Російська Федерація). У 1895 р. вступив на медичний факультет (Імп.) Московського університету (нині – Московський державний університет імені М. В. Ломоносова). За участь у студентському русі у 1897 р. був висланий на два роки під гласний нагляд поліції. Лише в 1900 р. С. І. Солнцев вступив до Санкт-Петербурзького (Імп.) університету (нині – Санкт-Петербурзький державний університет), але вже на юридичний факультет. Будучи студентом, приєднався до наукової роботи. Зокрема, ним була написана студентська робота «Рух населення в зв'язку з формами землеробства», яка була відзначена спеціальною премією.

Талант С. І. Солнцева був належно оцінений, і в 1904 р., після закінчення університету його запросили на кафедру політичної економії і статистики.

У 1907 р. з'явилась нова наукова праця С. І. Солнцева «Робочі бюджети в зв'язку з теорією збіднення». Так він став до вивчення важливого, соціального напрямку в політичній економіці, який у Росії в той час розвивали М. І. Туган-Барановський, П. Б. Струве та ін. Варто зауважити, що в роки реакції розроблення соціальних питань мало не тільки наукове, але й політичне значення.

Із 1907 р. С. І. Солнцев уже очолював економічний кабінет Петербурзького університету. Згодом його направили за кордон, де до 1913 р. займався удосконаленням своєї економічної освіти.

У ті роки в Санкт-Петербурзі вийшла книга С. І. Солнцева «Заробітна плата як проблема розподілу», яку він у 1912 р. захистив як магістерську дисертацію. В ній С. І. Солнцев продемонстрував свою наукову ерудицію, показав уміння дбайливо аналізувати великий фактичний матеріал. С. І. Солнцев вважав, що без з'ясування питання про рух заробітної плати, як долі робітників, проблема заробітної плати не розкривається до кінця, не досягає необхідної повноти. Він підкреслював, що з'ясування розподільної сторони в заробітній платі дає важливий матеріал для характеристики і розуміння основних ліній в соціальній боротьбі, яка відбувалася між трудом і капіталом в капіталістичному суспільстві. Аналізуючи відмінне розуміння проблеми розподілу, С. І. Солнцев критикував теорії «гармонії інтересів» труда і капіталу. Варто відзначити, що і в багатьох наступних працях він також висвітлював проблему розподілу.

Через деякий час С. І. Солнцев – професор Томського університету (нині – Національний дослідницький Томський державний університет). Там у 1917 р. він захистив докторську дисертацію «Суспільні класи. Найважливіші моменти в розвитку проблеми класів та основні вчення». У ній С. І. Солнцев розглянув утворення суспільних класів у зв'язку з проблемою розподілу. В основі докторської дисертації

була його ґрунтовна монографія «Суспільні класи», яка була опублікована ним у Томську. У цій вагомій праці С. І. Солнцев поставив своїм завданням розкрити зміст найважливіших моментів у розвитку ідеї соціальних класів, оскільки вони з'явилися в суспільній свідомості з кінця XVIII ст., встановити і проаналізувати основні вчення про суспільні класи.

Відзначивши методологічне значення проблеми суспільних класів у соціальній науці та для економічної теорії, С. І. Солнцев виклав і проаналізував зародження і розвиток суспільних класів у Франції, починаючи з епохи Великої французької буржуазної революції, а у Великобританії – з попередників англійського соціалізму. У всіх своїх наукових роботах С. І. Солнцев, який добре знав німецьку та деякі інші європейські мови, проявив широке і глибоке знання економічної літератури Європи і Америки.

Поряд з науковою діяльністю С. І. Солнцев викладав політичну економію в низці університетів. Із 1913 р. він – професор Петербурзького університету, потім – Томського університету.

28 березня 1917 р. С. І. Солнцева, разом з професорами І. М. Занчевським, Є. В. Васьковським, Б. Ф. Веріго та іншими відомими вченими, було обрано професором (Імп.) Новоросійського університету (ІНУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова). За кілька років роботи в університеті він зарекомендував себе як висококваліфікований дослідник та здібний викладач економічної науки. Тому не дивно, що після звільнення Одеси від денікінських військ, коли починалась реорганізація вищої школи, 17 березня 1920 р. вчена рада обрала С. І. Солнцева ректором ІНУ.

То був складний час, коли нова радянська влада намагалася знайти шляхи вирішення питань, пов'язаних з вищою освітою. Згідно з розпорядженням комісара вишів професора Є. М. Щепкіна, в університеті переобиралися всі його органи управління: Рада, правління, декани тощо, незалежно від того, коли вони в останній раз обирались. До участі у виборах вперше допускались на рівних правах молодші викладачі всіх категорій. Були ліквідовані державні комісії, заліки з дисциплін проводилися звичайним порядком. Іспити та бальна система також замінилися простими заліками. Був відмінений інститут вільних слухачів і всі вони зрівнялися у правах зі студентами.

Разом з тим, на відміну від революційних років, тоді заборонялась участь студентів у реорганізації внутрішнього життя університету. Таке рішення викликало заперечення з боку більшості професорів. Коли питання стало предметом обговорення на Раді університету, переважна більшість членів Ради проголосували проти такого

рішення. Справа в тому, що вони вбачали в такому рішенні комісаріату вишів наступ на автономію університету. Але воно не було останнім. В університеті, як і в інших ЗВО Одеси, був призначений уповноважений комісара (пізніше – політкомісар), який був «політичним представником робітничо-селянської влади». Уповноважений повинен був слідкувати за тим, щоб усі органи управління функціонували у повній відповідності з «інтересами соціалістичної революції», контролювати всі постанови та розпорядження ректора, негайно доповідати комісаріату про всі перешкоди, які він зустрічав при виконанні своїх обов'язків.

Усе це призвело до загострення відносин між професорами університету та комісаріатом закладів вищої освіти Одеси. У кінці березня 1920 р. комісаріат заявив Раді ІНУ, що «...професорській викладацькій університетській корпорації пора зрозуміти завдання робітничо-селянського уряду, що представники теоретичної науки можуть претендувати на привілеї учительства лише в межах своїх спеціальностей. У справі керівництва всім ходом російської революції, у питаннях про її завдання та її будівництво, як показав 3-річний досвід, професорам і молодшим викладачам слід повчитися багато в чому у передового пролетаріату, у трудового селянства та у керуючої ними партії». Комісаріат вважав, оскільки реорганізація вищої школи в Україні проводилась в умовах громадянської війни й іноземної інтервенції, то ні про яку «автономію вищої школи» чи «демократизм» мова не може йти. Вища школа повинна була стати опорою радянської влади.

Однак С. І. Солнцев на посаді ректора, як і в житті, з повагою ставився до колег, і зробив величезну роботу з організації навчання та наукової роботи в університеті. У складний час громадянської війни створив необхідні умови для роботи різних його підрозділів, відстоював інтереси викладачів тощо.

На посаді ректора С. І. Солнцев працював до 10 липня 1920 р., коли були скасовані вчена рада та правління ІНУ, його канцелярія, а справи передалися в інститути, які створилися на його базі. Отже склалося так, що С. І. Солнцев став останнім ректором ІНУ.

В Україні у той час вважали університети найбільш консервативною формою вищої освіти. В Одесі на базі ІНУ були створені Інститут народної освіти (ІНО), Фізико-математичний інститут («Фізматін»), Гуманітарно-суспільний інститут («Гумобін») тощо. С. І. Солнцев працював професором Гуманітарно-суспільного інституту, а коли в 1921 р. розпочалась його реорганізація, він був обраний професором Одеського інституту народного господарства та призначений деканом кооперативного факультету інституту.

Професор С. Я. Боровий, який у той час був студентом Інституту народного господарства, у своїх спогадах відзначив оригінальність лекцій С. І. Солнцева, який використовував їх для огляду розвитку вчення про суспільні класи. Разом з тим, С. І. Солнцев попередив студентів, що іспит їм потрібно складати за існуючими підручниками, зокрема відомим підручником М. І. Туган-Барановського. С. Я. Боровий також відзначав, що С. І. Солнцев дозволяв собі різкі зауваження відносно деяких явищ дійсності.

Однак вже в грудні 1921 р. С. І. Солнцев звільнився з посади професора й декана факультету Одеського інституту народного господарства і переїхав до Петрограда. У Петрограді у 1922 р. виходить його фундаментальна праця «Введення в політичну економію. Предмет і метод». С. І. Солнцев працював професором Петроградського, потім – Ленінградського університету (нині – Санкт-Петербурзький державний університет) та в Академії наук СРСР. На початку 1929 р. професора С. І. Солнцева обрали академіком АН УРСР та АН СРСР. І з цього часу він працював у Раді з вивчення продуктивних сил СРСР і одночасно – заступником академіка-секретаря Відділення гуманітарних наук Академії.

Помер С. І. Солнцев 13 березня 1936 р. в Москві. Після його смерті залишились неопубліковані наукові праці, які ним були підготовлені до видання «Історія російського фізіократизму в XVIII ст.», «Чернишевський як політеконом», «Російські академіки та професори як представники російської політико-економічної думки», «Київський напрямок політико-економічної думки (М. Х. Бунге, В. В. Шульгін, Д. І. Піхно)».

Пр.:

Введение в политическую экономию: предмет и метод / С. И. Солнцев. – Петроград : [Мысль], 1922. – 168 с.

Общественные классы: важнейшие моменты в развитии проблемы классов и основные учения / С. И. Солнцев. – Томск, 1917. – 400 с.

Заработная плата как проблема распределения / С. И. Солнцев. – СПб., 1911. – 560 с.

Рабочие бюджеты в связи с теорией обеднения / С. И. Солнцев. – Смоленск, 1907. – 133 с.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 1109.

ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2050, 2051 ; Оп. 12. – Спр. 114, 118, 212, 214.

ДАОО. – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 1, 3, 75.

Большая советская энциклопедия : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1976. – Т. 24, кн. 1 : Собаки – Струна. – С. 154.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 70–75.

Экономическая энциклопедия. Политическая экономия : в 4 т. / под ред. А. М. Румянцева. – М. : Сов. энцикл., 1979. 3 : Н – Социол. шк. – С. 588.

Боровой С. Я. Воспоминания : пер. с иврит / С. Я. Боровой ; вступ. ст. М. Соколянский. – М. ; Иерусалим : Моск. еврей. ун-т, 1993. – 384 с. – (Памятники еврейской исторической мысли).

История русской экономической мысли : в 3 т. / под ред. А. И. Пашкова. – М., 1966. 3, ч. 1, гл. 608. – С.

Одеський державний економічний університет : нариси історії / В. П. Бородатий, М. О. Скрипник, В. Д. Граждан, О. С. Редкін. – Одеса, 2000. – С. 48.

Пустарнаков В. Ф. Университетская философия в России. Идеи. Персоналии. Основные центры / В. Ф. Пустарнаков. – СПб. : Изд-во Рус. Христиан. гуманитар. ин-та, 2003. – С. 595–601.

Маслов П. П. Сергей Иванович Солнцев / П. П. Маслов // Вестн. АН СССР. – 1936. – № 8/9. – С. 80–81

Сычева В. С. Этапы творческого пути академика С. И. Солнцева / В. С. Сычева // Солнцев С. И. Общественные классы / С. И. Солнцев. – М., 2008. – С. 3–25.

М. О. Скрипник

ШМІДТ
Ісай Павлович

Історик, суспільствознавець

Університет в Одесі було відновлено у 1933 р. під назвою Одеський державний університет (ОДУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова). Постановою РНК СРСР від 25 серпня 1933 р. першим офіційно затвердженим ректором став І. П. Шмідт.

Ісай Павлович Шмідт народився 1895 р. у м. Одеса у єврейській родині працівника тютюнової фабрики. Повноцінної базової середньої освіти І. П. Шмідт не мав. До 1913 р. навчався в Одеській приватній чоловічій гімназії В. І. Малярова, хоча із 8 класів навчання закінчив тільки три або чотири. У 1913–1915 рр. працював у редакції й друкарні газети «Одесские новости», брав участь у робітничому русі. З липня до грудня 1915 р. служив солдатом в царській армії. За революційну агітацію у війську був засуджений до 13 років каторжних робіт і ув'язнений у Шліссельбурзькій фортеці. 1917 р. став членом РСДРП. У 1918–1919 рр. брав активну участь у діяльності одеського більшовицького підпілля, за що був заарештований інтервентами й кілька місяців провів у в'язниці, де потоваришував з Г. І. Котовським. У період з 1919 по 1926 рр. перебував у лавах Червоної армії на ідеологічній роботі: комісар 2-ї стрілецької бригади 45-ї дивізії, воєнком полка, комісар бригади, начальник політвідділу 44-ї стрілецької дивізії, начальник оргвідділу політуправління 5-ї армії, комісар військово-навчальних закладів збройних сил Робітничо-Селянської Червоної Армії. 1925 р. призначений начальником першого міжнародного радянського авіаційного перельоту Москва–Пекін–Токіо. За успішне проведення науково-дослідницької експедиції у липні 1925 р. був нагороджений ВЦВК СРСР орденом Червоного Прапора, а у вересні того ж року – Реввійськрадою СРСР срібною зброєю. З того часу й до кінця життя з відомого військового пропагандиста/агітатора перевтілився в науково-педагогічного працівника. Працював у закладах вищої освіти на посадах старшого викладача, доцента, професора, завідувача кафедри, декана, ректора.

У 1925 р. І. П. Шмідт почав викладати в Академії комуністичного виховання ім. Н. К. Крупської (існувала до 1939 р.), а в 1926–1929 рр. завідував Московською партійною школою. 1929 р. склав конкурсні іспити і став студентом відділення історії Інституту червоної професури (спеціальність «Історія СРСР») – провідного закладу з підготовки ідеологічно «підкованих» наукових кадрів (існував до 1936 р.). Паралельно з навчанням, яке закінчив у 1933 р., продовжував займатися педагогічною діяльністю – викладач Академії комуністичного виховання, доцент і завідувач кафедри історії Московського інституту сходознавства (1930–1933) (існував до 1954 р.). У 1933 р. І. П. Шмідт повернувся до Одеси, де тоді йшла робота по відновленню університету.

Секретаріат Одеського обкому КП(б)У прийняв рішення про відкриття університету ще 30 грудня 1932 р. Після ліквідації навесні 1933 р. Одеського фізико-хіміко-математичного інституту, його директорові М. Х. Фарберу було доручено здійснювати підготовчу роботу з організації навчання, формування професорсько-викладацького складу, підбору адміністративного й допоміжного персоналу та набору студентів до ОДУ. У місцевій газеті «Чорноморська комуна» 21 серпня 1933 р. його навіть назвали ректором. Втім 25 серпня 1933 р. ЦК ВКП(б) рекомендувало, а 4 вересня того року постановою РНК СРСР на посаду ректора було призначено І. П. Шмідта.

І. П. Шмідт крім ректорської посади очолив загальноуніверситетську кафедру історії партії. Як ректор він брав активну участь у формуванні структури університету, адміністративного і викладацького складу, допоміжного персоналу, обладнанні приміщень для навчання, складанні навчальних планів, проведенні набору студентів. Також переймався житловими й побутовими проблемами працівників радгоспу університету, забезпеченням водопостачання, підготовкою кормів, поставками продукції радгоспу для потреб студентів тощо.

Керівництво НКО УРСР добре розуміло, що, незважаючи на 8-річний педагогічний та 17-річний партійний стаж, на посаді ректора не може бути людина без наукового ступеня або вченого звання. Вже 1934 р., через рік після закінчення вишу та без захисту докторської дисертації, І. П. Шмідту було присвоєно вчене звання професора історії.

У перші роки після відновлення ОДУ зіткнувся з численними проблемами в організації освітнього процесу. Відсутність належного досвіду, підготовлених кадрів, стабільних навчальних планів і програм, суперечливі вимоги радянського керівництва до підготовки кадрів для потреб економіки породжували певний хаос, який часто супроводжувався безглуздими експериментами й недалекоглядними новаціями. Крім того, з посиленням тоталітарного режиму, загострювалась політична ситуація, що супроводжувалось утвердженням маніакальних пошуків у суспільстві «ворогів народу» та «шкідників». Складними також були особисті стосунки між представниками педагогічного складу, характерними рисами яких була утягнутість до інтриг, чвар, боротьби за виживання в складних соціально-політичних умовах. Час роботи І. П. Шмідта на посаді ректора університету (1933–1936) співпав з боротьбою комуністичної партії проти «троцькістської опозиції», «буржуазного націоналізму», що призвело до партійних чисток і репресій адміністративного та викладацького складу вишу. Вакханалія підозр, звинувачень і репресій від партійних організацій та органів НКВС зростали. Комсомольсько-партійний осередок університету фактично

підпорядкував собі увесь освітній процес закладу й наукову діяльність його вченої корпорації. Партійні висуванці з числа викладачів, аспірантів та студентів все палкіше захищали «лінію партії» в освітньому процесі й піддавали нищівній критиці всіх, хто наважувався мати власну думку чи відстоювати право на бодай найменший прояв академічної свободи.

Через різноманітні політичні звинувачення ректорська діяльність І. П. Шмідта в ОДУ завершилася наприкінці серпня 1936 р. На загальних закритих університетських партійних зборах його звинуватили у троцькістських поглядах. Після зборів він відправився на залізничний вокзал, таємно виїхав з Одеси і назад більше не повертався. З 9 вересня 1936 р. виконувати обов'язки ректора ОДУ був призначений проректор М. С. Вайнштейн, який свого часу відіграв важливу роль у підготовці до відкриття університету – керував комісією з підготовки навчальних планів і формування професорсько-викладацького складу і після відкриття ОДУ був призначений на посаду проректора з навчальної роботи.

Після від'їзду з Одеси І. П. Шмідта, М. С. Вайнштейн виконував обов'язки ректора до жовтня 1937 р., коли на партійних зборах був звинувачений в тому, що не протидіяв буржуазній професурі університету, яка проводила шкідницьку діяльність й занижувала успішність студентів взагалі, а особливо комуністів і комсомольців, а також виконував накази Наркомпросу і Комітету по вищий школі, що пізніше були визнані шкідницькими. Після зборів М. С. Вайнштейн запросив до себе проректора М. П. Савчука, ознайомив його з поточними справами та планами розвитку університету й наступного дня на роботу не з'явився – виїхав з Одеси у невідомому напрямку.

Що стосується подальшої долі І. П. Шмідта, то з 1938 р. він працював професором Ярославського педагогічного інституту (нині – Ярославський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського). У 1952 р. Міністерство освіти РРФСР направило його на роботу до Кемеровського учительського інституту, в зв'язку з його реорганізацією в педагогічний інститут (нині – Кемеровський державний університет). З 1953 до 1955 рр. там він завідував кафедрою історії та читав курси лекцій з історії СРСР та нової історії. У подальшому, за часів «відлиги», працював у Московському державному педагогічному інституті та Міністерстві освіти СРСР. На початку 1970-х рр. був переведений на посаду професора до Педагогічного інституту Південно-Сахалінська (з 1998 р. – Сахалінський державний університет), де й помер у січні 1975 р.

З позицій сучасної методології історичної науки праці І. П. Шмідта науковими назвати складно. Основними темами його досліджень були історія більшовицької

партії, Жовтневої революції та освітянські проблеми. На сьогодні відомо про 11 його друкованих публікацій (російська дослідниця О. С. Геніна наголошує про існування на початок 1950-х рр. понад двадцяти), виданих на 1936 р. (одна з них опублікована російською та українською мовами). Праці І. П. Шмідта свідчать, що автор, в умовах відповідної суспільної атмосфери, належав до тих суспільствознавців, які підтримували організовані згори ідеологічні кампанії, виступали з критикою колег і однопартійців, запідозрених у «немарксистському викладанні дисциплін» чи у належності до «антипартійних» течій. Опанувавши марксистську фразеологію, подібні працівники намагалися видавати свої тексти, що більше нагадували публічні доноси, за нові підходи в галузі історії. Наприклад, стаття «Проти фальсифікації історії Жовтня під прапором «об'єктивності» представляла собою рецензію на 4-й том «Історії ВКП(б)», виданий під редакцією О. М. Ярославського. Саме вона розпочала розгром «наукової школи» цього партійного керівника вищого рівня, під ногами якого тоді тимчасово захитався ґрунт, адже у колективній роботі під його керівництвом рецензенти знайшли «троцькістські установки» та наявність «грубо помилкової правоопортуністичної концепції» історії партії. Під час роботи в ОДУ І. П. Шмідт розробляв тему «Боротьба революційного марксизму з народництвом». Отже, внесок І. П. Шмідта до історичної науки можна визнати мінімальним. Втім не можна заперечувати його внеску як адміністратора у становлення відновленого університету.

Пр.:

Країна суцільної грамотності / І. П. Шмідт // Чорном. комуна. – 1936. – 24 черв.

Бій під Комарівцями / І. П. Шмідт // Чорном. комуна. – 1935. – 12 черв.

Більшовизм у боротьбі з народництвом / І. П. Шмідт // Чорном. комуна. – 1935. – 12 серп.

Квітневі тези Леніна / І. П. Шмідт // Чорном. комуна. – 1935. – 17 квіт.

Перша наукова сесія / І. П. Шмідт // Чорном. комуна. – 1935. – 12 трав. (співавт.).

Новий потужний важіль національно-культурного будівництва / І. П. Шмідт // Чорном. комуна. – 1934. – 14 січ.

Дбати за студента / І. П. Шмідт // Чорном. комуна. – 1934. – 21 жовт.

Ми впевнено йдемо до перемоги комунізму / І. П. Шмідт. – Київ, 1933. – 60 с.

Мы уверенно идём к победе коммунизма / И. П. Шмидт. – М., 1933. – 60 с.

Школа більшовицьких наукових кадрів / І. П. Шмідт // Чорном. комуна. – 1933. – 5 листоп.

Критический Против фальсификации истории Октября под флагом «объективности»: О IV томе «Истории ВКП(б)», под ред. Е. Ярославского, изд. 1930 // Большевик. – 1931. – № 22 (співавт.).

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 1349.

Одеські історики : енциклопед. вид. / відп. ред. В. А. Савченко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2009. – Т. 1 : Початок XIX – середина XX ст. – С. 442–443.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 76–78.

Кузнецов В. А. Создание и первые годы существования Одесского Государственного университета / В. А. Кузнецов // Історія науки і техніки : зб. наук. пр. – Київ, 2013. – Вип. 3. – С. 175–185.

Левченко В. В. Профессор Исай Павлович Шмидт (1895–1975): одесские этапы жизни / В. В. Левченко, Э. П. Петровский // Интеллектуальный и индустриальный потенциал регионов России / отв. ред.: А. А. Зеленин, Е. С. Генина. – Кемерово, 2012. – Вып. 2. – С. 12–19.

Левченко В. В. Ректор Одеського державного університету Ісай Павлович Шмідт: просопографічний портрет / В. В. Левченко // Південний захід. Одесика : іст.-краєзнав. наук. альм. – Одеса, 2016. – Вип. 20. – С. 61–76.

Левченко В. В. Исай Павлович Шмидт (1895–1975): первый ректор Одесского государственного университета / В. В. Левченко, Э. П. Петровский // Південний захід. Одесика : іст.-краєзнав. наук. альм. – Одеса, 2012. – Вип. 14. – С. 266–290.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова (1865–2015): історія та сучасність : [кол. монографія] / голов. ред. І. М. Коваль ; ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса : ОНУ, 2015. – С. 294–339.

Е. П. Петровський, В. М. Хмарський

САВЧУК
Микола Панасович

Біолог, зоолог безхребетних, ембріолог, паразитолог

М. П. Савчук народився 16 грудня 1899 р. у с. Зубівщина Ізяславського повіту Волинської губ. (нині – Хмельницька обл.) у родині селянина-бідняка.

Закінчив двокласне початкове училище, пізніше займався самоосвітою. Після 1917 р. закінчив короткострокові педагогічні курси і почав працювати вчителем сільських трудошкіл Аннопольського району Кам'янець-Подільської обл. У 1925 р. став завідувачем семирічної школи, а в 1926 р. – інспектором Шепетівського окружного відділу народної освіти.

У 1927 р. М. П. Савчук вступив до Одеського інституту народної освіти на історичний факультет, який закінчив у 1930 р. У 1931 р. екстерном склав іспити на біологічний факультет та вступив до аспірантури Одеського науково-дослідного інституту зоології та біології (ЗООБІН).

У 1930–1934 рр. М. П. Савчук працював викладачем філософії в одеських інститутах: Медичному, Технологічному інституті консервної промисловості, Сільськогосподарському.

З 1934 р. починає роботу в Одеському державному університеті (ОДУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова) спочатку асистентом, а після захисту дисертації на звання кандидата біологічних наук (1935 р., науковий керівник – проф. Д. К. Третьяков) – доцентом кафедри зоології безхребетних. Тема дисертації «Походження регенераційної бластоми у хвостатих амфібій» розв'язувала низку питань епіморфозу. В 1937 р. М. П. Савчук стає професором та завідувачем кафедри, одночасно керує кафедрою філософії Одеського технологічного інституту консервної промисловості (1937–1939) (нині – Одеська національна академія харчових технологій). У кінці 1937 р. його призначено виконуючим обов'язки ректора та проректором з учбової роботи.

Ректором університету М. П. Савчук став у 1939 р. Організаторські здібності його як ректора особливо яскраво проявилися під час Другої світової війни та в перші післявоєнні роки. Завдяки його енергії та цілеспрямованості вдалося організувати дві евакуації університету: першу – у Майкоп (Адигейська АО Краснодарський край), де було проведено два випуски студентів (у 1941 та 1942 рр.), другу – в Байрам-Алі (Туркменія), де університет працював до 1944 р.

Під час евакуації в дуже тяжких умовах університет не тільки готував кадри, але й вів значну наукову роботу. В Байрам-Алі Рада ОДУ прийняла захист дев'яти дисертацій.

Після повернення університету з евакуації на плечі М. П. Савчука лягла нелегка ноша відновлення матеріальної бази, педагогічного та наукового потенціалу ЗВО м. Одеса. Комітет у справах вищої школи призначив його уповноваженим по Одесі,

і на нього була покладена відповідальність за організацію навчального процесу в усіх вишах. Навчальні корпуси та гуртожитки знаходилися в руїнах, багато співробітників загинуло на фронтах.

Разом з підняттям матеріально-технічної бази університету (корпусів хімічного та біологічного факультетів та гуртожитку) відбувалося й збільшення наукового потенціалу: і вже в 1946 р. в університеті було відкрито три нові факультети: геолого-ґрунтовий, юридичний та економічний.

Професор М. П. Савчук як ректор університету приділяв велику увагу пошукам кваліфікованих кадрів. На біологічний факультет він запросив на посади завідувачів кафедр відомих вчених: професора І. І. Пузанова (кафедра хребетних тварин), професора Ю. В. Медведєва (кафедра мікробіології і біохімії), підсилює кадри зоологічного музею талановитим ентомологом І. К. Лопатіним (пізніше – професор Мінського університету, лауреат Державної премії Білорусі), для викладання генетики залучає Ю. П. Мірюту (у подальшому – доктор біологічних наук, незмінного борця за класичну генетику у 40–50 ті рр. XX ст. та учасника відродження генетики в кінці 60–70-х рр. XX ст. в Україні).

В університеті відновлюється робота багатьох наукових установ, зокрема Науково-дослідного інституту фізики (лютий 1945 р.), Зоолого-біологічного інституту (березень 1945 р.).

Наукову роботу М. П. Савчук почав під керівництвом професора Д. К. Третьякова. Його зацікавили закономірності регенерації тканини та органів безхребетних тварин. Аналіз його перших публікацій свідчить, що їх автор прагнув до узагальнення всіх відомих науці фактів з точки зору не тільки загальної біології, але й філософії. У передвоєнні роки одночасно з науковою М. П. Савчук веде інтенсивну педагогічну роботу. У 1940 р., в основному на базі власних експериментальних досліджень, він видає підручник «Розвиток тваринних організмів» (Одеса, 1940), який на 30 років випередив появу синтетичної науки «біологія індивідуального розвитку». Враховуючи відсутність вітчизняного посібника з мікротехніки, він випускає підручник «Праця з мікроскопом», а дещо пізніше – підручник для студентів-біологів «Зоологія безхребетних» (Київ, 1954). Друге видання цього підручника вийшло у 1965 р.

Другим напрямком наукових пошуків М. П. Савчука було вивчення проблем крайової паразитології. Будучи у післявоєнні роки головою Одеського відділення Українського товариства паразитологів, професор М. П. Савчук намагався об'єднати зусилля біологів, ветеринарів та медиків на пошуки засобів профілактики та боротьби з паразитами людини та сільськогосподарських тварин. З цією метою у

1960-ті рр. XX ст. М. П. Савчук домігся відкриття під керівництвом університету біологічної наукової лабораторії.

У післявоєнні роки М. П. Савчук разом з доцентом М. І. Єгоровим на тутовому шовкопряді, а потім разом з лекційним асистентом кафедри В. Д. Севастьяновим на медоносній бджолі довели, що фітогормони стимулюють організм комах. Слід врахувати, що ці досліди виконувались у той час, коли послідовники лисенківського напрямку в біології відкидали навіть можливість наявності у рослин чогось схожого на гормони!

На початку 1950-х рр. XX ст. професори І. І. Пузанов та М. П. Савчук об'єдналися у боротьбі з вульгаризаторами біологічної науки, прихильниками Т. Д. Лисенка. У цей час М. П. Савчук експериментально довів хибність «вчення» О. Б. Лепешинської про походження клітин з неклітинних речовин.

М. П. Савчук працював ректором ОДУ до 25 січня 1949 р., коли його було призначено міністром освіти України. В липні 1948 р. М. П. Савчука обрано членом-кореспондентом АН України. В 1965 р. він був удостоєний звання заслуженого діяча науки УРСР. Його наукова та педагогічна робота відзначена двома орденами Трудового Червоного Прапору та медалями.

М. П. Савчук як міністр, ректор, завідувач кафедри був доступною та чуйною людиною перш за все для студентів та співробітників. Професор намагався знайти у студентів власну наукову «іскру» і потім не погасити її у аспірантів і здобувачів.

Помер М. П. Савчук в Одесі 16 лютого 1976 р., похований на Другому християнському цвинтарі.

Пр.:

Об очагах трихинеллеза на территории Одесской области / Н. А. Савчук // Пробл. паразитологии : тр. VI научн. конф. паразитологов УССР. – Киев : Наук. думка, 1969. – Ч. 1. – С. 207.

Зоологія безхребетних : підручник / М. П. Савчук. – 2-е допов. вид. – Київ : Рад. шк., 1965. – 503 с.

Імунітет і довголіття / М. П. Савчук // Пр. ОДУ. Серія біол. – 1962. – Т. 152 : Наук. проблеми імунології, вип. 10. – С. 88–94.

Ембріологія : курс лекцій / М. П. Савчук. – Одеса, 1959. – Ч. 1. – 117 с. ; Ч. 2. – 83 с.

До питання про ранні стадії ембріонального розвитку курчат / М. П. Савчук // Доп. АН УРСР. – 1956. – № 1. – С. 95–100.

До питання по детермінацію / М. П. Савчук // Тр. ОГУ : Юбил. сб. – 1954. – С. 213–241.

Зоологія безхребетних : [підручник] / М. П. Савчук. – Київ : Рад. шк., 1954. – 430 с.

Розвиток тваринних організмів (динаміка розвитку) : посіб. для студентів пед. вишів / М. П. Савчук. – Одеса : ОДУ, 1940. – 211 с.

О градиент-поле / Н. А. Савчук // Докл. Акад. наук СССР. – 1938. – Т. 20, № 9. – С. 699–703.

О жизни части тела вне организма / Н. А. Савчук // Бюл. эксперим. биологии и медицины. – 1937. – Т. 3, вып. 4. – С. 415–418.

До питання морфолаксису / М. П. Савчук // Тр. ОДУ. – 1934. – Т. 1. – С. 1–14.

О регенерационной способности различных участков органа / Н. А. Савчук // Бюл. эксперим. биологии и медицины. – 1937. – Т. 3, вып. 1. – С.

Про життя частин тіла поза організмом / М. П. Савчук // Тр. ОДУ. – 1937. – Т. 2. – С. 121–127.

Праця з мікроскопом : підруч. для студентів біол. ф-тів / М. П. Савчук. – [Б. м., б. г.]. – 214 с. – Рукопис.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 1018.

Букач В. М. Історія Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського в особах : біогр. довід. / В. М. Букач. – Одеса, 2005. – С. 60.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 78–81.

Учені вузів Укр. РСР : довідник. – Київ, 1968. – С. 379.

Тонкаль В. Ю. Академія наук УРСР / В. Ю. Тонкаль, В. М. Пелих, Б. С. Стогній. – Київ : Наук. думка, 1980. – 435 с.

Академик Д. К. Третьяков и его научная школа : сб. воспоминаний и науч. трудов. – Одесса : Астропринт, 1999. – 288 с. – (Развитие зоол. исслед. в Одес. ун-те).

«У праці я знаходжу насолоду і сенс життя» : до 120-річчя з дня народження М. П. Савчука : вірт. вист. / упоряд. Т. С. Кара // Наук. б-ка Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова : офіц. сайт. – Електрон. ресурс. – Україна, Одеса, 2019. – Режим доступу: https://bit.ly/3gVgAOj (дата звернення: 05.06.2020). – Назва з екрана.

В. О. Кузнєцов, В. Д. Севастьянов

ІВАНЧЕНКО
Прокіп Леонтійович

Біолог, фахівець у галузі вегетативної гібридизації рослин і медичної паразитології

Народився 14 липня 1907 р. в с. Добровеличківка Кіровоградської обл. (Добровеличківської волості Єлизаветградського повіту Херсонської губернії (нині – Кропивницька обл.) в родині селянина-бідняка. Навчався у сільській школі та працював у господарстві батька як член родини. В 1927 р. вступив до Одеського інституту народної освіти на робітфак, після закінчення якого став студентом факультету професійної освіти (з 1930/31 н. р. по 1932/33 н. р. – Інститут професійної освіти).

У 1933 р. після закінчення біологічного факультету Одеського інституту професійної освіти П. Л. Іванченко був зарахований до аспірантури Одеського державного університету (ОДУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова) по кафедрі дарвінізму (науковий керівник – професор Г. А. Машталер). У січні 1938 р. захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата біологічних наук на тему «Видові особливості в прояві гідротропічних та геотропічних властивостей у рослин», а в листопаді того ж року йому було присвоєно вчене звання доцента.

Науково-педагогічна діяльність Прокопа Леонтійовича розпочалася ще за часів навчання в аспірантурі. З 1934 р. він працював асистентом кафедри дарвінізму, а з 1935 р. – читав курси «Діалектика природи» в Одеському медичному інституті ім. М. І. Пирогова (ОМедІ) (нині – Одеський національний медичний університет) та «Діалектичний матеріалізм» на біологічному факультеті ОДУ.

З вересня 1936 р. П. Л. Іванченко – заступник декана біологічного факультету ОДУ і штатний доцент кафедри дарвінізму. Одночасно він читав «Дарвінізм» в Одеському сільськогосподарському (нині – Одеський державний аграрний університет) та «Генетику» в Миколаївському педагогічному (нині – Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського) інститутах.

За пропозицією Всесоюзного комітету у справах вищої школи з лютого 1939 р. науковець перейшов до Уманського сільськогосподарського інституту (нині – Уманський національний університет садівництва) на посаду декана плодоовочевого факультету і завідувача кафедри дарвінізму, генетики та селекції.

З 10 липня 1941 р. П. Л. Іванченко знаходився в діючих частинах Радянської Армії, на різних посадах: комісара, парторга, заступника командира батальйону з політичної частини, агітатора політвідділу Білоруського військового округу. У складі військових підрозділів брав участь у боях під Сталінградом, Старою Русою та в Східній Прусії. Його бойовий шлях відзначений чотирма державними нагородами: орденом Червоної Зірки, медалями «За оборону Сталінграда», «За взяття Кенігсберга», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.»

Після закінчення Другої світової війни демобілізувався з лав Радянської Армії і з 1 липня 1946 р. працював на посаді завідувача кафедри дарвінізму і заступника декана, а надалі – декана біологічного факультету ОДУ. З приходом на посаду нового декана на факультеті розпочалась активна пропаганда ідей Т. Д. Лисенка, відбулися суттєві зміни у навчальному процесі: робота всіх кафедр біологічного факультету перебудовувалась відповідно до рішень сесії Всесоюзна академія сільськогосподарських наук імені Леніна (ВАСГНІЛ) (1948). П. Л. Іванченко не належав до найближчого оточення Т. Д. Лисенка, яке визначало ідеологію та напрями нападів на біологічну науку, він був одним із багатьох безпринципних організаторів середньої ланки, які втілювали в життя плани і рішення партії.

З 1 вересня 1948 р. Прокопа Леонтійовича було призначено виконувачем обов'язки, а з 4 лютого 1949 р. затверджено на посаді ректора Одеського державного університету імені І. І. Мечникова. В центрі уваги нового керівника залишався біологічний факультет. У навчальний процес активно втілюються антинаукові концепції О. Б. Лепешинської та Г. М. Бошьяна, облаштовується зразковий мічурінський кабінет для пропаганди досягнень Т. Д. Лисенка, створюється кафедра генетики, до якої запрошують соратників та учнів Т. Д. Лисенка – доцента А. І. Воробйова та викладача І. М. Сагайдака. З університету видаляються вчені з антилисенківськими поглядами. У вересні 1948 р. звільнено генетика вавиловської наукової школи доцента Ю. П. Мірюту, який відкрито виступав проти антинаукових поглядів Т. Д. Лисенка і піддавав критиці «наукові досягнення» його прибічників. У липні 1949 р. був звільнений видатний вчений-біохімік професор Ю. В. Медведєв, який виступив на захист Ю. П. Мірюти і відкрито підтримав фітогормональну теорію М. Г. Холодного. Деякий час Ю. В. Медведєв ще працював у Зоолого-біологічному інституті при ОДУ, але, як тільки його очолив П. Л. Іванченко, було ліквідовано сектор біохімії, а в березні 1950 р. – і весь інститут.

Разом з тим треба зазначити, що П. Л. Іванченко виявив себе гарним господарником. Так за час його ректорства було завершено відбудову і введено в експлуатацію навчальний корпус по вулиці Щепкіна, 12 (нині – Єлісаветинська) та будівлю хімічного факультету. Це дало можливість повністю перейти до навчання в одну зміну. Стала до ладу нова спортивна зала по вулиці Ласточкіна (нині – Ланжеронівська). Знову в ОДУ було відкрито власну друкарню. Усі, хто навчався в той час в університеті, пригадують, що він був дуже уважним до студентів, підтримував їх і при необхідності завжди допомагав.

У квітні 1952 р. П. Л. Іванченко захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора біологічних наук на тему «Введення в біологію» у спеціалізованій раді

Ленінградського університету. Докторська дисертація захищалася на підставі підручника для вишів. У 1953 р. ВАК СРСР затвердив його у вченому званні професора по кафедрі дарвінізму.

4 січня 1953 р. П. Л. Іванченко звільнено з посади ректора ОДУ імені І. І. Мечникова, та з вересня 1954 р. згідно з наказом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР призначено завідувачем кафедри біології ОМедІ.

У 1959 р. П. Л. Іванченка було відряджено до Іраку, де він працював завідувачем кафедри Мосульського медичного коледжу. Після повернення зі спецвідрядження продовжив керувати кафедрою біології в ОМедІ.

Остання спроба П. Л. Іванченка захистити позиції лисенківців відбулася в 1964 р., коли у складі групи з 12 одеських професорів було оприлюднено лист «Про теоретичну неспроможність і практичну безплідність формальної генетики (з приводу одного курсу лекцій для біологічних факультетів» у Віснику сільськогосподарської науки (1964. № 8. С. 149–154). Метою виступу було недопущення до навчального процесу першого сучасного вітчизняного підручника професора М. Ю. Лобашева, в якому були систематизовані і узагальнені найновіші досягнення світової генетичної науки.

Наукова діяльність професора П. Л. Іванченка присвячена питанням загальної біології, біохімії, дарвінізму, крайовій паразитології півдня України. Ним підготовлено понад 60 друкованих праць і вихована велика кількість учнів, які працюють у різних вишах та науково-дослідних інститутах держави.

За сумлінну працю в післявоєнні роки П. Л. Іванченка нагороджено орденами Трудового Червоного Прапора та «Знаком Пошани».

Науковець неодноразово обирався членом обласного комітету КПРС, депутатом обласної ради, був секретарем партійного комітету ОМІ.

Помер Прокіп Леонтійович Іванченко 25 січня 1975 р., похований на Другому християнському цвинтарі м. Одеса.

Пр.:

Практичні заняття з біології / П. Л. Іванченко, А. Д. Тимченко, Г. К. Сологуб [та ін.] ; за ред. П. Л. Іванченко. – Вид. 2-е, переробл. і допов. – Київ : Вища школа, 1972. – 263 с.

О теоретической несостоятельности и практической бесплодности формальной генетики (по поводу одного курса лекций для биологических факультетов / П. Л. Иванченко // Вестн. с.-х. науки. – 1964. – № 8. – С. 149–154.

Происхождение и развитие жизни на Земле / П. Л. Иванченко. – Одесса : Обл. изд-во, 1955. – 93 с.

Введение в биологию / П. Л. Іванченко. – М. : Сов. наука, 1951. – 380 с. ; 2-е вид. – 1954. – 359 с.

Гідротропізм та екологія / П. Л. Іванченко // Тр. ОДУ. Серія: Біологія. – 1938. – Т. 3, вип. 1. – С. 131–155.

Гідротропізм у рослин у світлі філогенезу / П. Л. Іванченко // Тр. ОДУ. Серія: Біологія. – 1937. – Т. 2. – С. 139–157.

Процес регенерації у Paramecium caudatum / П. Л. Іванченко // Тр. ОДУ. Серія: Біологія. – 1937. – Т. 2. – С. 131–137.

Рец. на пр. вченого:

Эмме А. М. Заблуждения в биологии / А. М. Эмме // Бюл. Моск. о-ва испытателей природы. Отд-ние биол. – 1956. – Т. 61, № 2. – С. 93–99. – Рец. на кн.: Иванченко П. Л. Введение в биологию : [учеб. пособие для биол.-почв. фак. ун-тов и естеств. фак. пед. ин-тов] / П. Л. Иванченко. 2-е изд. М. : Сов. Наука, 1954. 359 с.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 471.

Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський [та ін.]. – 2011. – Т. 11. – С. 146. – Відомості доступні також через Інтернет: https://bit.ly/2xN4dlK (дата звернення: 15.04.2020).

Золотарев А. Е. Биографический словарь профессоров Одесского медицинского института имени Н. И. Пирогова (1900–1990) / А. Е. Золотарев, И. И. Ильин, Л. Г. Луки. – Одесса : Маяк, 1992. – С. 125.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-ге, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 83–85.

Бажора Ю. І. П. Л. Іванченко / Ю. І. Бажора, А. Д. Тимченко // Видные ученые Одессы. – Одесса, 2004. – Вып. 12/13. – С. 77–79.

Прокофий Леонтиевич Иванченко: некролог // Знамя коммунизма. – 1975. – 28 янв.

Кузнєцов В. О. Прокіп Леонтійович Іванченко (14.07.1907–25.01.1975) як представник радянської Мічурінської біологічної науки / В. О. Кузнєцов // Селекційно-генетична наука і освіта : матеріали Міжнар. наук. конф. : присвяч. світлій пам'яті Федора Микитовича Парія (16–18 берез. 2016 р.). – Умань : Сочінський М. М., 2016. – С. 187–195.

Тимченко А. Жизнь, отданная народу / А. Тимченко // Трибуна студента. – 1977. – 3 сент.

В. О. Кузнєцов

ЛЕБЕДЄВ
Сергій Іванович

Біолог, фізіолог та біохімік рослин

Народився 21 лютого (6 березня) 1902 р. у с. Ганнівка Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії (нині – село відноситься до Верхньодніпровського району Дніпропетровської області) в родині агронома. Це відбилося на виборі його майбутньої професії, шлях до якої пролягав через церковноприходську школу, двокласне народне училище, українську гімназію, сільськогосподарську профшколу. З профшколи у 1923 р. був відряджений на навчання у Полтавський сільськогосподарський інститут, який закінчив у 1926 р. Після його успішного закінчення почав працювати на посаді асистента відділу рільництва Полтавської сільськогосподарської дослідної станції, яку очолював В. І. Сазанов. Саме під його керівництвом С. І. Лебедєв займався сортовивченням основних зернових культур та картоплі.

У 1928 р. у «Трудах Полтавської сільськогосподарської дослідної станції» (1928, вип. 70) опублікована перша стаття С. І. Лебедєва «Результати сортовипробування картоплі, ярої пшениці, ячменю і вівса», що являла собою звіт відділу рільництва про основні здобутки науково-дослідної роботи.

До 1931 р. працював на Полтавській, Носівській, Чемереській, Глухівській дослідних станціях. На базі останньої був створений Всесоюзний науково-дослідний інститут конопель (нині – Інститут луб'яних культур Національної академії аграрних наук України), одним з організаторів якого виступив й С. І. Лебедєв.

У 1936 р. кваліфікаційна комісія Всесоюзної академії сільськогосподарських наук імені Леніна присвоїла йому ступінь кандидата сільськогосподарських наук без захисту дисертації та вчене звання старшого наукового співробітника за спеціальністю «Фізіологія рослин».

Педагогічну діяльність С. І. Лебедєв почав ще у 1937 р. у Глухівському сільськогосподарському інституті, де з 1938 р. працював доцентом, а згодом – завідувачем кафедри ботаніки, фізіології рослин і мікробіології.

У 1941 р. його направили агрономом у Саратовську область, а потім – завідувачем біохімічної лабораторії Башкирської державної селекційної станції, де він працював до 1944 р.

У 1944–1948 рр. наукова діяльність Сергія Івановича була пов'язана із Центральним республіканським ботанічним садом АН УРСР, де він керував лабораторією фізіології рослин, працював заступником директора з наукової роботи.

У 1949–1953 рр. очолював відділ фізіології рослин Інституту ботаніки АН України.

У 1951 р. захистив докторську дисертацію, а у 1953 р. – надрукував монографію «Фізіологічна роль каротина в рослині», яка стала на той час не тільки узагальненням досягнутого в науці, але й дала імпульс подальшим дослідникам.

З 1953 по 1959 рр. С. І. Лебедєв обіймав посаду ректора Одеського державного університету імені І. І. Мечникова (ОДУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова) й за сумісництвом завідувача кафедри анатомії та фізіології рослин. Під його керівництвом було створено лабораторію радіоактивних ізотопів, де проводили дослідження фізіолого-біохімічних особливостей та мінерального живлення водоростей Чорного моря. В результаті було запропоновано ефективні способи використання деяких видів з родів: ламінарія, фукус, філофора та інших водоростей у різних галузях народного господарства. Паралельно вивчено агароїд філофори, якісний і кількісний склад фотосинтезуючих пігментів, їх сезонну динаміку та розподіл у слані цих водоростей. Виявлено коливання процесів фотосинтезу, дихання і продуктивності водоростей залежно від екологічних факторів й удосконалено наявні методи досліджень, зокрема електронної мікроскопії, що сприяло подальшому розвитку цитології та ембріології рослин.

У цей період було продовжено будівництво нового університетського містечка на Пролетарському бульварі (нині – Французький бульвар), відкрив свої двері для студентів та викладачів новий корпус біологічного факультету. Контингент студентів значно виріс через переведення до університету окремих факультетів з педагогічних інститутів, у тому числі з Одеського (географічний та історичний), Ізмаїльського (філологічний), Кіровоградського і Вінницького (історичний), Бердичівського (біологічний). Було проведено також реорганізацію ряду університетських кафедр – ліквідовано кафедру загальної хімії, об'єднані кафедри генетики та дарвінізму, астрономії та теоретичної механіки. Зменшилося коло спеціальностей, за якими готували випускників, ліквідовано перенавантаження студентів, якісно і кількісно змінилася матеріальна база науково-дослідних лабораторій.

Наявність висококваліфікованих спеціалістів дозволила проводити в ОДУ захист кандидатських дисертацій з різних спеціальностей, а на біологічному, хімічному та фізико-математичному факультетах – і докторських. Ректор сам плідно займався наукою, в університеті регулярно проводилися наукові конференції.

У 1958 р. у складі першої делегації ректорів університетів СРСР С. І. Лебедєв відвідав США. Наслідком цього було налагодження контактів і наступні зарубіжні стажування студентів і аспірантів ОДУ.

У 1956 р. ректора ОДУ С. І. Лебедєва обрали дійсним членом Української сільськогосподарської академії (УСГА), а у 1959 р. – її віце-президентом і ректором учбової частини у Києві (нині – Український аграрний університет).

З 1963 р. протягом майже трьох десятиліть С. І. Лебедєв завідував кафедрою фізіології та біохімії рослин УСГА, де став організатором сучасних лабораторій фо-

тосинтезу, ізотопної, електронної мікроскопії. З 1967 р. кафедру фізіології і біохімії рослин було включено до міжнародної біологічної програми «Фотосинтез». З ім'ям вченого пов'язані дослідження та узагальнення по підвищенню врожайності й продуктивності сільськогосподарських рослин.

За багаторічну плідну й багатогранну науково-педагогічну діяльність С. І. Лебедєва відзначено орденами Леніна (1961) і Трудового Червоного Прапора (1971), Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1968), Почесною Грамотою Президії АН УРСР (1959), Дипломом Пошани ВДНГ СРСР (Виставки досягнень народного господарства) (1959) та медалями. Мав почесне звання «Заслужений діяч науки УРСР» (1973).

Сергій Іванович був високою, красивою, дуже доброзичливою людиною з твердим характером, прекрасним педагогом. Його інтелігентність, витримка, глибокі знання, лекторський хист спонукали студентів любити його предмет.

С. І. Лебедєв був фундатором наукової школи фізіологів і біохіміків рослин, науковим керівником 65 здобувачів ступеню кандидата наук, 16 з яких – іноземці. У різний час під його науковим керівництвом на кафедрі здобували безцінні знання, досвід та практичні навики такі талановиті аспіранти-науковці як: О. Г. Судьїна, А. М. Силаєва, Н. М. Шиян, Л. М. Горшкова, Л. Т. Міщенко, К. С. Ткачук, І. М. Алейніков, І. В. Арешидзе, В. Т. Воронцов, М. В. Голубцева, О. О. Киряцева, В. І. Кляченко, П. М. Комарницький, О. П. Ларін, Л. Г. Литвиненко, Т. А. Мішуренко, Р. В. Нагорна, Д. І. Остапенко, Н. Д. Сакало, О. І. Саннікова, С. П. Сушко, О. А. Форменко, Г. П. Хлястіков, Г. В. Юхимчук, І. О. Ярцева та ін. Перші шестеро пізніше стали докторами наук, а К. М. Ситник – академіком.

Сергій Іванович віддавав своїм учням всю душу. Не тільки в Україні та Росії, але й у Польщі, Болгарії, Сенегалі, Єгипті, Індії, В'єтнамі, Кореї та інших країнах розвивають ідеї послідовники наукової школи С. І. Лебедєва.

Коло наукових інтересів С. І. Лебедєва, який зробив значний внесок у розвиток фізіології та біохімії рослин в Україні, надзвичайно різноманітне. Головним напрямом його наукової діяльності було дослідження фотосинтетичних процесів і пігментної системи культурних рослин. У доробку вченого наукові праці, у яких, зокрема, всебічно висвітлено фізіологічну роль каротину в процесах росту і розвитку, спорогенезі та формуванні продуктивності рослин. Він збагатив науку працями першорядного значення, став автором і співавтором понад 200 наукових праць, із-поміж яких монографії, брошури й підручники з фізіології рослин для студентів університетів та аграрних вузів України.

Науковцем у 1960 р. було підготовлено навчальний посібник «Фізіологія рослин» для студентів університетів, а в 1967 р. – сільськогосподарських вузів.

Ще в Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова він паралельно з курсом «Фізіологія рослин» читав спецкурс «Фотосинтез», який ліг в основу монографії (1961 р.) під тією ж назвою.

У 1972 р. вийшов з друку його підручник «Фізіологія рослин» для студентів вищих навчальних закладів агрономічних спеціальностей, який у 1978, 1982 і 1988 рр. перевидавався російською мовою у переробленому та доповненому вигляді. За написання підручника Сергія Івановича у 1979 р. було нагороджено Почесним дипломом ВДНГ СРСР. Крім підручника, широко відомі його монографії «Фізіологічна роль каротина у рослині» і «Фотосинтез». С. І. Лебедєв мав також й авторські свідоцтва СРСР. Понад 20 років він був активним членом Ботанічного товариства, почесним членом Товариства фізіологів рослин. На Всесоюзному конкурсі у 1968 р. його брошура «Унікальний процес на Землі» (Київ, 1967. 46 с.) отримала диплом першого ступеня та першу премію за найкращий твір науково-популярної літератури.

С. І. Лебедєв проводив активну науково-організаційну та громадську роботу. Він обирався членом і головою секції садівництва і виноградарства Відділення землеробства УАСГН, членом і головою секції біологічних наук Президії товариства «Знання» УРСР, членом редколегій журналів «Ботанічний журнал» та «Физиология и биохимия культурных растений», членом і почесним членом Українського ботанічного товариства й Українського товариства фізіологів рослин, головою вченої ради ОДУ та УАСГН, членом спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій, делегатом Міжнародного біохімічного конгресу (Токіо, 1967), Міжнародного ботанічного конгресу (Ленінград, 1974), Всесоюзних біохімічних з'їздів (Ташкент, 1969; Ленінград, 1979), депутатом Одеської обласної ради депутатів трудящих тощо.

Помер Сергій Іванович Лебедєв 7 жовтня 1989 р. у м. Києві, де і похований на Байковому кладовищі.

Пр.:

Физиология растений : учеб. для студентов высш. учеб. заведений по агроном. специальностям / С. И. Лебедев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Агропромиздат, 1988. – 543 с.

Физиология растений : учеб. для студентов высш. сельскохозяйственнных учеб. заведений по агроном. специальностям / С. И. Лебедев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Колос, 1982. – 403 с.

Фізіологія рослин : підруч. для агрономіч. спец. с.-г. вузів. – Вид. 2-е, перероб. і допов. – Київ : Вища шк., 1972. – 415 с.

Фотосинтез (современные представления) : [монография] / С. И. Лебедев ; под ред. А. С. Оканенко. – Киев : УСХА, 1961. – 159 с.

Физиологическая роль каротина в растении / С. И. Лебедев ; отв. ред. Н. А. Любинский ; АН УССР, Ин-т ботаники. – Киев : АН УССР, 1953. – 160 с.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 665.

Енциклопедія Сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Електрон. дані. – Україна, 2014–2020. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=53546 (дата звернення: 01.05.2020). – Загол. з екрана.

Українська радянська енциклопедія / гол. ред. М. П. Бажан. – Вид. 2-е. – Київ, 1981. – Т. 6 : Куликів – Мікроклімат. – С. 84.

Учені вузів Української РСР / В. М. Попов, В. І. Полурез, Ю. П. Дяченко. – Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1968. – С. 252.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 86–89.

Аранчій В. І. Професор Сергій Іванович Лебедєв: життєвий і творчий шлях / В. І. Аранчій, А. В. Калініченко, І. П. Григорюк, Є. М. Богач // Вісн. Полтав. держ. аграр. акад. – 2012. – № 1. – С. 210–214.

Богач Є. М. Професор Сергій Іванович Лебедєв (1902–1989) – ректор Української Сільськогосподарської академії / Є. М. Богач, І. П. Григорюк // Питання історії науки і техніки. – 2013. – № 4. – С. 17–22.

Іваниця В. О. Професор Сергій Іванович Лебедєв: основні віхи науково-педагогічної діяльності / В. О. Іваниця, І. П. Григорюк, Є. М. Богач, Т. В. Бурлака // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Біологія. – 2011. – Вип. 18 (25). – С. 96–102.

Литвиненко Л. Г. С. И. Лебедев и развитие физиологии растений на Украине / Л. Г. Литвиненко // Физиология и биохимия культ. растений. – 1993. – Т. 25, № 2. – С. 205–207.

Мельничук Д. О. Життєвий шлях і науково-педагогічна спадщина професора Сергія Івановича Лебедєва / Д. О. Мельничук, І. П. Григорюк, М. Д. Мельничук // Біоресурси і природокористування. – 2012. – Вип. № 1–2. – С. 188–194.

Ситник К. М. Сергій Іванович Лебедєв : до 80-річчя з дня народження / К. М. Ситник, О. Г. Судьина, Л. Г. Литвиненко // Укр. ботан. журн. – 1982.– Т. 39, № 4. – С. 105.

Т. В. Андріанова, Т. В. Васильєва, С. Г. Коваленко

ЮРЖЕНКО
Олександр Іванович

Хімік, спеціаліст у галузі колоїдної хімії та хімії полімерів

О. І. Юрженко народився 16 серпня 1910 р. у с. Баратівка Снігурівського району Миколаївської області в селянській родині. Середню освіту одержав у снігурівській школі і вступив до Вологодського механіко-технологічного інституту, який закінчив у 1932 р.

З 1932 по 1935 рр. О. І. Юрженко – аспірант кафедри колоїдної хімії Ленінградського державного університету (ЛДУ) (нині – Санкт-Петербурзький державний університет). Після закінчення аспірантури працював асистентом цієї ж кафедри.

Кандидатську дисертацію на тему «Вивчення електрофорезу в колоїдних системах» за спеціальністю «колоїдна хімія» О. І. Юрженко захистив у 1937 р. на засіданні вченої ради хімічного факультету ЛДУ (науковий керівник – чл.-кор. АН СРСР, проф. І. І. Жуков) і у тому ж році одержав науковий ступінь кандидата хімічних наук, а у 1939 р. йому було присвоєно вчене звання доцента.

У 1941–1945 рр. О. І. Юрженко працював завідувачем лабораторії Всесоюзного науково-дослідного інституту синтетичного каучуку імені С. В. Лебедєва (ВНДІСК) у Ленінграді).

У 1945–1949 рр. О. І. Юрженко – завідувач кафедри Львівського політехнічного інституту (нині – Національний університет «Львівська політехніка»).

Докторську дисертацію на тему «Дослідження процесу полімеризації вуглеводнів в емульсіях» за спеціальністю «фізична хімія» О. І. Юрженко захистив у 1949 р. в ЛДУ (науковий консультант – чл.-кор. АН СРСР, проф. І. І. Жуков).

З 1949 р. – доктор хімічних наук, а з 1950 р. – професор. О. І. Юрженко працював завідувачем кафедри фізичної та колоїдної хімії Львівського державного університету імені І. Франка (нині – Львівський національний університет імені Івана Франка); з 1957 по 1960 рр. займав посаду проректора з учбової роботи.

У 1960 р. О. І. Юрженко переїхав до Одеси, де почав працювати в Одеському державному університеті імені І. І. Мечникова (ОДУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова), в якому заснував та завідував (до 1970 р.) кафедрою фізико-хімії полімерів та колоїдів.

З 1960 по 1970 рр. професор О. І. Юрженко – ректор ОДУ.

Адміністративна діяльність О. І. Юрженка на посту ректора ОДУ пов'язана з відкриттям трьох нових факультетів (юридичного, романо-германської філології, загальнонаукового), зі збільшенням кількості кафедр та появою нових спеціальностей (наприклад, правознавство, загальна геологія, морська геологія, біохімія, фізіологічно-активні речовини, англійська, німецька, французька мови тощо). Кількість студентів ОДУ в ті часи досягає 12 тисяч. В університеті було вперше відкрито

11 проблемних та науково-дослідних лабораторій, створено електронно-обчислювальний центр.

У 1970–1971 рр. О. І. Юрженко – професор кафедри Одеського технологічного інституту імені М. В. Ломоносова (нині – Одеська державна академія харчових технологій). У 1971–1989 рр. – завідувач кафедри, професор Київського технологічного інституту легкої промисловості (нині – Київський національний університет технологій та дизайну). Це останнє місце роботи, з якого він пішов на пенсію на 80-му році життя.

Наукові інтереси заслуженого діяча науки УРСР, професора О. І. Юрженко були пов'язані з дослідженнями закономірностей полімеризації у дисперсних системах з метою пошуку найбільш ефективних ініціаторів та емульгаторів для промислового синтезу полімерів різних типів. Ним та його учнями встановлено механізм та топохімію утворення синтетичних латексів; розроблено теорію поверхневого ініціювання емульсійної полімеризації з локалізацією процесів у визначених зонах; запропоновано ефективні багатофункціональні пероксидні ініціатори для низькотемпературної полімеризації та співполімеризації ряду мономерів; вивчено закономірності емульсійної полімеризації із застосуванням нових типів неіоногенних емульгаторів та запропоновано до застосування найбільш ефективні їх різновиди.

Результати досліджень О. І. Юрженка опубліковані у понад 160 наукових статтях. Ним підготовлено три доктори та 23 кандидати наук.

Наукова і педагогічна діяльність професора О. І. Юрженка відзначена орденом Трудового Червоного Прапора (1961), званням лауреата премії імені С. В. Лебедєва АН СРСР (1947).

Помер О. І. Юрженко 19 червня 1999 р. у Києві.

Пр.:

Кинетика и механизм полимеризации стирола в эмульсиях / А. И. Юрженко, Н. Н. Заяц, В. А. Вильшанский // Высокомолекулярные соединения. – 1971. – Т. 13Б, № 2. – С. 354–359.

Изучение перекисей ацилов методом ИК-спектроскопии / А. И. Юрженко, Ю. Н. Анисимов, С. С. Иванчев // Теор. и эксперим. химия – 1969. – Т. 5, № 3. – С. 518–529.

Изучение фотолитического разложения диацильных перекисей методом ЭПР / А. И. Юрженко, С. С. Иванчев // Докл. Акад. наук. – 1966. – Т. 171, № 4. – С. 828–831.

Термическая устойчивость и инициирующая активность диациальных перекисей перэфирных и фенилкарбоновых кислот / А. И. Юрженко, С. С. Иванчев, В. И. Галибей // Докл. Акад. наук. – 1961. – Т. 140, № 6. – С. 248–252.

Влияние солей ряда низших жирных кислот на эмульсионную полимеризацию / А. И. Юрженко, С. С. Иванчев // Докл. Акад. наук. – 1958. – Т. 120, № 2. – С. 106–109.

Механизм образования синтетических латексов / А. И. Юрженко // Журн. общей химии. – 1947. – Т. 16, № 8. – С. 948–953.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 1391.

Вчені вузів Одеси : біобібліогр. довід. Вип. 2 : Природничі науки, 1946–2000 рр., ч. 3 : Хіміки. – Одеса, 2002. – С. 193–196.

Енциклопедія Львівського університету. Хімічний факультет. Матеріали до енциклопедії / відп. ред. Є. Гладишевський. – Львів, 2003. – С. 131–132.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 90–92.

Українська радянська енциклопедія : в 12 т. / гол. ред.: М. Бажан. – 2-ге вид. – Київ : Гол. ред. УРЕ, 1985. – Т. 12 : Фітогормони – Ь. – С. 478.

Учені вузів Української РСР : довідник / В. М. Попов, В. І. Полурез, Ю. П. Дяченко. – Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1968. – С. 489.

Історія Одеського університету за 100 років / Одес. держ. ун-т ім. І. І. Мечникова ; відп. ред. О. І. Юрженко. – Київ, 1968. – С. 236.

Львівський державний медичний інститут / уклад.: І. Даценко, Л. Петрух, І. Головко [та ін.] ; за ред.: М. Павловська, І. Даценко, Л. Петрух. – Львів : Словник, 1994. – С. 80–81.

Ковбуз М. Олександр Іванович Юрженко – педагог і науковець Львівського університету / М. Ковбуз, Є. Гладишевський, М. Солтис // Вісн. Львів. ун-ту. Серія хімічна. – 2011. – Вип. 52. – С. 393–394.

Ю. М. Анісімов

БОГАТСЬКИЙ
Олексій Всеволодович

Хімік-органік

О. В. Богатський народився 25 серпня 1929 р. в Одесі у родині вчених, діяльність яких була пов'язана з Одеським державним університетом (ОДУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова): батько Всеволод Дем'янович – хімік-органік, професор, декан хімічного факультету, проректор ОДУ; мати Зінаїда Давидівна – хімік, викладач хімії, працювала на кафедрі органічної хімії ОДУ.

О. В. Богатський навчався в одеській середній школі № 57 (1936–1946), за винятком часів Другої світової війни, коли разом із батьками і ОДУ перебував у евакуації, спочатку в Майкопі, а потім у Байрам-Алі (Туркменська РСР, 1941–1944 рр.). У 1946 р. він став студентом хімічного факультету ОДУ, який закінчив у 1951 р. за спеціальністю «органічна хімія».

У 1951–1954 рр. О. В. Богатський – аспірант кафедри органічної хімії ОДУ (науковий керівник – проф., зав. каф. О. К. Плісов).

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата хімічних наук на тему: «Синтез і властивості стереоізомерних кротонових кислот і їх ефірів» О. В. Богатський захистив на засіданні ради хімічного факультету ОДУ у 1954 р., а у 1967 р. – захистив дисертаційну роботу на здобуття наукового ступеня доктора хімічних наук на тему «Синтез деяких алкоксісполучень на основі алкоксіалкілзаміщених малонового і ацетоуксусних ефірів, ацетилацетон і 1,3-діол і вивчення їх стереохімії, властивостей і перетворень» на засіданні цієї ж ради (офіційні опоненти – проф. А. Л. Ліберман, А. В. Домбровський і О. К. Плісов). У 1955 р. ВАК СРСР йому присуджено науковий ступінь кандидата хімічних наук, у 1962 р. – вчене звання доцента, а в 1968 р. – науковий ступінь доктора хімічних наук і вчене звання професора.

Закінчивши аспірантуру, О. В. Богатський працював в ОДУ: асистентом (1954–1957), старшим викладачем (1957–1958), доцентом (1958–1969), деканом хімічного факультету (1962–1970), проректором з учбової роботи (1968–1970). На кожній з цих посад він своєю енергією, інтелектом і талантом педагога, захопленням наукою концентрував навколо себе талановиту студентську молодь, викладачів і працівників хімічного факультету, а потім і університету. Під його керівництвом кафедра органічної хімії набула репутацію передового наукового центру, який динамічно розвивається. На базі університету проводились конференції і наради з актуальних питань органічної хімії. З 1971 р. за ініціативою О. В. Богатського почало виходити перше в СРСР фахове видання «Вопросы стереохимии».

У 1972 р. О. В. Богатський був обраний членом-кореспондентом, а вже у 1976 р. – дійсним членом Академії наук УРСР.

З березня 1970 р. до серпня 1975 р. О. В. Богатський – ректор ОДУ. Найбільш характерною рисою його ректорської діяльності було прагнення підвищення рівня університетської науки та учбово-виховної роботи факультетів та кафедр. З цією метою був здійснений ряд заходів щодо організації роботи наукових семінарів на кафедрах та факультетах, координації наукових робіт з боку Наукових рад відповідних галузей науки, перегляд навчальних планів з точки зору досягнень науки і техніки, міждисциплінарних зв'язків навчальних матеріалів, ширшого залучення студентів до наукової роботи та інші.

Багато уваги О. В. Богатський приділяв збільшенню обсягів досліджень, які виконувалися на основі госпрозрахунку. Це дозволяло налагоджувати зв'язки університетської науки з виробництвом, покращувати матеріально-технічне забезпечення університету. Значна кількість наукових та учбових лабораторій і кабінетів були обладнані сучасними на той час приладами і матеріалами для роботи.

Були налагоджені творчі контакти з кількома університетами і науково-дослідними інститутами, зокрема із закордонними. Зріс авторитет ОДУ як значного, сучасного наукового і учбового закладу.

З 1975 до 1977 рр. О. В. Богатський був науковим керівником одеських лабораторій Інституту загальної і неорганічної хімії АН УРСР (нині– Інститут загальної та неорганічної хімії імені В. І. Вернадського НАН України), а в 1977 р. – став директором Фізико-хімічного інституту АН УРСР (нині – Фізико-хімічний інститут імені О. В. Богатського НАН України), який створено на базі одеських лабораторій та їх дослідного заводу, за його ініціативою та безпосередньої участі.

Наукова діяльність О. В. Богатського пов'язана з тонким органічним синтезом, стереохімією та біоорганічною хімією. Протягом 1950–1960-х рр. за його безпосередньої участі і керівництва були виконані всебічні дослідження методів синтезу, будови, стереохімії та властивостей ряду алкоксизамісних b-дикарбонільних сполук і насичених 1,3-гетероциклів.

Наприкінці 1960-х рр. О. В. Богатський разом із співробітниками і аспірантами почав цикл досліджень у галузі психофармакологічно-активних речовин – похідних 1,4-бенздиазепінів та споріднених структур. Результатом цих досліджень було створення оригінального, високоефективного протисудорожного і снотворного препарату – феназепаму, який був впроваджений у виробництво і медичну практику.

У середині 1970-х рр. О. В. Богатський звернув свою увагу на цілком нову на той час проблему – макрогетероциклів, котрі, подібно до природних антибіотиків, здатні селективно взаємодіяти з іонами металів. У короткий строк під його керівництвом

колективом науковців були розроблені оригінальні методи синтезу різноманітних краун-ефірів, вивчені їх властивості, у тому числі – біологічна активність окремих макрогетероциклів. Найбільш істотним результатом цих досліджень була організація вперше в СРСР промислового виробництва одного із краун-ефірів.

Результати досліджень, які виконані академіком О. В. Богатським разом із його учнями і співробітниками, надруковані майже в 600 наукових працях. Він був науковим консультантом 5 докторських і науковим керівником біля 30 кандидатських дисертацій. Його учні стали відомими вченими, зокрема академік НАН України, професор С. А. Андронаті, члени-кореспонденти НАН України професори Г. Л. Камалов, М. Г. Лук'яненко.

Перебуваючи на посаді ректора університету, та пізніше – на посаді директора академічного інституту, О. В. Богатський знаходив час і плідно працював у Південному науковому центрі АН УРСР (1971–1983) (нині – Південний науковий центр НАН і МОН України), Президії АН УРСР (1977–1983). Він був делегатом Конференції ЮНЕСКО (1973) та Міжнародної конференції з питань викладання хімії (1979), членом постійного міжнародного Організаційного комітету симпозіумів з хімії макрогетероциклів.

О. В. Богатський був нагороджений трьома орденами Трудового Червоного Прапора (1971, 1976, 1981), медаллю імені С. І. Вавілова, премією імені Л. В. Пісаржевського АН УРСР (1978), званням «Заслужений діяч науки УРСР» (1979), Державною премією СРСР (1980) та Державною премією України у 1991 р. (посмертно).

Помер О. В. Богатський в Одесі 19 грудня 1983 р. Ім'я вченого увічнено у назві Фізико-хімічного інституту НАН України у 1985 р.

Пр.:

Progress in chemistry Synthetic macrocyclic complexones and their analogues / A. V. Bogadsky // Proceedings of the Indian National Science Academy. Sec. A. – 1982. – Vol. 48, № 1. – P. 65–83.

Транквиллизаторы. 1,4-Бенздиазепиныи родственные структуры / А. В. Богатский, С. А. Андронати, Н. Я. Головенко. – Киев : Наук. думка, 1980. – 278 с.

Нові проблеми сучасної стереохімії / О. В. Богатський // Вісн. Акад. наук УРСР. – 1974. – № 12. – С. 16–28.

Стан і перспективи розвитку наукових досліджень у галузі хімії психотропних препаратів / О. В. Богатський // Вісн. Акад. наук УРСР. – 1973. – № 2. – С. 12–21.

Алкоксисоединения XVIII. Конфигурация и конформации некоторых 2,5-диалкид-5-алкоксиэтил-1,3-диоксанов / А. В Богатский, Ю. Ю. Самитов, Н. Л. Гарковик // Журн. орган. химии. – 1966. – Т. 2, вып. 8. – С. 1335–1345.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 120.

Алексей Всеволодович Богатский : биобилиогр. указ. / АН УССР ; сост.: Н. Е. Ясиненко, Т. И. Олейникова ; вступ. ст.: С. А. Андронати, А. И. Грень, Г. Л. Камалов, Н. Г. Лукьяненко. – Киев : Наук. думка, 1986. – 102 с. – (Биобиблиография ученых Укр. ССР).

Енциклопедія Сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2001–2020. – Режим доступу: https://bit.ly/3edWg9i (дата звернення: 10.04.2020). – Загол. з екрана.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 93–96.

Історія хімічного факультету, 1865–2005 / упоряд.: С. А. Андронаті [та ін.] ; відп. ред. В. В. Менчук. – Одеса : Астропринт, 2006. – 168 с.

Физико-химический институт имени А. В. Богатского Национальной академии наук Украины: страницы истории / сост.: С. А. Андронати [и др.] ; отв. ред. С. А. Андронати. – Одесса : Фенікс, 2007. – 463 с.

А. І. Грень

СЕРДЮК
Віктор Васильович

Фізик, спеціаліст у галузі фізики напівпровідників та діелектриків

В. В. Сердюк народився 17 березня 1934 р. у м. Харків в родині військовослужбовця.

У 1951 р. В. В. Сердюк став студентом Одеського державного університету імені І. І. Мечникова (ОДУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова), який закінчив у 1956 р. З 1959 р. до 1962 р. – аспірант кафедри експериментальної фізики ОДУ. Кандидатську дисертацію на тему «Про можливості управління фоточутливістю сульфіду та селеніду кадмію з допомогою деяких фізичних факторів» В. В. Сердюк захистив на засіданні ради фізичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка (нині – Львівський національний університет імені Івана Франка) у 1962 р. Вчене звання доцента йому було присвоєно у 1964 р.

Протягом навчального року (1965–1966) В. В. Сердюк стажувався у лабораторії відомого спеціаліста з фізики напівпровідників Річарда Бьюба (Стенфордський університет, США).

Дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора фізико-математичних наук «Дослідження процесів, що обумовлені прилипанням нерівноважних носіїв струму у сульфіді та селеніді кадмію» В. В. Сердюк захистив у 1972 р. (офіційні опоненти: акад. НАН України М. К. Шейнкман, проф. В. М. Фридкін, акад. НАН України І. С. Горбань). Вчене звання професора кафедри експериментальної фізики йому було присвоєно у 1974 р.

В. В. Сердюк пройшов шлях від старшого лаборанта (1956–1957), асистента (1957–1959), старшого викладача (1959–1964), доцента (1964–1968), завідувача кафедри експериментальної фізики (1968–1994), декана фізичного факультету (1967–1975) до ректора ОДУ.

В. В. Сердюк став ректором ОДУ в 1975 р. і виконував ці складні обов'язки до 1987 р. Він плідно поєднував активну наукову діяльність з організаційно-адміністративною роботою. За період його ректорства ОДУ отримав статус провідного вишу України з науково-дослідної роботи серед 70 закладів вищої освіти СРСР та 7 – України. В 1972 р. ОДУ було присуджено третє місце серед вишів України. В університеті з'явилися лауреати Державної премії СРСР (В. Д. Севастьянов, О. В. Богатський, С. А. Андронаті та ін.), Державної премії України (В. В. Фащенко, В. М. Білоус, О. А. Ханонкін та ін.).

У цей час в університеті було відкрито докторантуру. Найбільшого розвитку набули наукові дослідження, особливо на природничих факультетах. Щорічно прибуток на рахунок госпдоговірної тематики складав понад 14 млн. крб. Це дало змогу

побудувати учбовий корпус гуманітарних факультетів, два гуртожитка, провести капітальний ремонт будівлі Наукової бібліотеки ОДУ. Було оновлено парк електронно-обчислювальних машин, основні учбові аудиторії обладнано комплексом аудіо-відео-телеапаратури нового покоління.

Наукові інтереси В. В. Сердюка охоплювали широке коло проблем у галузі фізики напівпровідників. Під його керівництвом проведено комплексні дослідження електронних процесів у напівпровідниках групи А2В6 в умовах фотозбудження. Досліджено процеси випромінювальної рекомбінації у широкозонних напівпровідниках з метою створення світло- випромінюючих структур. Розроблені важливі аспекти теорії деградації напівпровідників та приладів на їх основі. Встановлено механізм повільних релаксаційних явищ, періодичних та аперіодичних коливань фотопровідності в кристалах сульфіду та селеніду кадмію. Подані феноменологічні моделі електричних та фотоелектричних ефектів, що стимульовані адсорбційно-десорбційними процесами на поверхні напівпровідників. Зроблено внесок у теорію механізму переносу струму в гетеро-структурах на базі сполук A_2B_6.

Одержані результати лягли в основу практичних розробок, які спрямовані на створення генераторів незатухаючих коливань, безвакуумних аналогів передаючих телевізійних трубок, фотоелектричних перетворювачів сонячної енергії, напівпровідникових чутливих елементів газоаналізаторів.

В. В. Сердюк – відомий організатор науки. Під його керівництвом в середині 70-х рр. XX ст. сформувалася Одеська наукова школа дослідників з фізики напівпровіників. На базі ОДУ було проведено близько десяти міжнародних та республіканських наукових конференцій і шкіл у галузі фізики широкозонних напівпровідників. Ним підготовлено 3 доктори і 35 кандидатів наук. Опубліковано 4 підручника і більше 250 наукових праць.

В. В. Сердюк запатентував 10 винаходів, за які отримав авторські свідоцтва (тематика їх дуже широка, наприклад, спосіб одержання фоточутливих плівок сульфіду кадмію; спосіб рідиннофазної епітаксії плівок телуриду цинку; чутливий елемент газоаналізатора та ін.).

Багато уваги В. В. Сердюк приділяв міжнародному науковому співробітництву. Міністерством освіти Угорщини йому було присвоєно звання почесного доктора природничих наук. Серед аспірантів професора В. В. Сердюка, що успішно захистили кандидатські дисертації, є громадяни Словаччини, Куби, Сирії, Чилі, В'єтнаму, Іраку.

В. В. Сердюк був добре відомий як популяризатор науки, широко пропагував успіхи сучасного природознавства. З 1976 р. до 1987 р. очолював правління Одеської обласної організації товариства «Знання».

За активну наукову і педагогічну роботу професор В. В. Сердюк був нагороджений орденом «Знак пошани» (1976), званням «Заслужений працівник вищої школи Української РСР» (1984).

Всі, хто знав В. В. Сердюка, відзначають його особливі людські якості, які були йому притаманні: надзвичайно висока здібність до активної праці, сумлінність; вимогливість та суворість блискуче поєднувались з безумовною повагою до співробітників, уважністю, коректністю та тонким гумором.

Помер В. В. Сердюк в Одесі 11 лютого 1994 р.

Пр.:

Физика солнечных элементов / В. В. Сердюк. – Одесса : Логос, 1994. – 333 с.

Фотоэлектрические процессы в полупроводниках / В. В. Сердюк, Г. Г. Чемересюк. – Киев : Лыбидь, 1993. – 192 с.

Люминесценция полупроводников / В. В. Сердюк, Ю. Ф. Ваксман. – Киев : Вища шк., 1988. – 200 с.

Определение диффузной длины неосновных носителей в неидеальных гетеропереходах / В. В. Сердюк, В. А. Борщак, Д. Л. Васильевский // Физика и техника полупроводников. – 1988. – Т. 22, вып. 3. – С. 561.

Краевая примесная люминесценция монокристаллов селенида кадмия / В. В. Сердюк, В. М. Скобеева, Н. В. Малушин // Журн. прикл. спектроскопии. – 1987. – Т. 47, вып. 1. – С. 121.

Исследование длинноволновой люминесценции монокристаллов селенида кадмия / В. В. Сердюк, П. П. Корнєва, Ю. Ф. Ваксман // Phys. stat. Sol. (a). – 1985. – Vol. 91. – P. 173–183.

Влияние поверхностного легирования индием пленок селенида кадмия на адсорбционно-десорбционное взаимодействие их с кислородом / В. В. Сердюк, Ю. А. Вашпанов, В. А. Смынтына // Журн. физ. химии. –1982. – Т. 56, вып. 1. – С. 198.

Фотоэлектрические процессы в полупроводниках / В. В. Сердюк, Г. Г. Чемересюк, М. Терек. – Киев, 1982. – 151 с.

Влияние кислорода на температурную зависимость электропроводности тонких слоев селенида кадмия / В. В. Сердюк, В. А. Смынтына // Журн. физ. химии. – 1975. – Т. 49, № 5. – С. 1210.

Колебания фототока в неоднородных монокристаллах селенида кадмия с линейной ВАХ / В. В. Сердюк, И. А. Старостин // Физика и техника полупроводников. – 1975. – Т. 9, вып. 3. – С. 450.

Контактный механизм появления максимума на температурной зависимости твинового тока и монокристаллов SdS / В. В. Сердюк, Р. Бьюб // Jorn. of Applid. Physics. – 1967. – Т. 38, № 5. – С. 2329.

Об условиях возникновения отрицательной фотопроводимости в монокристаллах селенида кадмия / В. В. Сердюк, Г. Г. Чемересюк // Физика и техника полупроводников. – 1967. – Т. 1, вып. 3. – С. 389.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 1056.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 97–100.

Виер К. Работать с ним было интересно / К. Виер // Одес. изв. – 2014. – 25 марта (№ 31). – С. 2.

«Он внушал вдохновение»: к юбилею профессора В. Сердюка // Одес. ун-т. – 2014. – листоп. 2013 – листоп. 2014 (№ 10/11). – С. 5.

Памяти Виктора Васильевича Сердюка : [некролог] // Одес. ун-т. – 1994. – 2 берез.

Рибак М. Учений / М. Рибак // Веч. Одесса. – 1973. – 7 февр.

Сильченко В. Магия кристалла / В. Сильченко // Знамя коммунизма. – 1973. – 25 марта.

Учений, педагог, вихователь // Рад. освіта. – 1976. – 7 лют.

Г. Г. Чемересюк

ЗЕЛІНСЬКИЙ
Ігор Петрович

Геолог, спеціаліст у галузі інженерної геодинаміки

І. П. Зелінський народився 16 липня 1933 р. у м. Первомайськ Миколаївської області в родині військовослужбовця.

Війна для родини Зелінських почалася на румунському кордоні, біля річки Прут, у селі Петрушани, де батько І. П. Зелінського, П. П. Зелінський, командував 404-м стрілковим полком 176-ї Червонопрапорної стрілецької дивізії 9-ї армії Південного фронту. Полк бився героїчно. П. П. Зелінського у 1941 р. було нагороджено орденом Червоного Прапора. Наприкінці червня 1942 р. командир 138-ї окремої стрілецької бригади Приморської армії П. П. Зелінський загинув, захищаючи Севастополь. Троє дітей лишилися на руках матері.

Шкільні роки І. П. Зелінського проходили то в Москві, то в Миколаєві, де він переходив із класу в клас з похвальними грамотами. Думка стати геологом народилась у нього у шостому-сьомому класі, бо улюбленим викладачем був М. Ю. Паншин, а дисципліною – географія. Школу в Миколаєві він закінчив у 1952 р. із золотою медаллю і того ж року став студентом геологічного відділення геолого-географічного факультету Одеського державного університету імені І. І. Мечникова (ОДУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова).

Деканом факультету тоді був чудовий вчений і людина О. М. Смирнов, а навчали у той час прекрасні викладачі Є. А. Гапонов, І. Я. Яцько, Л. Б. Розовський, Л. І. Пазюк, В. В. Степанов, Н. В. Ізмайлова, Б. Л. Гуревич, І. Ф. Бурлай, Г. Я. Гончар та інші.

І. П. Зелінський навчався з цікавістю й легко, багато часу віддавав науковій студентській роботі, самодіяльності, спорту.

Окрім геології, студент Зелінський серйозно захопився фізикою (вчителі П. І. Домбровський, К. К. Демідов, Є. А. Кирилов та ін.) та математикою (Т. І. Матвієнко, Г. М. Міракьян, М. І. Гаврилов та ін.). Метою наукових інтересів стала проблема вивчення стійкості зсувів, яка згодом перетворилася у тему всього наукового життя. Обрати її допомогли Л. Б. Розовський та І. Я. Яцько.

Дипломна робота І. П. Зелінського була присвячена прогнозу перетворення зсувних схилів Каховського водосховища. Навіть у цій праці відзначався нетривіальний науковий підхід до оцінки стійкості зсувних схилів та відкосів.

У 1957 р. І. П. Зелінський з відзнакою закінчив ОДУ і з серпня того ж року почав виробничу діяльність, яка тривала до січня 1969 р. – часу вступу до стаціонарної аспірантури Московського державного університету імені М. В. Ломоносова (МДУ).

У період з 1957 до 1969 рр. І. П. Зелінський пройшов шлях від дільничного геолога до начальника управління, а дороги, якими простував геолог, сягнули від Уелена на Чукотці до Каїра і Багдада. Лише в Одесі під керівництвом та за участю І. П. Зелінського збудовані протизсувні спорудження від Ланжерона до Аркадії, пі-

шохідна прогулянкова траса Ланжерон – Аркадія, підвісна канатна дорога в Отраді, Палац Спорту, міст через Воєнний узвіз, ставки у дендропарку та закріплені гектари катакомб.

У співавторстві з інженерами Л. О. Заярним, О. О. Чужмиром, В. П. Кузнєцовим та іншими І. П. Зелінським створені «Генеральна схема протизсувних та берегозахисних заходів на узбережжі Чорного та Азовського морів у межах України», «Схема водопониження на теренах м. Одеси», «Схема закріплення катакомб» та ін.

У травні 1970 р. І. П. Зелінський захистив у МДУ кандидатську дисертацію на тему «Інженерно-геологічний аналіз ефективності протизсувних споруд м. Одеси», де широко були застосовані методи моделювання зсувів та метод оцінки стійкості зсувних схилів, який принципово відрізнявся від усіх відомих та спирався на сучасні досягнення теорії поля. Пізніше цей метод був занесений до підручників з інженерної геодинаміки (Г. С. Золотарьов, МДУ, 1984).

Починаючи з серпня 1970 р., під час епідемії холери в Одесі, І. П. Зелінський працював волонтером у холерному шпиталі на вулиці Ленінградській, 3 (нині – вул. О. Кутузакія).

З вересня 1970 р. І. П. Зелінський працював у ОДУ, де пройшов шлях від старшого викладача до професора, завідувача кафедри інженерної геології та гідрогеології.

Докторську дисертацію І. П. Зелінський захистив у жовтні 1980 р. в МДУ на тему «Теорія і методика моделювання зсувів». Саме в ній розроблені фізико-математичні фундації застосування теорії подібності та моделювання, теорії поля, теорії конформних відображень для розв'язання задач інженерної геології. Пізніше професором І. П. Зелінським були обстоювані принципи застосування квантово-механічних рівнянь для розв'язування задач геодинаміки.

Основні напрямки наукової роботи І. П. Зелінського стосуються геодинаміки: вивчення геологічних процесів; зсувознавство та вивчення зсувів; проектування та будівництво протизсувних споруджень та вивчення їх ефективності; вплив геологічної різнорідності на структуру полів напруги; розробка методів оцінки стійкості схилів та відкосів; розробка теоретичних основ та практики моделювання геодинамічних процесів (метод електрогеодинамічних аналогій ЕГА); вивчення та математичний опис геодинамічного потенційного поля Землі для задач інженерної геодинаміки; розробка основ математичної геології.

На базі теорії геодинамічного поля, розробленої І. П. Зелінським, зроблено прогноз стійкості зсувних схилів Одеси, припортового заводу в Григорівці (Україна, Одеська обл.), в Ульяновську, Саратові, Вольську на р. Волга (Росія), у Варні (Болгарія).

Як викладач вищої школи І. П. Зелінський розробив для студентів-геологів такі курси: «Динаміка підземних вод», «Механіка ґрунтів», «Інженерно-геологічні прогнози та моделювання», «Інженерна геодинаміка», «Загальна геологія для гідрогеологів». З усіх цих дисциплін надруковані підручники та учбові посібники.

У 1980 р. була створена та обладнана сучасним устаткуванням учбова лабораторія моделювання інженерно-геологічних процесів.

З 1972 р. І. П. Зелінський керував аспірантурою та докторантурою, очолював спецраду із захисту кандидатських та докторських дисертацій. Підготував 15 кандидатів та 3 докторів технічних і геолого-мінералогічних наук. Вони працюють в Україні та США, Єгипті і Грузії, Молдові та Росії та в інших країнах.

І. П. Зелінським надруковано особисто і в співавторстві 5 підручників та учбових посібників, 7 монографій, більш ніж 130 статей в Україні та за її межами. Він був членом редколегії журналів РАН «Инженерная геология» та «Геоэкология».

Як адміністратор, поєднуючи цю роботу з науковою та викладацькою діяльністю, професор І. П. Зелінський пройшов усі вишівські сходинки – від декана геолого-географічного факультету (1970–1979), проректора по учбовій (1979–1980) та науковій (1980–1985) роботі до ректора.

На посаду ректора І. П. Зелінський був обраний у червні 1987 р., далі у 1992 р. – на наступне п'ятиріччя, але у травні 1995 р. залишив посаду ректора за станом здоров'я.

До 1997 р. І. П. Зелінський працював завідувачем кафедри інженерної геології та гідрогеології, з 1997 р. – професором цієї ж кафедри, продовжував читати лекції студентам.

Крім того, з 1997 р. І. П. Зелінський очолив наукову секцію Одеського будинку вчених ІМОНТ (нині – Наукове товариство ІТОН (історія і теорія освіти та науки)). 17 вересня 2002 р. провів останнє засідання цієї секції.

На роки ректорства І. П. Зелінського припадають: у 1990 р. – відкриття фізико-математичного Рішельєвського ліцею при ОДУ; у 1991 р. – злиття з університетом Інституту соціальних наук (нині – факультет міжнародних відносин, політології а соціології) зі студентами та базою; у 1992–1993 рр. – створення у структурі ОДУ на базі великих факультетів Юридичного інституту (нині – економіко-правовий факультет) та Інституту математики, економіки і механіки (ІМЕМ) (нині – факультет математики, фізики та інформаційних технологій) – вперше в Україні; у 1993 р. на базі Міністерства освіти України та Академії інженерних наук України в університеті був організований Інститут фізики горіння (нині – Інститут горіння і нетрадиційних технологій).

В ОДУ відкрилися нові спеціальності: міжнародні відносини; економіка (у т. ч. економіка міжнародних відносин); психологія; медичні спеціальності на хімічному та біологічному факультетах. Кількість спеціальностей від 1987 до 1995 рр. збільшилась з 17 до 25.

Було зроблено капітальний ремонт будівлі Наукової бібліотеки університету (1989), завершено будівництво гуртожитку № 9, корпусу у спортивно-оздоровчому таборі (1990).

У 1990 р. ОДУ став членом Європейської та Євразійської Асоціації університетів та вперше пройшов міжнародну атестацію, посівши високе місце у міжнародному рейтингу (вище університетів Лондона, Амстердама, Копенгагена, Хельсінкі, Токіо, Карлова, Болоньї).

Були укладені ефективні двосторонні угоди з обміну студентами та викладачами між ОДУ та університетами Джона Гопкінса і Гаугер-колледж (СІЛА), Політехнічним університетом Валенсії (Іспанія), університетами Сент-Ендрюс (Шотландія), Регенсбурга (ФРН), Лозанни (Швейцарія).

Університет пройшов республіканську атестацію і набув IV рівня акредитації, тобто, права підготовки бакалаврів, фахівців, магістрів (1994).

При ОДУ було відроджено видавництво, яке було закрите у 1960-ті роки, університет став співзасновником Української екологічної та Інженерної Академій наук.

Науково-педагогічна діяльність професора ОДУ І. П. Зелінського відзначена як в Україні, так і поза її межами академічними та почесними званнями. У 1994 р. він був обраний академіком і віце-президентом Міжнародної Академії наук Євразії, де очолював відділення прогнозування небезпечних природних процесів. І. П. Зелінський – був дійсним членом (академіком) Академії інженерних наук, Академії екологічних наук, Академії наук вищої школи України та багатьох міжнародних наукових організацій.

У 1996 р. за фундаментальні дослідження за темою «Закономірності деформації верхньої частини тектоносфери Землі, встановлені теоретичними та дослідними методами» І. П. Зелінському була присуджена Державна премія України у галузі науки і техніки, а у 1998 р. – почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

Суспільно-політична діяльність І. П. Зелінського була відзначена обранням його народним депутатом Верховної Ради СРСР у 1988 р., до 1991 р. він був членом Верховної Ради СРСР та членом Президіуму ВР СРСР.

Помер І. П. Зелінський 24 жовтня 2002 р. Похований на Другому християнському кладовищі, де йому встановлено пам'ятник.

Пр.:

Геомеханика / И. П. Зелинский. – Одесса : Астропринт, 1998. – 255 с.

Математические методы в задачах инженерной геологии / И. П. Зелинский. – Одесса : Весть, 1993. – 234 с.

Оползни северо-западного побережья Черного моря, их изучение и прогноз / И. П. Зелинский. – Киев : Наук. думка, 1993. – 226 с.

Инженерно-геологические прогнозы и моделирование / И. П. Зелинский, Л. Б. Розовский, В. М. Воскобойников. – Киев ; Одесса : Вища шк., 1987. – 205, [2] с.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 444.

Игорь Петрович Зелинский : [биоблиогр. указ.] / Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова, Науч. б-ка ; сост. М. А. Подрезова. – Одесса, 1997. – 50 с. – (Биобиблиография ученых университета ; вып. : Геологи).

Випускники Одеського (Новоросійського) університету : енциклопед. слов. / відп. ред. В. А. Сминтина ; заст. відп. ред. М. О. Подрезова ; упоряд. та бібліогр. ред.: М. О. Подрезова [та ін.] ; ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса : Астропринт, 2005. – Вип. 1. – С. 90.

Енциклопедія Сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2001–2020. – Режим доступу: https://bit.ly/2XljKUa (дата звернення: 10.04.2020). – Загол. з екрана.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 101–106.

Файтельберг Р. О. Зелинский Игорь Петрович / Р. О. Файтельберг // Видные ученые Одессы : по воспоминаниям учеников и сотрудников / Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова ; гл. ред. Р. О. Файтельберг. – Одесса, 1997. – Вып. 7. – С. 23–26.

Черкез Е. А. Одесская школа инженерной геологи / Е. А. Черкез, Т. В. Козлова // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Геогр. та геол. науки. – 2014. – Т. 19, вип. 3. – С. 319–339.

Р. О. Файтельберг

СМИНТИНА
Валентин Андрійович

Фізик, спеціаліст у галузі фізики і техніки напівпровідників, сенсорної електроніки та технології

В. А. Сминтина народився 8 вересня 1948 р. в с. Вишневе Татарбунарського району Одеської області у родині сільського вчителя. Тузлівську середню школу Татарбунарського району закінчив із золотою медаллю у 1966 р. і в тому ж році вступив на фізичний факультет Одеського державного університету імені І. І. Мечникова (ОДУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова; ОНУ). З того часу його життя і діяльність нерозривно пов'язані з Alma Mater.

Вже на другому курсі В. А. Сминтина проявив схильність до наукової роботи, почавши працювати лаборантом у науково-дослідній групі напівпровідників. У 1971 р., отримавши по завершенні навчання в університеті диплом з відзнакою, він вступає до аспірантури по кафедрі експериментальної фізики (науковий керівник – д-р фіз.-мат. наук, проф. В. В. Сердюк).

Молодий вчений закінчив аспірантуру у 1974 р. й відтоді постійно працює в ОНУ: науковим співробітником (1974–1991), заступником декана фізичного факультету з наукової роботи (1981–1984), професором (1991), завідувачем кафедри експериментальної фізики (1994), проректором з міжнародних зв'язків та зовнішньоекономічної діяльності (1992–1995), ректором університету (1995–2010), а від 2010 р. – радником ректора та завідувачем кафедри.

У 1977 р. він захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата фізико-математичних наук «Хемосорбційно-дифузійна та окисно-відновна взаємодія тонких шарів селеніду кадмію з киснем» за спеціальністю 01.04.10 – «фізика напівпровідників і діелектриків» у спеціалізованій вченій раді ОДУ (науковий керівник – д-р фіз.-мат. наук, проф. В. В. Сердюк).

У 1988 р. В. А. Сминтина захистив у Києві в Інституті напівпровідників АН України докторську дисертацію «Електрофізичні, фотоелектричні й електронно-молекулярні явища, стимульовані хемосорбційно-дифузійними процесами на межах напівпровідникових полікристалічних плівок селеніду та сульфіду кадмію». Ця робота є результатом розвитку нового напрямку досліджень у галузі фізики напівпровідників.

В. А. Сминтина – відомий і авторитетний фізик, праці якого визнані в Україні та за її межами, мають високий динамічно зростаючий індекс цитувань (h-фактор 19 у Scopus). Він автор 15 наукових монографій (у тому числі 6 без співавторів та 3 видані англійською мовою у США), понад 300 статей у провідних закордонних виданнях (30 без співавторів), 43 авторських свідоцтв та патентів (7 без співавторів, 3 закордонних), 15 підручників (7 без співавторів), рекомендованих МОН України. Всього наукових публікацій понад 750.

Основні наукові результати отримані В. А. Сминтиною в області фізики поверхневих явищ при дослідженні поверхні плівок, шарів, складних макро-, мікро- та нанопоруватих структур і квантових точок напівпровідників. В. А. Сминтина є визнаним керівником наукової школи «Проблеми фізики напівпровідників», яка визначає стан даної галузі на Півдні України і впливає на її розвиток в Україні. Найважливіші результати, отримані представниками цієї школи, захищені у 22 докторських та 67 кандидатських дисертаціях, відзначені трьома Державними преміями України в галузі науки і техніки (2007, 2009 та 2011 рр.), нагородами на міжнародних та вітчизняних виставках. У 2018 році серія підручників В. А. Сминтини для вищої школи та наукових монографій отримала спеціальну відзнаку Українського Фізичного товариства «За визначні досягнення у галузі фізичної освіти».

Він є головою спеціалізованої ради по захисту докторських дисертацій за 3 спеціальностями: 01.04.10 – «фізика напівпровідників і діелектриків», 01.04.14 – «теплофізика і молекулярна фізика», 01.04.17 – «хімічна фізика, фізика горіння і вибуху»; головним редактором журналів «Photoelectronics» та «Sensor electronics and microsystem technologies»; організатором Всеукраїнського з'їзду «Фізика в Україні», I і III Всеукраїнських конференцій з фізики напівпровідників, I–IX Міжнародних конференцій «Сенсорна електроніка та мікросистемні технології», конгресів EUROSENSOR. Він є членом Президії Національної Академії наук вищої освіти України, очолює її Південний регіональний центр та є головою ревізійної комісії Академії. Був віце-президентом Українського Фізичного Товариства, членом Комітету з Державних премій України та експертної ради цього комітету з екологічних наук, заступником Голови Південного наукового центру НАНУ, заступником голови Наукової Ради з фізики напівпровідників при Президії НАНУ.

В. А. Сминтина – єдиний від України постійний член відбіркового комітету EUROSENSOR, член Європейського фізичного товариства та Оптичного Товариства Америки, Senior Member of OSA та дійсний член IEEE, керівник та учасник наукових програм в національних центрах досліджень Італії, Франції, Німеччини, Фінляндії, Португалії та ін., в деяких з них започаткував нові напрямки досліджень в галузі фізики поверхневих явищ.

Працюючи на посаді проректора ОДУ з міжнародних зв'язків та зовнішньоекономічної діяльності (1992–1995), В. А. Сминтина значно підніс авторитет Одеського університету, який першим серед українських вишів прийнято до Міжнародної асоціації університетів. У цей час університет уклав велику кількість міжнародних угод, став учасником багатьох міжнародних програм, зокрема предпроєктів, повних

проєктів та компакт-проєктів Tempus-Tacis, INTAS та ін. В університеті значно зросла кількість іноземних студентів.

Після призначення ректором ОДУ 31 липня 1995 р. В. А. Сминтина продовжує активну адміністративну та творчу роботу, наукову й викладацьку діяльність та є активним прихильником реформування вищої освіти. Під його керівництвом протягом 1995–2010 рр. відбулося перетворення університету на сучасний освітньо-науковий комплекс. На цих підвалинах ним розроблена та опублікована Стратегічна Програма перспективного розвитку ОНУ імені І. І. Мечникова на 2010–2020 рр. Створено науково-дослідну лабораторію сенсорної електроніки (1988), відкрито навчально-науковий центр медичної та біологічної фізики (1999), а у 2008 р. засновано фізико-технічний центр подвійного підпорядкування НАНУ та МОН України.

Багато зусиль вкладено ним у інтеграцію ОДУ до загальносвітової системи освіти. Він одним з перших в Україні стає членом Всесвітньої асоціації президентів університетів при ЮНЕСКО, Європейської університетської асоціації, Асоціації ректорів України та Євразійської асоціації університетів, Клубу ректорів Європи, активно бере участь у роботі цих організацій. Під керівництвом ректора проф. В. А. Сминтини університет здійснював міжнародне науково-технічне співробітництво з понад 100 науковими та освітянськими установами світу, долучився до міжнародних наукових та освітянських програм (FP-6, FP-7, Erasmus Mundus, Tempus та ін.).

За час роботи В. А. Сминтини на посаді ректора (1995–2010) Одеський національний університет за основними показниками діяльності впевнено посідав 3-4 місце серед класичних університетів України. Під керівництвом ректора були утворені три нових факультети – економіко-правовий, філософський та довузівської підготовки, три навчально-наукові центри, інститут, коледж, відкрито 20 нових кафедр. Загальна кількість студентів та слухачів зросла більш ніж вдвічі – з 9500 до 21 000 осіб, майже третина яких – іноземні громадяни. Підвищилася кількість аспірантів до 520 осіб, які навчалися за 85 спеціальностями; ефективно діяла докторантура; працювали 8 спеціалізованих рад із захисту дисертацій за 29 спеціальностями. Суттєво підвищився і науковий потенціал професорсько-викладацького складу університету: кількість докторів та кандидатів наук зросла майже вдвічі. Серед близько 2000 викладачів та науковців – 57 академіків та членів-кореспондентів НАН України і галузевих академій, заслужених діячів науки і освіти, лауреатів Державних премій. Загальна кількість співробітників університету сягала 3,5 тис. осіб.

Навчальний процес в університеті забезпечували чотири інститути (Інститут математики, економіки і механіки, Інститут соціальних наук, Інститут інноваційної та післядипломної освіти, Миколаївський навчально-науковий інститут ОНУ), 10 факультетів, 2 навчально-наукових центра, коледж. Діяли спеціалізований деканат по роботі з іноземними студентами, згодом перетворений в Інститут міжнародної освіти, підготовче відділення для іноземців. Освітній процес в університеті забезпечувало 99 кафедр. Під керівництвом В. А. Сминтини було відкрито понад 20 нових спеціальностей, які користувалися попитом абітурієнтів. В ОНУ здійснювалась підготовка фахівців за 20-ма напрямками та 42-ма спеціальностями.

Університет був акредитований у повному обсязі за IV рівнем акредитації. Підготовка студентів здійснювалася за багатоступеневою системою: бакалавр, спеціаліст, магістр. Коледж готував молодших спеціалістів.

Навчальні площі університету за цей час зросли приблизно на 10 тис. кв.м. за рахунок введення в експлуатацію 7 будівель навчального та спортивного призначення. У 2008 р. за ініціативою В. А. Сминтини було розпочато будівництво ще одного нового навчального корпусу загальною площею близько 6,5 тис. кв.м., який був введений до експлуатації після завершення його ректорської каденції. Крім того, завдяки його креативній роботі отримали житло або покращили житлові умови близько 150 сімей співробітників університету.

Наукові дослідження зосереджені в чотирьох науково-дослідних інститутах, 28 наукових підрозділах, серед яких 8 науково-дослідних центрів, 14 проблемних та галузевих науково-дослідних лабораторій, Астрономічна обсерваторія, Ботанічний сад, Наукова бібліотека. В університеті ефективно працювали 30 наукових шкіл.

За ініціативою В. А. Сминтини активно запроваджувалася комп'ютеризація університету. Було відкрито 21 комп'ютерний клас із виходом до мережі Інтернет та 7 лінгвістичних класів, 2 читальних зали Інтернет та електронних документів у Науковій бібліотеці, створена мережа з понад тисячі персональних комп'ютерів.

Під керівництвом В. А. Сминтини вперше в Україні розроблено концепцію, розпочато і налагоджено регулярну роботу розгалуженої мережі навчально-наукових центрів у Миколаєві, Первомайську, Іллічівську, Теплодарі та Херсоні. Було відкрито Коледж підприємства та соціальної роботи та створено унікальний регіональний комплекс «школа – коледж – університет», що без держбюджетних витрат давало можливість отримувати високоякісну освіту багатьом тисячам жителів міст та сіл Півдня України. У вересні 2007 р. було відкрито Центр історії та культури

Італії імені Джузеппе Гарібальді, при якому функціонували курси з вивчення італійської мови.

В 2000 р. за високі досягнення університет нагороджено Почесною грамотою Кабінету Міністрів України.

Враховуючи загальнодержавне та міжнародне визнання результатів наукової діяльності та вагомий внесок у розвиток національної вищої школи, Указом Президента України від 11 вересня 2000 р. Одеському державному університету імені І. І. Мечникова надано статус національного.

У квітні 2000 р. збори представників колективу університету переобрали В. А. Сминтину на другий строк, а у 2003 р. – на третій термін роботи на посаді ректора.

Знаменною датою в історії Одеського університету стало підписання Болонської Великої хартії Європейських університетів. Ця подія відбулася 18 вересня 2003 р. у Болоньї (Італія). Засновники хартії взяли до уваги плідну діяльність ОНУ у роботі Європейської Асоціації університетів, а експерти цієї організації відзначили дотримання в ОНУ загальноєвропейських принципів функціонування навчальних закладів вищого рівня. ОНУ став одним з перших класичних університетів України, який офіційно підписав цей документ та долучився до Болонського процесу. ОНУ був єдиним серед українських університетів, якість освітньої діяльності котрого була оцінена експертами Зальцбурзького глобального семінару. У 2009 р. ОНУ увійшов до списку найвідоміших 120 дослідницьких університетів світу (KAIST).

Під керівництвом ректора В. А. Сминтини Одеський національний університет імені І. І. Мечникова було нагороджено за досягнення високої якості відповідно до Європейських стандартів у 2001 р. Міжнародним призом «Європейська якість», почесною нагородою Тисячоліття, нагородою міжнародного відкритого академічного рейтингу популярності і якості – «Золота Стелла» і Дипломом у номінації «Якість третього тисячоліття». У 2002 р. ОНУ було нагороджено почесною нагородою «100 кращих підприємств України» і бронзовою статуєю «Богиня Фортуна зі срібним мечем», а у 2003 р. – «Кришталевим слоном» за вагомий внесок у розвиток Європейської вищої школи; золотою, срібними та бронзовими медалями виставки «Сучасна освіта України» у різні роки.

В. А. Сминтина – заслужений діяч науки і техніки України (2000), Відмінник освіти України (1998), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2007). Він нагороджений золотою медаллю «10 років незалежності» I ст. (2001), орденом «За заслуги» III ст. (2004), відзначений Державною стипендією видатним

діячам науки (2019), Премією імені академіка Н. Д. Моргуліса НАН України (2020), іншими нагородами України та 7 країн світу.

В. А. Сминтина – почесний громадянин міста Очакова (1996 р.), Почесний сенатор Сегедського університету (Угорщина, 2004), Почесний Професор Херсонського державного технічного університету (1998), Галицької Академії (2008), Придністровського університету (2006), Почесний доктор Університету Циньдао (КНР, 2009).

Пр.:

Nonideal Heterojunctions for Image Sensors / Valentyn Smyntyna, Vitalii Borshchak, Ievgen Brytavskyi. – New York: Nova Science Publishers, 2018. – 182 p.

Chapter 9. Nanostructured SnO2 as CBRN safety material detection of CBRN / V. A. Smyntyna [et all.] // Nanostructures Materials, NATO Science Series. Edited by J. Bonca, S. Kruchinin. – Springer, Netherlands, 2018. – P. 107–127.

Chapter 22. Metal Oxide Based Biosensors for the Detection of Dangerous Biological Compounds / V. A. Smyntyna [et all.] // NATO Science for Peace and Security Series – A: Chemistry and Biology. Nanomaterials for Security / Edited by J. Bonca, S. Kruchinin. – Springer, Netherlands, 2016. – P. 281–289.

Неравновесные процессы в сенсорных наноструктурах. / В. А. Смынтына [и др.] ; Одес. нац. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса : Одес. нац. ун-т, 2015. – 240 с.

Неидеальные гетропереходы для сенсоров изображения / В. А. Смынтына [и др.] ; Одес. нац. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса : Одес. нац. ун-т, 2014. – 178 с.

Electron and Molecular Phenomena on the Surface of Semiconductors / Valentyn Smyntyna. – New York : Nova Publishers, 2013. – 208 p.

Semiconductor Materials for Gas Sensors / Valentyn Smyntyna. – New York : Nova Publishers, 2013. – 195 p.

Фізико-хімічні явища на поверхні твердих тіл / В. А. Сминтина. – Одеса : Астропринт, 2009. – 192 с.

Электронно-молекулярные явления на поверхности полупроводников. Полупроводниковые газовые сенсоры / В. А. Смынтына ; Одес. нац. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса : Астропринт, 2009. – 276 с.

Электронно-молекулярные явления на поверхности полупроводников. Пленки селенида и сульфида кадмия / В. А. Смынтына ; Одес. нац. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса : Астропринт, 2008. – 368 с.

Пленки карбида кремния / В. А. Смынтына, С. И. Власкина, Г. С. Свечников. – Одесса : Астропринт, 2007. – 103 с.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 1098.

Валентин Андрійович Сминтина : бібліогр. покажч. / авт.-упоряд. М. О. Подрезова ; наук. ред. О. В. Сминтина ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Астропринт, 2008. – 232 с. – (Біобібліографія вчених університету ; вип.: Фізики).

Академія наук вищої освіти України: XX років. – Київ, 2012. – С. 461-462.

Державні нагороди України: Кавалери та лауреати. – Київ, 2019. – С. 216.

Золота книга ділової еліти України. – Київ, 2000. – Т. 4. – С. 94–95.

Золотий фонд нації: Vivat, Україно! / упоряд. В. В. Болгов. – Київ : Укр. конфедерація журналістів, 2018. – С. 80.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – С. 107–118.

500 впливових особистостей. – Київ, 2001. – С. 192. Валентин Сминтина // Золота книга української еліти. – Київ, 2001. – Т. 6. – С. 128–129.

Сминтина Валентин Андрійович – ректор Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова // Ректор третього тисячоліття. – Київ, 2002. – С. 98.

Вчені ОНУ : інформ. ресурс / НБ ОНУ. – Електрон. дані. – Україна, Одеса, 2018. – Режим доступу: https://bit.ly/3a3dQKv (дата звернення: 26.02.2020). – Загол. з екрана.

М. О. Подрезова

КОВАЛЬ
Ігор Миколайович

Політолог, історик, фахівець у галузі міжнародних відносин

Народився 27 лютого 1955 р. у м. Одеса у родині службовців. Серед ректорів це третій ректор-одесит за народженням (після І. М. Занчевського та О. В. Богацького). Батько – Коваль Микола Мефодійович був учасником Другої світової війни, відзначений урядовими нагородами, кандидат сільськогосподарських наук, автор багатьох наукових праць, директор Інституту виноградарства та виноробства імені В. Є. Таїрова, доцент, згодом – помічник ректора Одеського сільськогосподарського інституту (нині – Одеський національний аграрний університет). Мати – Коваль (Петрова) Лідія Іванівна працювала в органах внутрішніх справ м. Одеса.

Середню освіту І. М. Коваль здобув у середній школі № 3 (нині – Маріїнська гімназія) протягом 1962–1972 рр. Трудову діяльність розпочав одразу після завершення школи – почав працювати інструктором Одеського міськкому ЛКСМ України (1972–1973). У 1973 р. став студентом історичного факультету Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова (ОДУ) (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова; ОНУ), який завершив у 1978 р. за спеціальністю «історик, викладач історії та суспільствознавства». Того ж року його було включено до штату кафедри нової та новітньої історії, де він пропрацював рік асистентом (1978–1979). Наступного року його було обрано секретарем комітету комсомолу ОДУ. На цій посаді працював чотири роки (1979–1983), не пориваючи зв'язку з кафедрою.

Паралельно І. М. Коваль навчався у заочній аспірантурі на кафедрі нової та новітньої історії (1980–1982) під керівництвом професора С. Й. Аппатова – засновника Одеської школи істориків-міжнародників. У 1982 р. у Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка за спеціальністю «всесвітня історія» захистив кандидатську дисертацію. Через два роки на її основі була написана і вийшла друком монографія у співавторстві з науковим керівником «Критичний аналіз американської буржуазної історіографії: концепції східноєвропейської політики США» (1984).

З 1983 р. впродовж чотирьох років І. М. Коваль працював секретарем Одеського обкому ЛКСМУ. У 1983–1986 рр. побував у відрядженнях у Польщі, США, Угорщині та Франції. У характеристиці (1986), за підписом тодішнього керівника комсомолу області С. Р. Гриневецького, зазначено: «Пройшовши шлях від пересічного комсомольського працівника до секретаря обкому комсомолу тов. Коваль І. М. самокритично ставиться до досягнутого. Його відрізняє гострота бачення, сприйнятливість до свіжих ідей, точна реакція, випереджаюче мислення і дія. Постійно спрямований на виконання завдання. Характер м'який і привітний. Йому притаманні такі якості як скромність, безкорисливість, розвинуто почуття гумору».

З 15 жовтня 1986 р. І. М. Коваль поновив працю в ОДУ – спочатку як старший викладач на засадах погодинної оплати, а з січня 1987 р. – на посаді доцента кафедри нової та новітньої історії. Того ж року його було обрано заступником секретаря партійного комітету університету, через що довелось перейти на половину ставки як сумісника і повернутись на неї лише через три роки. У 1990 р. І. М. Коваля було обрано секретарем парткому університету. Він належав до керівників демократичного крила у партії, які намагались трансформувати її і пристосувати до стрімких змін у суспільно-політичному житті СРСР. Втім після подій серпня 1991 р. партійна організація університету припинила існування разом із забороною діяльності КПРС. Тому відтоді основне місце у роботі зайняло вдосконалення як викладача на кафедрі нової та новітньої історії.

У 1996 р. із числа викладачів кафедри нової та новітньої історії історичного факультету утворено кафедру міжнародних відносин на чолі з С. Й. Аппатовим, яку було переведено до Інституту соціальних наук. Того ж року І. М. Коваля було обрано на посаду директора Інституту соціальних наук (нині – факультет міжнародних відносин, політології та соціології), яку обіймав 14 років поспіль (1996–2010). Протягом 16 років (1999–2015) він очолював кафедру міжнародних відносин, на якій працює зараз як професор на засадах сумісництва. Проходив наукове стажування у Гаучер коледжі (Балтімор, США, 1989) і читав там курс лекцій (1991). Отримав Фулбрайтівську стипендію на проведення наукових досліджень та читання лекцій в університеті Джонса Гопкінса (Балтімор, США, 1993 р.), стажувався у Кеннанівському інституті (Вашингтон, США, 1994 та 2001 рр.), де займався поглибленим вивченням зовнішньої політики наддержав.

Наукова діяльність І. М. Коваля головним чином зосереджена на проблемах теорії політичної науки, політології міжнародних відносин, політичних проблем міжнародних систем, аспектів безпеки і чинників зовнішньої політики України. У 2000 р. в Інституті світової економіки та міжнародних відносин НАН України (Київ) захистив докторську дисертацію за спеціальністю «політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» на тему «Концептуальне оформлення східноєвропейської політики США на початку процесу глобальних трансформацій». Наступного року одержав звання професора. Автор і співавтор понад 80 наукових публікацій, у тому числі 10 монографій і підручників. Був учасником численних міжнародних конференцій як в Україні, так і за кордоном – Великобританія, Данія, Нова Зеландія, Польща, Російська Федерація, Словенія, США, Угорщина. З 1999 р. є керівником наукового семінару при Будинку вчених (Одеса) з теорії, історії та історіографії

міжнародних відносин. Під його керівництвом виконано і захищено 3 докторські та 15 кандидатських дисертацій.

І. М. Коваль зробив вагомий внесок у розвиток теоретико-методологічних засад концептуального оформлення зовнішньої політики держав на початку процесу глобальних трансформувань, визначення ступенів впливу наукових розробок на практичну політику провідних держав світу. Широко відомі наукові розробки І. М. Коваля у дослідженні теорії та практики зовнішньої політики США. Йому належить ґрунтовний аналіз і систематизація основних напрямків американської зовнішньополітичної думки, їх базових постулатів, запропонована їх авторська класифікація. І. М. Коваль вперше в український і європейський політичній науці відтворив на політологічному рівні на основі максимальної деідеологізації авторської позиції сутність етапності у розвитку відносин у системі головних акторів сучасної світової політики під кутом зору їх еволюційного впливу на суспільно-політичні зміни глобального характеру.

Під керівництвом І. М. Коваля виконано дві фундаментальні науково-дослідні роботи кафедри міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова – «Україна в системі сучасних міжнародних відносин. Аналіз концепцій зарубіжної політології» та «Міжнародні відносини й політика держав в умовах глобальних трансформацій: концептуальні виміри та зовнішньополітична практика». І. М. Коваль реалізував низку наукових проєктів прикладного характеру, спрямованих на розбудову громадянського суспільства, вдосконалення місцевого самоврядування, розвиток університетської демократії. Професор І. М. Коваль брав участь у багатьох міжнародних проєктах, зокрема «Програма європейських досліджень в Україні» (1997–1998), «Одеська програма прикладного державознавства» (разом з університетом штату Мериленд, США, 1997–2002)». І. М. Коваль робить вагомий внесок у розвиток науки і вдосконалення освіти як член-кореспондент Української академії політичних наук, член Спілки ректорів України, член Колегії Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації. І. М. Коваль є головою редакційної ради серій періодичного видання «Вісник Одеського національного університету», науковим редактором журналу «Міжнародні та політичні дослідження» (до 2019 р. – «Вісник Одеського національного університету. Серія: Соціологія і політичні науки»), членом редколегії декількох фахових наукових видань з політології.

Активно І. М. Коваль працював у різноманітних сферах суспільно-політичного життя: політичний оглядач інформаційно-аналітичних програм на кількох телеканалах Одеси, політичний оглядач газети «Слово» (Одеса), радник голови Одеської обласної державної адміністрації (1998–2005).

З 2010 р. – ректор ОНУ (2015 р. переобрано на другий термін). На ці роки припали суспільно-економічні катаклізми та затяжна політична і економічна криза у країні, розпочинаючи з 2013 р. Все це викликало чималі труднощі у житті університету – падіння соціальних стандартів, скорочення контингенту студентів та науково-педагогічних працівників, недостатнє фінансування з боку держави, дисбаланс бюджету, запровадження ущільненого графіку навчального процесу тощо. Втім у цих умовах колектив університету під керівництвом І. М. Коваля намагався вийти на нові рубежі освітньої та науково-дослідної роботи. Відбувалась оптимізація структури університету, ліцензовані десятки сучасних напрямків підготовки фахівців, введено в експлуатацію новий навчальний корпус (6700 кв. м), інвестиційне будівництво дало можливість 90 родинам отримати державне житло. У 2015 р. університет відсвяткував 150-річчя від свого заснування – відкрито музей, видано фундаментальну монографію з історії університету.

За активної участі ректора розроблено і запроваджено університетську систему управління якістю освіти, моніторингу освітнього процесу, почалось формування систем академічної доброчесності, зворотного зв'язку з випускниками, роботи з органами студентського самоврядування. За результатами інтегрованого рейтингу МОН України університет стабільно входить до десятки найліпших університетів країни. Особливо слід відзначити зусилля І. М. Коваля, спрямовані на інтеграцію академічної науки і університетської освіти. За його активної підтримки продовжується плідна співпраця з Фізико-хімічним інститутом імені О. В. Богатського НАН України (діє навчально-академічний комплекс), Головною астрономічною обсерваторію НАН України, Інститутом історії НАН України, Інститутом біології південних морів, Національним ботанічним садом імені М. М. Гришка, Інститутом мікробіології і вірусології імені Д. К. Заболотного НАН України, Інститутом теоретичної фізики імені М. М. Боголюбова. З цими установами НАН України університет має відповідні договори про співпрацю. Він активно працює у складі Європейської і Всесвітньої асоціації університетів, конференції ректорів країн Дунайського регіону, Клубу ректорів Європи.

Діяльність І. М. Коваля в галузі науки і освіти здобула громадське і міжнародне визнання, зокрема він є членом Асоціації міжнародних досліджень (США), Американської асоціації поглиблених слов'янських досліджень (США) обраний Почесним професором університету Галац (Румунія). Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня, має почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

Пр.:

Стратегічна культура та зовнішня політика України = Strategic culture and foreign policy of Ukraine / І. М. Коваль, О. І. Брусиловська [та ін.] ; за заг. ред.: І. М. Коваль [та ін.] ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Ін-т соц. наук. – Одеса : ОНУ, 2017. – С. 263, 260.

Міжнародні відносини та політика держав в умовах глобальних трансформацій: аналіз сучасної політичної думки : монографія / І. М. Коваль [та ін.] ; за заг. ред.: І. М. Коваля, О. І. Брусиловської ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Ін-т соц. наук. – Одеса : ОНУ, 2016. – 412 с.

Євроатлантична інтеграція України: глобальний та регіональний виміри : зб. аналіт. матеріалів / І. М. Коваль [та ін.] ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Ін-т соц. наук. – Одеса : Астропринт, 2008. – 144 с.

Последняя битва «холодной войны»: Восточноевропейская политика сверхдержав в концепциях зарубежной политологии (80-е – нач. 90-х гг.) / И. Н. Коваль. – Одесса : Астропринт, 1999. – 233 с.

Ukraine and European Security : [collective monograph] / I. Koval [et al.] ; eds.: D. Albright, S. Appatov. – London ; New York, 1999. – XIV, 288 p.

Bezpieczeństwo państw Europy. Koncepcje i problemy lat 90 : [collective monograph] / I. Koval [et al.] ; red. B. Łomiński. – Katowice, 1997. – 156 p.

США: современная внешнеполитическая мысль. Анализ концепции американской политологии 80-х годов / С. И. Аппатов, И. Н. Коваль, В. В. Глебов, П. Я. Райнов. – Одесса : Логос, 1992. – 234 с.

Критический анализ американской буржуазной историографии: Концепции восточноевропейской политики США / С. И. Аппатов, И. Н. Коваль. – Киев ; Одесса : Вища шк., 1984. – 140 с.

Літ.:

Архів НБ ОНУ. – Ф. 2. – Од. зб. 549.

Вчені ОНУ : інформ. ресурс / Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Електрон. дані. – Одеса, 2010–2020. – Режим доступу: https://bit.ly/2xN7roE (дата звернення: 02.04.2020). – Загол. з екрана.

Видные ученые Одессы: доктора наук и профессора / ред. С. А. Андронати. – Одесса, 2005. – Ч. 1. – С. 129–130.

Енциклопедія Сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Київ, 2013. 13. – С. 469-470. – Відомості доступні також через Інтернет: https://bit.ly/2xHBP44 (дата звернення: 02.04.2020). – Загол. з екрана.

Золотий фонд нації / авт.-упоряд. В. В. Болгов ; редкол.: Б. Є. Патон [та ін.]. – Київ : Укр. вид. консорціум, 2012. – (Золота книга України; вип. 4). – С. 86.

Золотий фонд нації. Vivat, Україно! / упоряд. В. В. Болгов. – Київ : Укр. конфедерація журналістів, 2018. – С. 94.

Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Вид. 2-е, допов. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 3. – С. 83–85.

Співробітники Одеського національного університету імені І.І. Мечникова – лауреати державних нагород України : інформ. вид. / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук б-ка ; авт.-упоряд.:

Г. П. Бахчиванжи, В. П. Пружина ; відп. ред. М. О. Подрезова. – Одеса : Астропринт, 2010. – С. 53–54.

Науковці України : інформ. блок порталу «Наука України: доступ до знань» / координатор Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2017. – Режим доступу: https://bit.ly/2X3ihBO (дата звернення: 02.04.2020). – Загол. з екрана.

Google Академия. – Електрон. дані. – Україна. – Режим доступу: https://bit.ly/2R5htIB (дата звернення: 26.03.2020). – Загол. з екрана.

В. М. Хмарський

ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ КЕРІВНИКІВ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Ректори	Виконуючі обов'язки ректорів
Соколов І. Д. **1 травня 1865 р. – 14 березня 1869 р.** Переведений з посади ректора ІНУ попечителем Казанського навчального округу.	
Леонтович Ф. І. **19 травня 1869 р. – 19 травня 1877 р.** У 1872 р. переназначений на другий термін.	
Головкінський М. О. **19 травня 1877 р. – 19 березня 1881 р.** Перший ректор ІНУ, обраний радою ІНУ згідно зі статутом 1863 р.	
Ярошенко С. П. **20 травня 1881 р. – 10 червня 1890 р.**	
Некрасов І. С. **1890 р. – 3 листопада 1895 р.**	
Швєдов Ф. Н. **30 грудня 1895 р. – липень 1903 р.**	

Ректори	Виконуючі обов'язки ректорів
Деревицький О. М. **1 серпня 1903 р. – 8 вересня 1905 р.** Переведений з посади ректора ІНУ попечителем Казанського навчального округу.	
Занчевський І. М. **9 вересня 1905 р. – 27 липня 1907 р.**	
	14–20 серпня 1907 р. – Левашов С. В.
	21 серпня – 1 грудня 1907 р. – Петріашілі В. М.
	4 грудня 1907 р. – 22 вересня 1908 р. – Левашов С. В.
Левашов С. В. **24 вересня 1908 р. – 15 листопада 1912 р.** Залишив посаду у зв'язку з обранням його в Державну думу.	
	Листопад 1912 р. – березень 1913 р. – Попов М. М.[1]
Кишенський Д. П. **4 березня 1913 р. – квітень 1917 р.** 26 січня 1916 р. обраний на другий термін.	
	5 травня 1917 р. – 8 листопада 1917 р. – Доброклонський О. П. *Звільнений з ІНУ як викладач «клерикального» предмету.*
	9 листопада 1917 р. – лютий 1918 р. – Занчевський І. М.

[1] Попов Микола Михайлович (1855–1939) – професор, завідувач кафедри нервових та душевних хвороб медичного факультету ІНУ

Ректори	Виконуючі обов'язки ректорів
Білімович А. Д. **19 липня 1918 р. – квітень 1919 р.** Призначений наказом ясновельможного пана гетьмана П. П. Скоропадського.	
	11 березня 1919 р. – середина травня 1919 р. – комісар ІНУ Салтанович А.[2]
	середина травня 1919 р. – 23 серпня 1919 р. – комісар ІНУ Малич М.
Білімович А. Д.[3] **вересень 1919 р. – січень 1920 р.**	
	з 11 лютого 1920 р. – голова Одеської ради комісарів вищої школи при губернському відділі народної освіти Щепкін Є. М.
Солнцев С. І. **17 березня 1920 р. – 10 липня 1920 р.**	
Шмідт І. П. **4 вересня 1933 р. – серпень 1936 р.**	
	1 вересня 1936 р. – листопад 1937 р. – Вайнштейн М. С.
	14 грудня 1937 р. – березень 1938 р. – Савчук М. П.

[2] Інститут ректорства скасовано. Першим головою Ради комісарів вищих навчальних закладів Одеси і комісаром Новоросійського університету був призначений А. Салтанович. З 6 липня 1919 р. управління реформою вищої школи виконувала колегія у складі чотирьох членів Ради комісарів вищих навчальних закладів Одеси під керівництвом Є. М. Щепкіна. Щепкін Євген Миколайович (1860–1920) – професор кафедри всесвітньої історії історико-філологічного факультету ІНУ.

[3] При занятті Одеси частинами генерала А. І. Денікіна всі повноваження ректора були відновлені.

Ректори	Виконуючі обов'язки ректорів
Пекарський Ф. Ф. **4 березня 1938 р. – 1 вересня 1939 р.** Призначений ректором за розпорядженням секретаря Одеського обкому КП(б)У.	
Савчук М. П. **1 вересня 1939 р. – 25 січня 1949 р.** Залишив посаду у зв'язку з призначенням його міністром освіти.	
	11 квітня 1944 р. – 1 вересня 1944 р. – Недзвідський А. В.[4] *За дорученням Одеського міського комітету КП(б)У призначений в. о. ректора для підготовки навчального процесу до повернення університету з евакуації (з м. Байрам-Алі, Туркменія).*
Іванченко П. Л. **25 січня 1949 р. – 24 січня 1953 р.**	
	24 січня 1953 р. – 9 травня 1953 р. – Тульчинська В. П.[5]
Лебедєв С. І. **9 травня 1953 р. – 1959 р.** Залишив посаду у зв'язку з призначенням його ректором Української сільськогосподарської академії.	

[4] Недзвідський Андрій Володимирович (1908–1984) – літературознавець, краєзнавець, театрознавець, професор кафедри радянської літератури Одеського державного університету імені І. І. Мечникова.

[5] Тульчинська Віра Петрівна (1907–1994) – мікробіолог, професор, завідувач кафедри мікробіології на біологічному факультеті ОДУ імені І. І. Мечникова.

Ректори	Виконуючі обов'язки ректорів
Юрженко О. І. **1960 – 1970 рр.**	
Богатський О. В. **3 березня 1970 р. – серпень 1975 р.**	
Сердюк В. В. **1975 – 1987 рр.**	
Зелінський І. П. **червень 1987 р. – травень 1995 р.** У 1992 р. обраний на другий термін.	
Сминтина В. А. **31 липня 1995 р. – 2010 р.** У 2000 р. обраний на другий термін, у 2003 р. переобраний на третій термін.	
Коваль І. М. **з 2010 р.** У 2015 р. обраний на другий термін.	

ПОКАЖЧИК ПЕРСОНАЛІЙ

Абель Нильс Хенрик 52
Алейніков І. М. 110
Александров О. В. 37
Аміреджибі К. М. 56
Андронаті Сергій Андрійович 120, 123
Аппатова Семен Йосипович 142
Арешидзе І. В. 110
Афанасьєв Георгій Омелянович 38, 39, 56
Афанасьєв Микола Миколайович 77
Ашкеназі Г. Є. 39
Бардах Яків Юлійович 56
Батуєв Микола Олександрович 58
Бертьє-Делагард Олександр Львович 48
Бершадський Сергій Олександрович 17
Бессель Фрідріх-Вільгельм 13
Бичков Афанасій Федорович 39
Білімович Антон Дмитрович 6, 7, **81–84**, 150
Білоус Віталій Михайлович 123
Бірман Борис Наумович 63
Блюм (Блум) Йоганн Рейнхард 24
Блюменфельд Герман Фадєєвич 17
Богатська Зінаїда Давидівна 118
Богатський Всеволод Дем'янович 118
Богатський Олексій Всеволодович 8, **117–121**, 142, 152
Богішич Балтазар Власович 17
Боровий Саул Якович 89
Боткін Сергій Петрович 63
Бошьян Геворг Мнацаканович 104
Будде Євген Федорович 38
Бунге Микола Християнович 89
Бунзен Роберт Вільгельм 24
Бурлай І. Ф. 128
Буслаєв Федір Іванович 36, 38
Бутлеров Олександр Михайлович 24, 27
Бьюба Річард 123
Вагнер Отто 63
Вагнер Петро Іванович 24
Вайнштейн Мойсей Соломонович 94, 150
Вальц Яків Якович 27
Васильєв М. С. 52

Васьковський Євген Володимирович 58, 87
Веріго Броніслав Фортунатович 57, 87
Веріго Олександр Андрійович 56
Віппер Роберт Юрійович 39
Вітте Сергій Юлійович 39
Воєводський Леопольд Францевич 38
Воробйов Андрій Іванович 104
Воронець Петро Васильович 82
Воронцов В. Т. 110
Вюльпін 63
Гаврилов Микола Іванович 128
Галілео Галілей 39
Гапонов Євфімій (Юхим) Антонович 128
Гейденгайн Рудольф Петер Генріх 63
Гельмгольц Герман фон 39
Геніна О. С. 95
Гернет Володимир Олександрович 56, 58
Гобечія Йосип Павлович 58
Гоголь Микола Васильович 37
Головкінський Микола Олексійович6, **23–29**, 148
Голубєв Олександр Євгенович 24
Голубинський Євген Євстигнійович 76
Голубцева М. В. 110
Гончар Г. Я. 128
Горбань Іван Степанович 123
Горшкова Л. М. 110
Григорович Віктор Іванович 39
Гриневецький Сергій Рафаїлович 142
Грушевський Михайло Сергійович 20, 37, 58
Губе Ромуальд Михайлович 17
Гуревич Б. Л. 128
Дарбу Жан Гастон 51
Демідов К. К. 128
Денікін Антон Іванович 150
Деревицький Олексій Миколайович 6, **46–49**, 149
Деревицькі, родина (дружина Ольга Гаврилівна; діти: Микола, Надія, Петро, Ольга) 49
Джандієрі І. Л. 56
Дмітрієв Лев Олександрович 37
Доброклонський Василь Павлович 76
Доброклонський Михайло Васильович 76
Доброклонський Олександр Павлович 6, 7, **75–80**, 149
Докучаев-Басков Карп Андрійович 36
Домбровський Андрій Володимирович 118

Домбровський П. І. 128
Дювернуа Микола Львович 17
Ерміт Шарль 39
Єгоров М. І. 100
Жакку Сигізмунд 63
Жуков Іван Іванович 114
Жуковський Микола Єгорович 51
Забєлін Іван Єгорович 58
Завадський Михайло Ромулович 38
Заєвлошин Михайло Миколайович 51, 70
Занчевський Іван Михайлович 6, 50–54, 57, 58, 87, 142, 149
Заярний Л. О. 129
Зелінський Ігор Петрович 8, **127–132**, 152
Зелінський Микола Дмитрович 56
Зелінський Петро П. 128
Зімін Олександр Олександрович 37
Золотарьов Георгій Сергійович 129
Іванишев Микола Дмитрович 17
Іванченко Прокіп Леонтійович 8, **102–106**, 151
Ізмайлова Н. В. 128
Камалов Герберт Леонович 120
Карамзін Микола Михайлович 38
Карастельов Корнелій Іванович 31
Карташов Антон Володимирович 78
Кирилов Єлпідіфор Анемподистович 128
Киряцева О. О. 110
Кишенська В. Ф. 73
Кишенський Дмитро Павлович 6, 7, **68–74**, 149
Кірпічников Олександр Іванович 38
Кістяківський Олександр Федорович 18
Клейн Іван Федорович 69
Клименко Юхим Филимонович 58
Клосовський Олександр Вікентійович 43
Ключевський Василь Йосипович 37
Кляченко В. І. 110
Ковалевський Олександр Онуфрійович 6, 17, 26
Коваль Ігор Миколайович 8, **141–147**, 152
Коваль (Петрова) Лідія Іванівна 142
Коваль Микола Мефодійович 142
Комарницький П. М. 110
Корнман Іван Євгенійович 70
Корш Олександр Всеволодович 39
Корш Федір Євгенович 39
Косинський Володимир Андрійович 57

Костомаров Микола Іванович 18, 37
Котовський Григорій Іванович 7, 92
Кох Роберт 63
Кочубинський Олександр Олександрович 18
Кравченко М. М. 58
Красносєльцев Микола Хомич 38
Кузнєцов В. П. 129
Лагоріо Олександр Євгенович 28
Лагранж Жозеф Луї 31
Ланґе Микола Миколайович 38, 39, 58
Лаплас П›єр-Симон 31
Лапшин Василь Іванович 42
Ларін О. П. 110
Лащенко Ростислав Митрофанович 21
Лебедєв Сергій Іванович 8, **107–112**, 151
Лєбєдєв Олексій Петрович 76
Левашов Василь 63
Левашов Сергій Васильович 6, **62–67**, 149
Левицький Олександр Олександрович 38
Лейкарт Рудольф 39
Леонхард (Леонгард) Карл Цезарь фон 24
Леонтович Федір Іванович 6, **16–22**, 27, 37, 148
Лепешинська Ольга Борисівна 104
Лесгафт Петро Францович 25
Линниченко Іван Андрійович 58
Лисенко Трохим Денисович 100, 104
Литвиненко Л. Г. 110
Ліберман Анатолій Львович 118
Лігін Валер›ян Миколайович 26, 44, 51
Лобачевський Микола Іванович 15
Лобашев Михайло Юхимович 105
Ломоносов Михайло Васильович 38
Лопатін Ігор Костянтинович 99
Лук›яненко Микола Григорович 120
Луньяк Іван Іванович 39
Людвиг Карл Фрідріх Вільгельм 63
Ляпунов Олександр Михайлович 82, 83
Магнус Генріх Густав 42
Малич М. 150
Марія Федорівна, імператриця 69
Маркевич Олексій Іванович 38, 39
Матвієнко Т. І. 128
Машталер Гавриїл Архипович 103
Медведєв Анатолій Костянтинович 57
Медведєв Юрій (Георгій)

Васильович 99, 104
Мелікішвілі (Меліков) Петро Григорович 56, 58
Мечников Ілля Ілліч 6, 17, 26, 39
Михайлов О. В. 37
Михайловський Георгій Павлович 56
Міллер Орест Федорович 37
Міракьян Гайдзаг Миронович 128
Мірюта Юрій Петрович 99, 104
Мішуренко Т. А. 110
Міщенко Л. Т. 110
Модестов Василь Іванович 38
Моммзена Теодор 39
Мосешвілі Я. П. 56
Мочульський Василь Миколайович 38
Мулюкін Олександр Є. 17
Мюллер Макс 39
Нагорна Р. В. 110
Надлер Василь Карлович 39
Назімов Олександр Євгенович 39
Нансен Фрітьоф 72
Недзвідський Андрій Володимирович 151
Нейман Франц Ернст 13
Неклюдова Марія Олексіївна 72
Некрасов Іван Степанович 6, **35–40**, 148
Некрасова К. С. 36
Немирович-Данченко Володимир Іванович 38
Никифоров Михайло Никифорович 69
Нікітський О. В. 38
Овсянико-Куликовський Дмитро Миколайович 38
Остапенко Д. І. 110
Остроградський Михайло Васильович 13
Павловський Олексій Андрійович 39, 47
Пазюк Л. І. 128
Паншин М. Ю. 128
Пападімітріу Сінодій Дмитрович 39
Папаспіраті Олена Опанасівна 33
Папков Л. Г. 70
Пастер Луї 39
Пахомій Логофет 37
Пекарський Ф. Ф. 7, 151
Перетяткович Георгій Іванович 38
Петріашвілі (Петрієв) Василь Мойсейович 6, **55–59**, 149
Пирогов Микола Іванович 14
Писаржевський Лев Володимирович 56
Піхно Дмитро Іванович 89
Плісов Олександр Костянтинович 118
Плюшар Адольф Олександрович 13

Половцов Валеріан Вікторович 64
Попов Микола Михайлович 149
Попруженко Михайло Георгійович 39
Посніков Олександр Сергійович 39
Потен 63
Пресняков Олександр Євгенович 37
Пуассон Сімеон-Дені 31
Пузанов Іван Іванович 99, 100
Рєдкіна Петро Григорович 39
Розовський Лев Борисович 128
Романови, династія 77
Романовський Сергій Іванович 27
Сабінін Єгор Федорович 31
Савчук Микола Панасович 8, 94, **97–101**, 150, 151
Сагайдак І. М. 104
Сазанов Віктор Іванович 108
Сакало Н. Д. 110
Салтанович А. 150
Саннікова О. І. 110
Се Жермена 63
Севастьянов Всеволод Денисович 123
Семевський Василь Іванович 39
Серапін Костянтин Петрович 58
Сердюк Віктор Васильович 8, **122–126**, 134, 152
Сеченов Іван Михайлович 6, 17, 26
Силаєва А. М. 110
Синцов Іван Федорович 26
Сиротинін Василь Миколайович 72
Ситник Костянтин Меркурійович 110
Скоропадський Павло Петрович 77
Слабченко Михайло Єлисейович 17, 21
Сминтина Валентин Андрійович 8, **133–140**, 152
Смирнов Олександр Михайлович 128
Смірнов Костянтин Михайлович 39
Соколов Іван Дмитрович 6, **12–15**, 148
Сокольський Володимир Вікторович 17, 39
Соловйов Сергій Михайлович 36
Солнцев Сергій Іванович 7, **85–90**, 150
Станішевська Марія Балтазарівна 70
Степанов В. В. 128
Струве Петро Бернгардович 86
Студійський Феодор 76, 78, 79
Судьїна О. Г. 110
Суслов Гаврило Костянтинович 82
Сушко С. П. 110
Танатар Севастян Мойсейович 56
Тарановський Федір Васильович 19

Тизенгаузен Михайло Михайлович фон 70
Тихонравов Микола Савич 36
Ткачук К. С. 110
Трачевський Олександр Семенович 38, 39
Третьяков Дмитро Костянтинович 64, 98, 99
Туган-Барановський Михайло Іванович 86, 89
Тульчинська Віра Петрівна 151
Тургенєв Іван Сергійович 77
Умов Микола Олексійович 6, 26, 44
Фарбер Матвій Харитонович 7, 93
Фащенко Василь Васильович 123
Форменко О. А. 110
Фридкін Володимир Михайлович 123
Ханонкін Олександр Аркадійович 123
Харнак (Гарнак) Адольф фон 78
Хлястіков Г. П. 110
Холодний Микола Григорович 104
Цисман 63
Цитович Петро Павлович 18
Чужмир О. О. 129
Шарко Жан Мартен 63
Швєдов Федір Никифорович 6, 27, **41–45**, 148
Швєдова Надія Яківна 44
Шейнкман Мойсей Ківович 123
Шиян Н. М. 110
Шмідт Ісай Павлович 7, **91–96**, 150
Шпаков Олексій Якович 17
Штерн Ернст Романович 38, 39, 47, 48
Штрандман Василь Миколайович 72
Шульгін Василь Віталійович 89
Щепкін Євген Миколайович 87, 150
Юрженко Олександр Іванович 8, **113–116**, 152
Юхимчук Г. В. 110
Ягич Ватрослав 17
Якобі Карл Густав Якоб 13
Яковлєв Володимир Олексійович 38
Ярославський Омелян Михайлович 95
Ярошенко Семен Петрович 6, **30–34**, 44, 148
Ярцева І. О. 110
Яцько Іван Якович 128

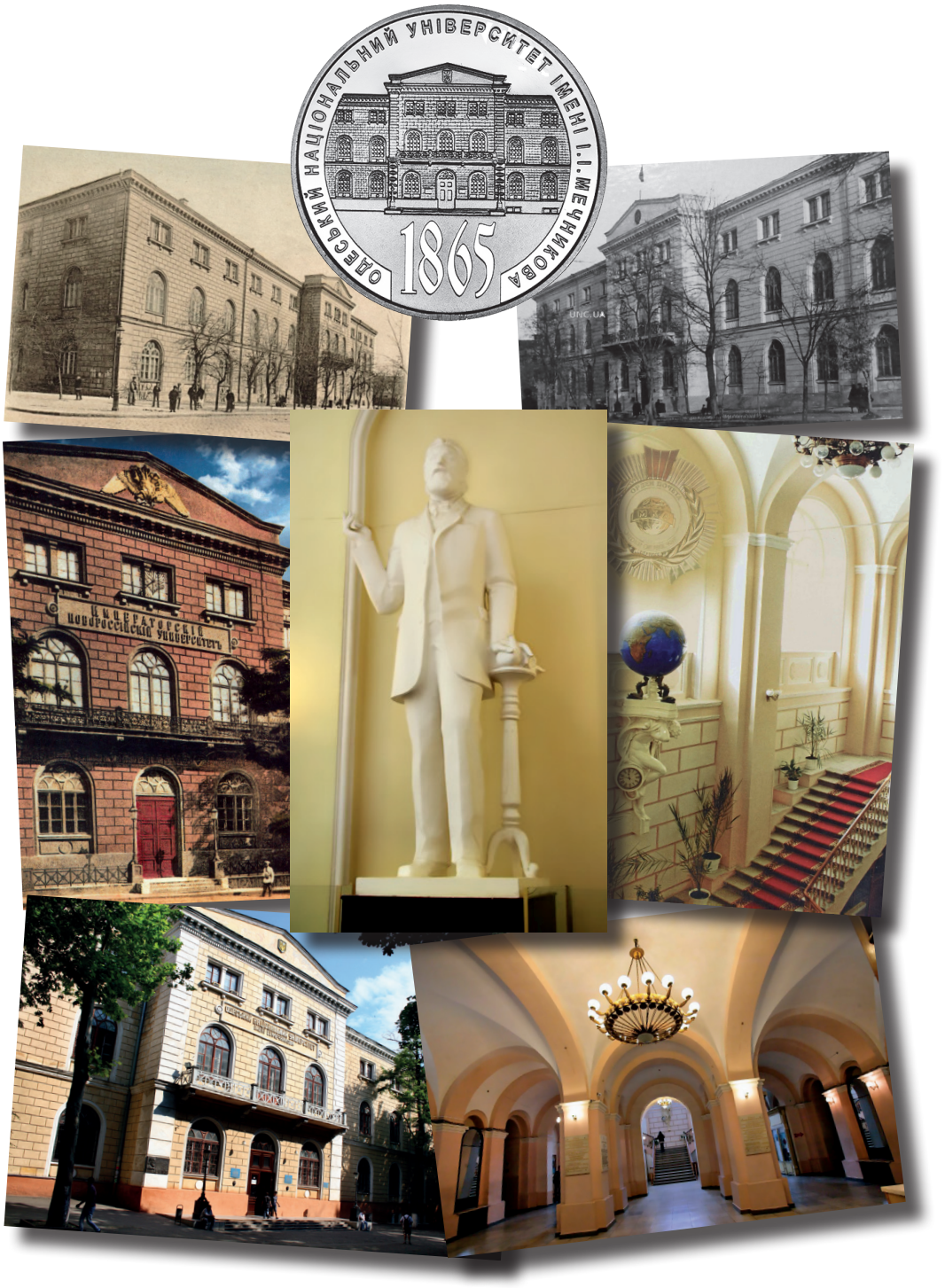

Будівля головного корпусу Одеського університету

ОНУ імені І.І. Мечникова

155

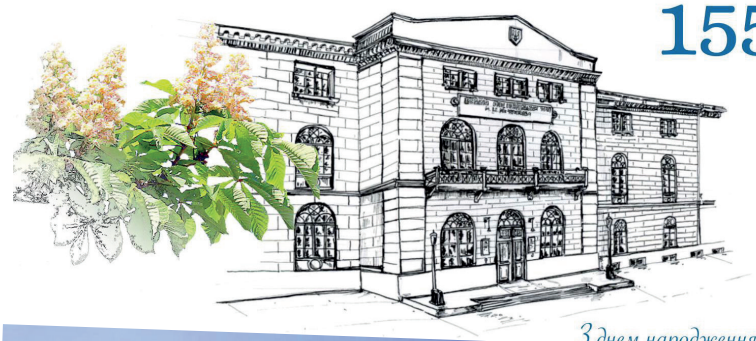

З днем народження, Альма-Матер!

Підрозділи ОНУ імені І. І. Мечникова

Неизданная записка Н. И. Пирогова о преобразованіи Одесскаго лицея въ университетъ.

«Разсмотрѣвъ записку г. дѣйствительнаго ст. сов. Кукольника объ учрежденіи высшаго учебнаго заведенія въ Таганрогѣ, я не могъ убѣдиться приводимыми имъ доводами въ необходимости этого учрежденія и остаюсь при той мысли, что *коренное преобразованіе существующаго уже теперь въ Новороссійскомъ краѣ лицея, соединенное съ меньшими издержками, гораздо надежнѣе и обѣщаетъ болѣе вѣрные результаты для просвѣщенія цѣлаго края* [1]).

Дѣйствительно, мнѣ кажется, будетъ гораздо благонадежнѣе сосредоточить всѣ средства на возвышеніе и усовершенствованіе учеб-

---

[1]) Курсивъ вездѣ самого Пирогова.

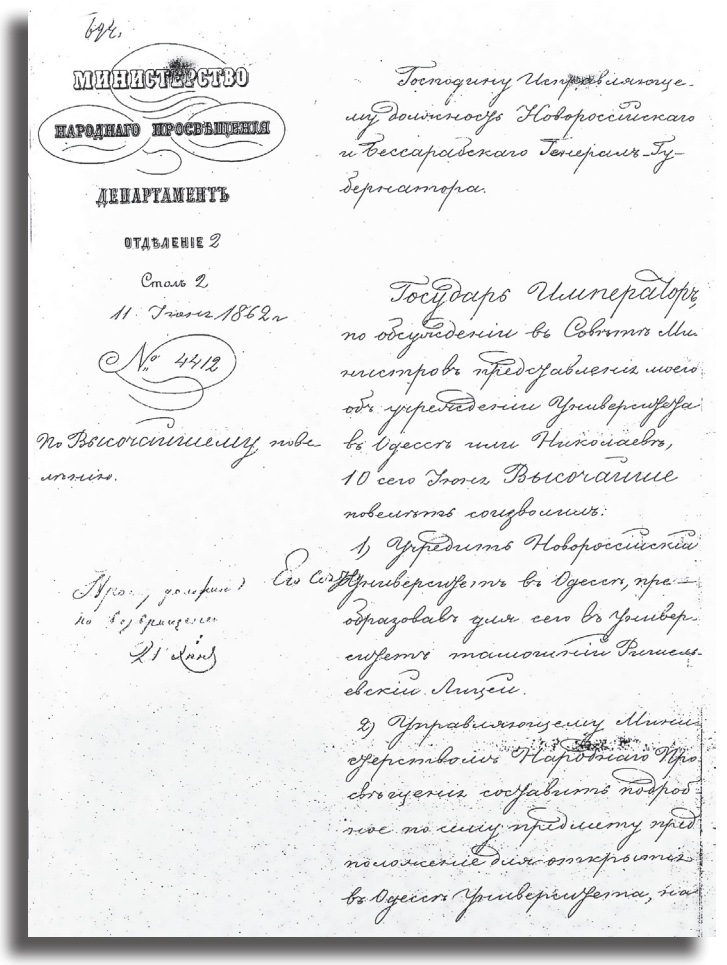

МИНИСТЕРСТВО
НАРОДНАГО ПРОСВѢЩЕНІЯ
ДЕПАРТАМЕНТЪ
ОТДѢЛЕНІЕ 2
Столъ 2.
11 Іюня 1862 г.
№ 4412

Господину Исправляющему должность Новороссійскаго и Бессарабскаго Генералъ-Губернатора.

По Высочайшему повелѣнію.

Государь Императоръ по обсужденіи въ Совѣтѣ Министровъ представленія моего объ учрежденіи Университета въ Одессѣ или Николаевѣ, 10 сего Іюня Высочайше повелѣть соизволилъ:

1) Учредить Новороссійскій Университетъ въ Одессѣ, преобразовавъ для сего въ Университетъ таможенный Ришельевскій Лицей.

2) Управляющему Министерствомъ Народнаго Просвѣщенія составить подробное по сему предмету предположеніе для открытія въ Одессѣ Университета, на основаніи новаго Университетскаго Устава, по утвержденіи онаго общимъ порядкомъ.

О Высочайшемъ повелѣніи семъ, о которомъ я вмѣстѣ съ симъ доношу Правительствующему Сенату, и объявилъ Начальству Одесскаго учебнаго округа, имѣю честь увѣдомить Ваше Превосходительство.

Управляющій Министерствомъ,
Статсъ-Секретарь

Управляющій Департаментомъ,
Статсъ Секретарь

Веління імператора Олександра II про утворення Новоросійського університету, 1862 р.

СОБРАНІЕ УЗАКОНЕНІЙ И РАСПОРЯЖЕНІЙ ПРАВИТЕЛЬСТВА,

ИЗДАВАЕМОЕ ПРИ ПРАВИТЕЛЬСТВУЮЩЕМЪ СЕНАТѢ.

ВТОРНИКЪ. № 72. 1864. 18-ГО АВГУСТА

440. — *1864 года Іюля 11-го.* — Именной Высочайшій указъ, данный Правительствующему Сенату. — *Объ учрежденіи ИМПЕРАТОРСКАГО Новороссійскаго Университета.*

УКАЗЪ ПРАВИТЕЛЬСТВУЮЩЕМУ СЕНАТУ.

Признавъ за благо даровать Новороссійскому краю способы къ высшему образованію юношества и утвердивъ разсмотрѣнные нынѣ въ Государственномъ Совѣтѣ предположенія по сему предмету Министра Народнаго Просвѣщенія, повелѣваемъ: въ замѣнъ Ришельевскаго Лицея, учредить въ Одессѣ ИМПЕРАТОРСКІЙ Новороссійскій Университетъ съ тремя факультетами: историко-филологическимъ, физико-математическимъ и юридическимъ, на основаніяхъ общаго Устава Университетовъ и прилагаемыхъ у сего двухъ штатовъ: нормальнаго и временнаго, открывъ сей Университетъ 1-го Мая будущаго 1865 года по особому повелѣнію, вмѣстѣ съ симъ Министру Народнаго Просвѣщенія данному.

Правительствующій Сенатъ не оставитъ сдѣлать къ исполненію сего надлежащее распоряженіе.

На подлинномъ Собственною ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА рукою подписано:

Въ Царскомъ селѣ,
11-го Іюля 1864 года.

«АЛЕКСАНДРЪ.»

Наказ про утворення Новоросійського університету.

ЦИРКУЛЯРЪ

ПО

УПРАВЛЕНІЮ ОДЕССКИМЪ УЧЕБНЫМЪ ОКРУГОМЪ.

1865.

ГОДЪ ВТОРОЙ.

Подъ редакціею Окружнаго Инспектора Одесскаго Учебнаго Округа

кн. в. д. дабижа.

ФУНДАМ. БИБ-КА

ОДЕССА.

ВЪ ТИПОГРАФІИ П. ФРАНЦОВА.

1865.

206/38. 38

ОБЪ ОТКРЫТІИ ИМПЕРАТОРСКАГО НОВОРОССІЙСКАГО УНИВЕРСИТЕТА.

1-го мая 1865 года, по отслуженіи соборнѣ Высокопреосвященнымъ Димитріемъ, Архіепископомъ Херсонскимъ и Одесскимъ, въ домашней Александро-Невской Университетской церкви молебствія, открытъ Императорскій Новороссійскій Университетъ, въ присутствіи г. Главнаго Начальника края, военныхъ и гражданскихъ чиновниковъ и многочисленной публики.

Про відкриття Новоросійського університету

№ 3

№ 600 за описом

р 5432

Пiяска 42 Справа 600

ДѢЛО

Приказы распоряжения и о Перв. управления Высшей учебн.

С протоколами заседаний коллегии при Под'отделе Высшей Школы, с докладами, докладными записками и отчетами та наказами за 1920 рік

Начато Березня 1920 г.

Окончено Серпня 1920 г.

На 129 аркушах

ГАОО. – Ф. Р-5432. – Оп. 1. – Д. 1. – Л. 104-106.

Приказ № 15 по Одесскому Губернскому управлению высшими учебными заведениями Наркомпроса УССР

1920 г.

§ 1. С 10 сего июня ректорат и деканат во всех Институтах советской высшей школы г. Одессы упраздняется.

§ 2. С того же числа распускается Совет и Правление бывшего Новороссийского университета, а также аналогичные организации всех прочих учебных заведений г. Одессы.

§ 3. Канцелярии советов, правлений и однородных с ними учреждений бывших Высших учебных заведений расформировываются, дела их распределяются между соответствующими институтами, а институты переходят в распоряжение административно- академического подотдела ОТВУЗа.

§ 4. Временно, впредь до окончательной реконструкции советской Высшей школы г. Одессы и проведения в ней нормального положения об управлении все руководство научно-учебной и хозяйственной жизнью институтов возлагается на временные президиумы институтов.

§ 5. Временные Президиумы избираются в каждом институте общим собранием всего преподавательского состава в составе 5 чел.

§ 6. При президиуме каждого института организуется одна общая канцелярия, разделенная на 2 части: учебно-административную и хозяйственную (бухгалтерия).

§ 8. Настоящее распоряжение должно быть осуществлено к 20 июня.

§ 9. Наблюдение, руководство и ответственность за своевременным выполнением сего возлагается на уполномоченных институтов под общим руководством административно-академического отдела ОТВУЗа.

Наказ № 15 по Одеському Губернському управлінню вищими навчальними закладами Наркомпросу УРСР про реорганізацію Новоросійського університету, 1920 р.

Ціна 15 коп. Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

У.С.Р.Р.

БЮЛЕТЕНЬ
НАРОДНЬОГО КОМІСАРІЯТА ОСВІТИ

1-IV 1933 р. | РЕДАКЦІЯ: Харків, вул. Артема, № 29. НКО
ЕКСПЕДИЦІЯ: Харків, поштамт—відділ передплати | № 13

Зміст

Постанова РНК СРСР

69. Про порядок стипендіяльного забезпечення студентів Вишів, Втишів, технікумів і робфаків.

Постанова ЦК КП(б)У з 11-III-33 р.

70. Про підручники для початкової та середньої політехнічної школи

Постанова ВУЦВК і РНК УСРР

71. Про реорганізацію системи роботи у справі допомоги дітям.

Постанови РНК УСРР

72. Про організацію на Україні державних університетів.

73. Про забезпечення студентів Витшів та Втишів України гуртожитками

Наказ Зост. НКО т. Хвилі

74. Про реєстрацію статутів і спілок, що діють не для зиску, завдання яких безпосередньо пов'язані з діяльністю НКО

Постанова РНК СРСР

69 Про порядок стипендіяльного забезпечення студентів Вишів, Втишів, технікумів і робфаків

На розвиток постанови Центрального виконавчого комітету й Ради народніх комісарів Союзу РСР від 7 липня 1933 року про стипендії для слухачів вищих шкіл і технікумів (З. З. СРСР 1932 р. № 54, арт. 325), Рада народніх комісарів Союзу РСР постановлює:

Постанова Ради Народніх Комісарів УСРР

(з 10 березня 1933 року)

72 Про організацію на Україні державних університетів

На виконання постанови ЦВК СРСР з 19 вересня 1932 р. Рада Народніх Комісарів УСРР постановила:

1. Організувати на Україні у відданні Наркомосвіти УСРР державні університети, як вищі учбові заклади, що готують високо-кваліфікованих фахівців загально-наукових дисциплін та викладачів у середніх учбових закладах.

Для дальшої наукової діяльности й педагогічної роботи у ВИШ'ах, університети готують осіб, що закінчили університет порядком аспірантури.

2. Відкрити університети в Харкові, Києві, Одесі та Дніпропетровському з 1-го вересня 1933 року, організуючи їх на базі фіз. хем. ін-тів та інститутів профосвіти, що є в цих містах; у складі таких факультетів:

Харківський університет: Фізико-математичний, природничий, хемічний, філософсько-історичний, економічний, географічний, літературно-лінгвістичний та правовий.

Київський університет: фізико-математичний, природничий, хемічний, географічний, філософсько-історичний та літературно-лінгвістичний.

Одеський університет: фізико-математичний., природничий та хемічний.

Дніпропетровський ун-т: фізико-математичний, хемічний та природн. фак-т.

3. Доручити НКОсвіти УСРР до 25-III-33 р. визначити ті наукові заклади, що їх потрібно передати університетам (бібліотеки, ботанічні сади науково-дослідчі інститути тощо) та всі ті учбові й житлові приміщення, які потрібні університетам для нормального розгортання їх роботи. Пропозиції в цій справі подати на затвердження РНК.

4. Зобов'язати НКОсвіти УСРР до 1 липня 1933 року виготовити навчальні пляни та програми для університетів.

Заст. голови Ради народніх комісарів УСРР — **Порайкс**

В. об секретаря РНК УСРР — **Стегній**

Постанова РНК УСРР про організацію в Україні державних університетів від 10.03.1933 р.

ЦІНА 15 КОП.

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

У.С.Р.Р. БЮЛЕТЕНЬ народнього Комісаріяту освіти

15-VIII 1933 р. | РЕДАКЦІЯ: Харків, вул. Артема, № 29. НКО ЕКСПЕДИЦІЯ: Харків, поштамт—відділ передплати | № 30-31

ДЕРЖАВНА ПУБЛІЧНА БІБЛІОТЕКА ОДЕСА 2-СЕН 33

Зміст

Постанови РНК УСРР

147. Про мережу й контингенти університетів УСРР.
148. Про матеріяльно-технічну базу університетів.

Постанова Наркомосвіти з 7-VIII-33 р.

149. Про зміну постанови Наркомосвіти УСРР з 9-I-33 р. „Про порядок призначення, переміщення та звільнення вчителів політехнічної школи".

Постанова Наркома Освіти т. Затонського з 11-VII-33 р.

150. Про обслідування стану обліку керівних кадрів шкіл у Червонозаводському і Дзержинському р-нах м. Харкова.

Постанови колегії НКО

151. Про стан роботи 18 ФЗС м. Харкова, що її обслідувала комісія НКО за заявою учнів школи.
152. Про скасування п. 9 постанови Колегії НКО УСРР „Про стан роботи масових бібліотек".

Університетський сектор

153. Про набір ц. р. до держ. університетів.

Постанова Ради Народніх Комісарів УСРР

147 Про мережу й контингенти університетів УСРР

На розвиток постанови РНК УСРР з 10-III-33 р. „Про організацію на Україні Державних університетів" Рада Народніх комісарів УСРР постановляє:

I. Структура університетів

1. Зважаючи на завдання університету — готувати висококваліфікованих фахівців з загально-наукових дисциплін, а також педагогів—і ураховуючи особливості організації навчального процесу в університеті, установити, як правило, 5-тирічний курс навчання.

Увага: 1. Для окремих фахів, за спеціяльною постановою НКО, може бути установлений термін навчання 4 роки.

2. На 1933-34 учбовий рік по 4 університетах, що їх відкривається, запропонувати НКО відкрити такі факультети:

206/162

А. В Харківському університеті

1. Фізико-математичний.
2. Хемічний.
3. Біологічний.
4. Геолого-географічний.
5. Історичний.
6. Літературно-мовний.
7. Економічний з відділом економгеографії.
8. Правовий.

Б. В Київському університеті

1. Фізико-математичний.
2. Хемічний.
3. Біологічний.
4. Геолого-географічний.
5. Історичний.
6. Літературно-мовний.

В. В Одеському університеті

1. Фізико-математичний.
2. Хемічний.
3. Біологічний.
4. Економічний.

Г. В Дніпропетровському університеті

1. Фізико-математичний.
2. Хемічний.
3. Геологічний.
4. Економічний.

3. Залежно від зростання потреби, НКО входить з пропозицією до РНК УСРР про відкриття додаткових факультетів.

II. Про науково-дослідчі інститути

4. Щоб забезпечити нормальне розгортання науково-дослідчої роботи державних університетів, передати їм такі наукові заклади:

А. До Харківського університету

1. Інститут теоретичної хемії.
2. Філію Українського зоолого-біологічного інституту.
3. „ „ геологічного інституту.
4. „ „ ботанічного ін-ту з садом при ньому.
5. Харківську астрономічну обсерваторію в складі астрономічного та геофізичного відділів.
6. Інститут географії й картографії.
7. Український інститут математики й механіки.
8. Донецьку гідробіологічну станцію.

Б. До Одеського університету

1. Фізико-технічний інститут Українфільму.
2. Філію Українського зоолого-біологічного інституту.
3. Астрономічну обсерваторію.
4. Геофізичну обсерваторію.
5. Ботанічний сад.

Увага. Філію українського ін-ту математики й механізації в Одесі ліквідувати, передавши всю матеріяльну базу цієї філії, разом з контингентами, Одеському університетові.

В. До Дніпропетровського університету

1. Ботанічний сад.
2. Філію Українського геологічного інституту з біб-кою при ньому.
3. Гідро-біологічну станцію.

Г. До Київського університету

1. Астрономічну обсерваторію.
2. Науково-дослідчий ін-т геології ВУАН.
3. Ботанічний сад.
5. Вищеперелічені науково-дослідчі установи залишаються в титульному списковi науково-дослідчих установ.

III. Бібліотеки

6. Щоб забезпечити університети фондами наукової літератури, передати:

а) Харківському ун-тові — Харківську Центральну біб-ку (кол. університетську);

б) Київському ун-тові — за спеціяльним добором і погодженням зі Всенародньою бібліотекою України — книжки з резервного фонду Всенародньої бібліотеки України, за визначенням НКО;

в) Одеському ун-тові — державную наукову бібліотеку й соціяльно-економічну бібліотеку кол. університету.

Про одержання обов'язкового примірника наукових видань

7. а) Надати університетам право одержувати безплатно обов'язковий примірник наукових видань УСРР;

б) просити Уряди Союзних республік зобов'язати свої видавництва надсилати державним університетам УСРР, порядком обміну, примірник всіх наукових видань республіки.

IV. Про університетські видання

8. а) Надати право державним ун-там УСРР видавати наукові записки й спеціяльні університетські видання (лекції, конспекти, монографії, наукові розвідки, бібліографічні нариси тощо), дозволивши університетам мати власні друкарні та палітурні майстерні;

б) запропонувати НКО, в порозумінні з НКЛПромом, до 1 вересня ц. р. опрацювати питання про організацію в поточному 1933 році при університетах друкарень.

Голова РНК УСРР **В. Чубар**

Харків, 21-VII-33 р. Кер. справами РНК УСРР **Ахматов**

(„Харківський Пролетар", 8-VIII-33 р.)

Постанова Ради Народніх Комісарів УСРР

148 I. Про матеріяльно-технічну базу університетів

1) Не пізніш 15-VIII ц. р. передати університетам усі учбові й спеціяльного призначення приміщення (як основні, так і допоміжні), що є у віданні фізико-хеміко-математичних інститутів та ін-тів профосвіти в містах: Харків, Одеса, Київ, Дніпропетровське, які кладуться в основу університетів, та приміщення н./д. установ, що їх передається університетам.

Постанова РНК УСРР № 147 Про мережу й контингент університетів УСРР від 15.08.1933 р.

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

ОФІЦІЙНИЙ ВІСНИК УКРАЇНИ

ЩОТИЖНЕВИЙ ЗБІРНИК АКТІВ ЗАКОНОДАВСТВА

29 вересня

КИЇВ
2000

код нормативного акта:
16698/2000

УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

1578 Про надання деяким вищим навчальним закладам статусу національних

Враховуючи загальнодержавне і міжнародне визнання результатів діяльності та вагомий внесок у розвиток національної вищої освіти і науки, **п о с т а н о в л я ю**:

1. Надати статус національних таким вищим навчальним закладам:
Академії образотворчого мистецтва і архітектури (м. Київ),
Державному університету "Львівська політехніка",
Дніпропетровському державному університету,
Донецькому державному університету,
Київському державному торговельно-економічному університету,
Київському міжнародному університету цивільної авіації,
Одеському державному університету імені І. І. Мечникова,
Східноукраїнському державному університету (м. Луганськ),
Українському транспортному університету (м. Київ),
Харківському державному політехнічному університету,
Державному аерокосмічному університету імені М. Є. Жуковського "Харківський авіаційний інститут",
Чернівецькому державному університету імені Юрія Федьковича
і надалі відповідно іменувати їх:
Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури,
Національний університет "Львівська політехніка",
Дніпропетровський національний університет,
Донецький національний університет,
Київський національний торговельно-економічний університет,
Національний авіаційний університет,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
Східноукраїнський національний університет,
Національний транспортний університет,
Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут",
Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського "Харківський авіаційний інститут",
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

2. Кабінету Міністрів України забезпечити здійснення контролю за повнотою збереження навчальними закладами, які мають статус національних, показників діяльності, передбачених пунктом 3 Положення про національний заклад (установу) України, затвердженого Указом Президента України від 16 червня 1995 року № 451.

Президент України Л. КУЧМА

м. Київ
11 вересня 2000 року
№ 1059/2000

Про надання Одеському університету статусу національного, 2000 р. (Указ Президента України № 1578 від 11.09.2000 р.)

Професорський нагрудний знак

Студентський нагрудний знак

УСТАВЪ 1804 ГОДА.

О ректорѣ.

§ 27. Ректоръ избирается Совѣтомъ на четыре года изъ Ординарныхъ Профессоровъ Университета и утверждается въ семъ званіи Высочайшимъ приказомъ.

УСТАВЪ 1835 ГОДА.

ГЛАВА II.

О ректорѣ.

10. Ректоръ избирается Министромъ Народнаго Просвѣщенія изъ ординарныхъ профессоровъ университета и назначается Высочайшимъ приказомъ на *четыре* года. По истеченіи четырехлѣтняго срока службы ректоръ можетъ быть оставленъ, съ Высочайшаго соизволенія, въ той же должности на слѣдующее четырехлѣтіе.

11. Ректору ввѣряется непосредственное завѣдываніе всѣми частями управленія университетомъ въ указанныхъ настоящимъ уставомъ предѣлахъ.

12. Всѣ служащія въ университетѣ и состоящія при немъ лица обязаны исполнять законныя требованія ректора. Независимо отъ сего секретари совѣта и правленія, лица, служащія по найму въ канцеляріяхъ сихъ установленій, библіотекарь, помощники его, секретарь библіоте-

---

УСТАВЪ 1863 ГОДА.

О ректорѣ.

§ 13. Ректоръ Университета избирается ежегодно общимъ собраніемъ изъ ординарныхъ Профессоровъ и представляется Главнымъ Училищъ Правленіемъ чрезъ Министра Народнаго Просвѣщенія на Высочайшее утвержденіе.

§ 14. Онъ избирается за два мѣсяца до окончанія курсовъ, и со дня утвержденія позволяется ему присутствовать въ Правленіи не съ тѣмъ, чтобы подавалъ свой голосъ, но чтобъ могъ познавать предварительно настоящее дѣлъ состояніе.

§ 15. Ректоръ, какъ глава Университета и блюститель благоустройства, имѣетъ право предсѣдательствовать во всѣхъ собраніяхъ и Комитетахъ и отвѣчаетъ за благочиніе во всѣхъ частяхъ, за внутренній порядокъ Университета, за сохраненіе и исполненіе Уставовъ и предписаній Министра и Попечителя, рав-

УСТАВЪ 1884 ГОДА.

II. О ректорѣ.

61. Ректоръ избирается на 4 года, изъ Ординарныхъ Профессоровъ, по большинству голосовъ въ Совѣтѣ, и утверждается въ семъ званіи Высочайшею властію.

62. Ректоръ, имѣя ближайшее попеченіе о благоустройствѣ Университета, наблюдаетъ: 1) чтобы принадлежащія къ оному мѣста и лица исполняли въ точности свои обязанности, и 2) чтобъ университетскія преподаванія шли съ успѣхомъ и въ надлежащей постепенности.

63. Ректоръ имѣетъ право дѣлать выговоры и замѣчанія Профессорамъ и зависящимъ отъ него чиновникамъ, въ случаѣ замѣченныхъ съ ихъ стороны упущеній и неисправностей.

64. Ректоръ, по усмотрѣнію надобности, можетъ предсѣдательствовать въ каждомъ изъ Факультетовъ, какъ въ отдѣленіяхъ Совѣта.

Статус ректора за університетськими статутами 1804, 1835, 1863, 1884 рр.

З книги: Сравнительная таблица уставов университетов 1884, 1863, 1804 гг. СПб., 1901. 265 с.

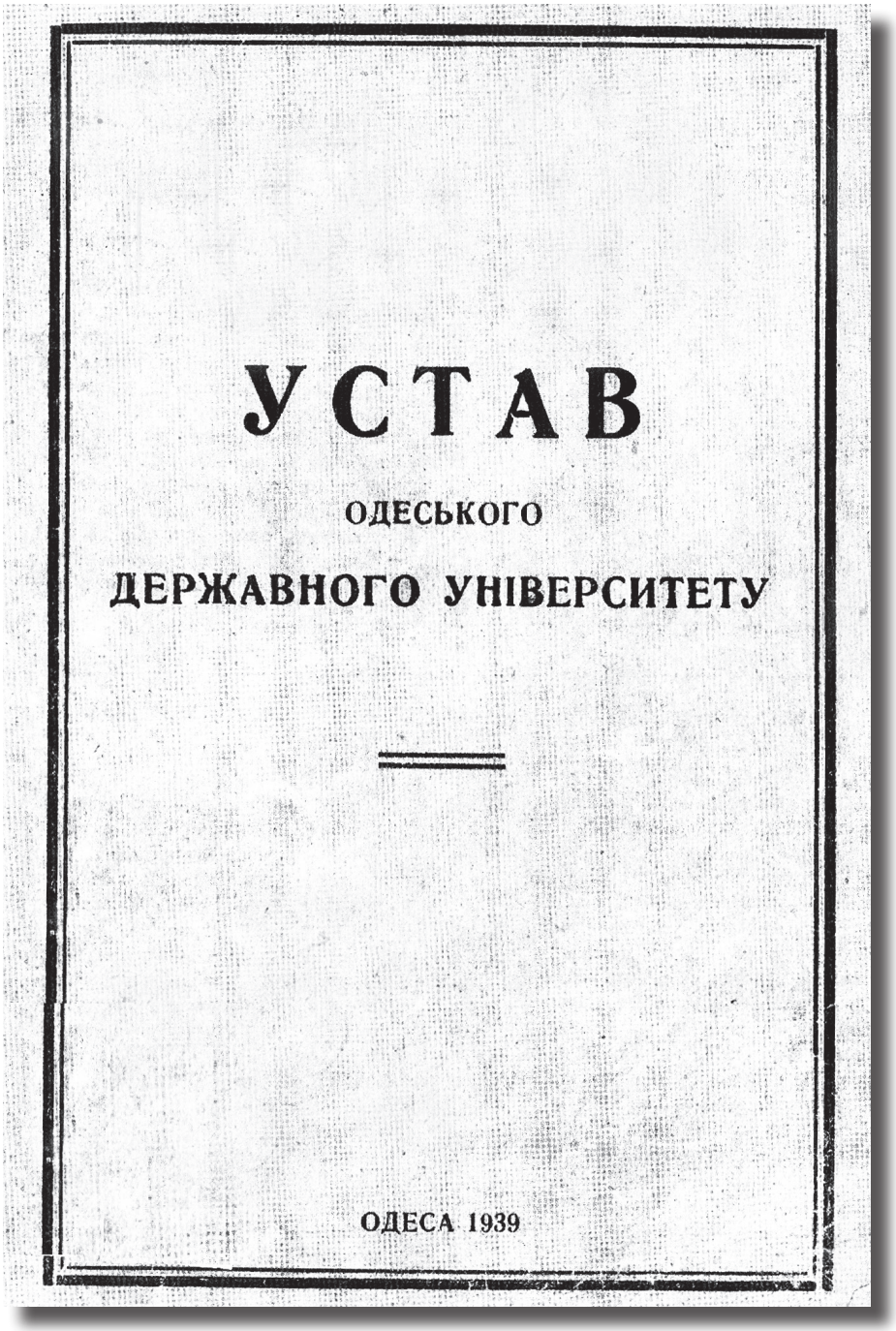

Статут Одеського державного університету 1939 р.

КЕРІВНИЦТВО УНІВЕРСИТЕТУ.

Ректор Університету.

45 Ректор університету несе відповідальність перед Народним Комісаріатом Освіти УРСР і Комітетом у справах Вищої школи при РНК СРСР за керівництво Одеським Державним Університетом, за організацію учбового процесу, за підготовку висококваліфікованих і політично вихованих радянських спеціалістів, за науково-дослідницьку роботу й адміністративно-господарську діяльність Університету.

46. Ректор Університету затверджується і зміщується Всесоюзним Комітетом у справах Вищої школи при РНК СРСР на подання Народного Комісара Освіти УРСР.

47. На Ректора покладається:

а) керівництво на основі єдиночальності всією діяльністю Університету і представництво від його імені;

б) проведення в життя учбових планів і програм та планів науково-дослідницьких і видавничої робіт;

в) контроль за успішністю студентів, над якістю лекцій, лабораторних занять, учбовою, виробничою й педагогічною практикою й науково-дослідницькою роботою;

г) керівництво політичною й культурно-виховною роботою серед студентства, аспірантів, професорсько-викладацького й учбово-допоміжного складу;

д) сприяння правильного напряму соціалістичного змагання й ударництва;

е) затвердження розкладу занять і правил внутрішнього розпорядку і стеження за точним їх виконанням;

е) прийом, випуск і звільнення студентів і аспірантів;

ж) керівництво фізичним вихованням і стеженням за станом здоров'я студентів;

з) розпорядження грошовими коштами й майном;

и) призначення стипендій студентам і аспірантам;

і) організація побутового обслуговування студентів, аспірантів, професорсько-викладацького складу і співробітників Університету.

и) Контроль і керівництво бібліотеками Університету.

Проректор по учбовій і науковій роботі.

48. Ректор Університету має заступника-проректора по науковій і учбовій частині і помічника по адміністративно-учбовій частині.

49. Проректор по учбовій і науковій роботі висувається з числа найбільш кваліфікованих професорів по ведущих дисциплінах, затверджується і зміщується Всесоюзним Комітетом у справах Вищої школи при РНК СРСР на подання Народного Комісара Освіти УРСР.

Проректор по учбовій і науковій роботі несе відповідаль-

Витяг із Статуту університету 1939 р.

Фотокопія

Зареєстрований
Центральною районною
адміністрацією
виконкому Одеської міської
ради
Реєстраційний N 386
Голова адміністрації
В.Г.Бараболя
„3" 04 1998р.

Затверджено
Міністерство освіти УКРАЇНИ
Заступник міністра
„16" 12 1997 р.

СТАТУТ

Одеського державного університету імені І. І. Мечникова

Одеський державний університет імені І.І.Мечникова створений на базі Рішельєвського ліцею в липні 1864 року, відкритий 13 травня 1865 року, заснований на державній формі власності, підпорядкований Міністерству освіти України.

Прийнято на облік
ГОЛОВА

Прийнято
Конференцією трудового колективу
від "5" вересня 1997 р.

215
"16" 12 7.

Статут Одеського державного університету імені І. І. Мечникова 1997 р.

21. Для обміну досвідом з питань навчально-методичної роботи при Університеті можуть створюватися науково-методичні лабораторії, центри, експериментальні майданчики.

22. Структурні підрозділи Університету функціонують відповідно до окремих статутів або положень, які розробляються згідно з чинним законодавством та цим Статутом. Повна назва структурних одиниць і підрозділів закріплюється окремим документом, який додається до Статуту Університету.

Розділ 4
УПРАВЛІННЯ УНІВЕРСИТЕТОМ І САМОВРЯДУВАННЯ ТРУДОВОГО КОЛЕКТИВУ

23. Управління діяльністю Університету здійснює ректор. Для забезпечення ефективності управління Університетом, розмежування повноважень ректор може окремі права (повноваження) і обов'язки делегувати визначеним посадовим особам. Ректор самостійно вирішує питання діяльності Університету, за винятком тих, які віднесені діючим законодавством і цим Статутом до компетенції інших органів управління.

24. Ректор Університету обирається за конкурсом і призначається на посаду Міносвіти. Ректор повинен мати вчений ступінь доктора наук та вчене звання професора.

25. Ректор Університету щорічно звітує перед конференцією трудового колективу Університету.

26. Заступники ректора (проректори) за дорученням ректора відповідають за окремі напрямки діяльності університету, діють у відповідності з посадовими інструкціями, затвердженими ректором. Права та обов'язки проректорів, керівників структурних підрозділів (деканів, директорів, завідуючих відділеннями, кафедрами тощо) визначаються ректором відповідно до функцій, які вони виконують.

27. Кількість проректорів визначається діючими нормами, встановленими Міносвіти.

28. Вищим колегіальним органом самоврядування трудового колективу Університету є конференція трудового колективу, далі – Конференція, складається із:

28.1. науково-педагогічних працівників (75 % загального складу), які обираються відкритим голосуванням на зборах науково-педагогічного складу факультетів, інститутів, науково-дослідних закладів, структурних підрозділів у відповідності з нормами представництва, що визначаються Вченою Радою Університету;

28.2. інших категорій співробітників, що складають 25 % загального складу Конференції і обираються відкритим голосуванням на зборах колективів цих категорій співробітників у відповідних підрозділах і службах Університету згідно з нормами представництва, що визначаються Вченою Радою Університету.

29. Конференція трудового колективу Університету:

29.1. приймає Статут Університету, вносить до нього зміни і доповнення;

29.2. розглядає основні питання економічного і соціального розвитку Університету, рекомендує напрями використання його основних фондів;

29.3. розглядає і схвалює проект колективного договору і надає повноваження профспілковому комітету підписувати договір з ректором від імені трудового колективу Університету;

29.4. обирає представників Університету до складу конкурсної комісії з питань заміщення вакантної посади ректора, що створюється Міносвіти;

29.5. визначає рейтинг претендентів на посаду ректора Університету шляхом відкритого або таємного голосування і подає свої пропозиції конкурсній комісії;

29.6. обирає комісію по трудових спорах відповідно до Кодексу законів України про працю;

29.7. заслуховує щорічні звіти ректора;

29.8. затверджує правила внутрішнього трудового розпорядку Університету за поданням ректора і профспілкового комітету.

29.9. розглядає і приймає інші важливі рішення щодо питанньдіяльності Університету, трудового колективу згідно з чинним законодавством.

Витяг із Статуту університету 1997 р.

Затверджено
Міністерство освіти і науки УКРАЇНИ
Заступник міністра _____

_____
"_____"_____2000 р.

СТАТУТ

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова створений на базі Рішельєвського ліцею в липні 1864 року, відкритий 13 травня 1865 року, заснований на державній формі власності, підпорядкований Міністерству освіти і науки України. Статус національного університету надано Указом Президента України № _____ 11 вересня 2000 року.

24/09/02
1373522
NBONU

Прийнято
на спільному засіданні представників
трудових колективів університету,
профкому і Вченої Ради
28 жовтня 2000 року.

1373522

Статут Одеського національного університету імені І. І. Мечникова 2000 р.

Розділ 5
ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ РЕКТОРА УНІВЕРСИТЕТУ

38. Ректор Університету:

38.1. вирішує питання діяльності Університету згідно зі ст. 23 даного Статуту;

38.2. у межах своїх повноважень видає накази і розпорядження, обов'язкові для виконання всіма підрозділами Університету;

38.3. представляє Університет у державних та інших органах, відповідає за результати діяльності Університету перед Міністерством освіти і науки;

38.4. є розпорядником майна і коштів Університету та його структурних підрозділів;

38.5. виконує кошторис, укладає угоди, дає доручення, відкриває банківські рахунки;

38.6. користується правом найму та звільнення працівників, визначає їх функціональні обов'язки згідно з чинним законодавством;

38.7. застосовує заходи морального та матеріального заохочення, притягає до дисциплінарної відповідальності згідно з чинним законодавством;

38.8. забезпечує охорону праці, дотримання законності та порядку в діяльності Університету;

38.9 формує контингент студентів Університету, аспірантів, докторантів згідно з Положенням, яке затверджує Міністерством освіти і науки;

38.10. відраховує із Університету та поновлює на навчання студентів, аспірантів і докторантів;

38.11. контролює виконання навчальних планів і програм, планів науково-дослідних робіт;

38.12. контролює дотримання штатно-фінансової дисципліни всіма підрозділами Університету;

38.13. здійснює контроль за якістю роботи працівників, за організацією навчально-виховної та культурно-масової роботи, за станом фізичного виховання і здоров'я студентів;

38.14. організовує соціально-побутове обслуговування студентів і працівників Університету, здійснює заходи щодо їх оздоровлення;

38.15. разом з профспілковим комітетом розробляє Правила внутрішнього трудового розпорядку Університету і контролює їх виконання.

Ректор може делегувати частину своїх прав і обов'язків проректорам, деканам факультетів, директорам інститутів, завідуючим відділеннями, та іншим посадовим особам.

Ректор несе відповідальність за виконання покладених на Університет завдань, за результати фінансово-господарської діяльності, стан і збереження будівель та іншого майна, переданого Університету у користування та володіння.

39. Університет в особі ректора звітує перед Міністерством освіти і науки, подає статистичну звітність та іншу інформацію у відповідності з чинним законодавством.

Витяг із Статуту університету 2000 р.

ЗАТВЕРДЖЕНО
Міністерство освіти і науки України
заступник Міністра
_____ М.Ф. Степко
_____ 2005 р.

Державну реєстрацію змін до установчих документів ПРОВЕДЕНО
Дата реєстрації 31.03.2006
Номер запису 1556 105 0003006618
Державний реєстратор

С Т А Т У Т

ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені І.І. МЕЧНИКОВА

16.08.10 1563008 ХНО ЧН

Прийнято
конференцією трудового колективу університету
22 березня 2005 року, протокол № 7

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАРЕЄСТРОВАНО
№ 10
«17» 03 2006

Статут Одеського національного університету імені І. І. Мечникова 2006 р.

4.3. Безпосереднє управління діяльністю ОНУ здійснює ректор.
4.4. Ректор ОНУ в межах наданих йому повноважень:
4.4.1. вирішує питання діяльності ОНУ, затверджує його структуру штатний розпис;
4.4.2. видає накази і розпорядження, обов`язкові для виконання всіх працівниками і структурними підрозділами ОНУ;
4.4.3. представляє ОНУ у державних та інших органах, відповідає результати діяльності ОНУ перед Міністерством освіти і науки;
4.4.4. є розпорядником майна і коштів ОНУ та його структурних підрозділів;
4.4.5. виконує кошторис, укладає угоди, дає доручення, відкриває банківсь рахунки;
4.4.6. користується правом найму та звільнення працівників, визначає функціональні обов`язки згідно з чинним законодавством;
4.4.7. застосовує заходи морального та матеріального заохочення, притяг до дисциплінарної відповідальності згідно з чинним законодавством;
4.4.8. забезпечує охорону праці, дотримання законності та порядку діяльності ОНУ;
4.4.9. формує контингент студентів ОНУ, аспірантів, докторантів згідно Положенням, яке затверджує Міністерство освіти і науки України;
4.4.10. відраховує з ОНУ та поновлює на навчання студентів, аспірантів докторантів;
4.4.11. контролює виконання навчальних планів і програм, планів науков дослідних робіт;
4.4.12. контролює дотримання всіма підрозділами ОНУ штатно-фінансов дисципліни;
4.4.13. здійснює контроль за якістю роботи викладачів, організаціє навчально-виховної та культурно-масової роботи, станом фізичног виховання і здоров`я, організує соціально-побутове обслуговання учасник навчально-виховного процесу та інших працівників ОНУ;

Витяг із Статуту університету 2006 р.
Розділ 4. Управління ОНУ, права та обов'язки ректора

Професори та студенти історико-філологічного факультету ІНУ, 1874 р.

Перший ряд (стоять зліва направо):
Н. П. Кондаков (третій), І. С. Некрасов (п'ятий)
Другий ряд (сидять зліва направо): В. Н. Юргевич, П. К. Брун, В. І. Григорович, М. П. Смирнов, І. В. Ягич.

Викладачі першого 25-річчя Новоросійського університету, 1890 р.

Група професорів ІНУ, 1907 р.

1 ряд (зліва направо): Г. І. Перетяткович, Ю. Ф. Клименко, О. М. Клітін, колишній попечитель Одеського навчального округу О. О. Мусін-Пушкін, С. В. Левашов, С. С. Головін, М. Ю. Чижов, О. Ф. Федоров;
2 ряд: О. В. Корш, М. О. Щоголєв, О. І. Алмазов, О. Ф. Маньковський, О. І. Щербаков – попечитель Одеського навчального округу, О. І. Томсон;
3 ряд: О. П. Доброклонський, К. П. Серапін, О. І. Загоровський, Д. П. Кишенський, В. І. Адамович, П. Є. Казанський, О. Д. Орлов.

Ісай Павлович Шмідт (в центрі), ректор ОДУ (1933–1936 рр.).

Фото – серпень 1973 р.

Пожежа в Одеському університеті під час повітряного нальоту в вересні 1941 р.
Фото з картини худ. Д. А. Цимбал

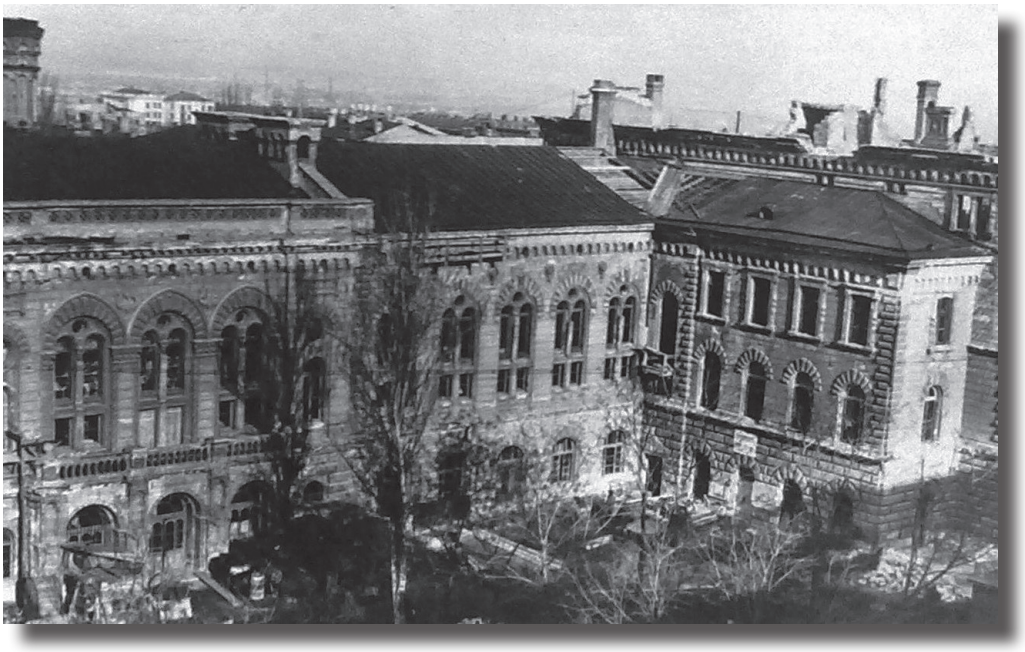

Хімічний корпус університету.
Відбудований у 1949 р. після Другої світової війни.

Вчена рада Одеського державного університету, 1940 р.

ОДЕССА 1953 год

Зав. каф. философии
доц. СИДОРЕНКО Ф. А.

Зав. каф. Зоологии
позвоночных, профессор
ПУЗАНОВ И. И.

Зав. каф. микробиологии
чл.-корресп. АН УССР
проф. ТУЛЬЧИНСКАЯ В. П.

Зав. каф. Зоол. беспозвоночных
чл.-корреспондент АН УССР
проф. САВЧУК Н. А.

Зав. каф. гидробиологии
проф. ПРЕНДЕЛЬ А. Р.

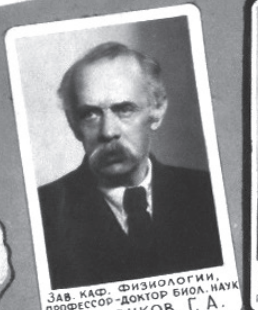

Зав. каф. физиологии,
профессор-доктор биол. наук
БОРОВИКОВ Г. А.

Зав. каф. физиологии
человека и животных
проф. СИНЕЛЬНИКОВ Е. И.

Доктор биологич. наук,
профессор
ФАЙТЕЛЬБЕРГ Р. И.

ОГУ

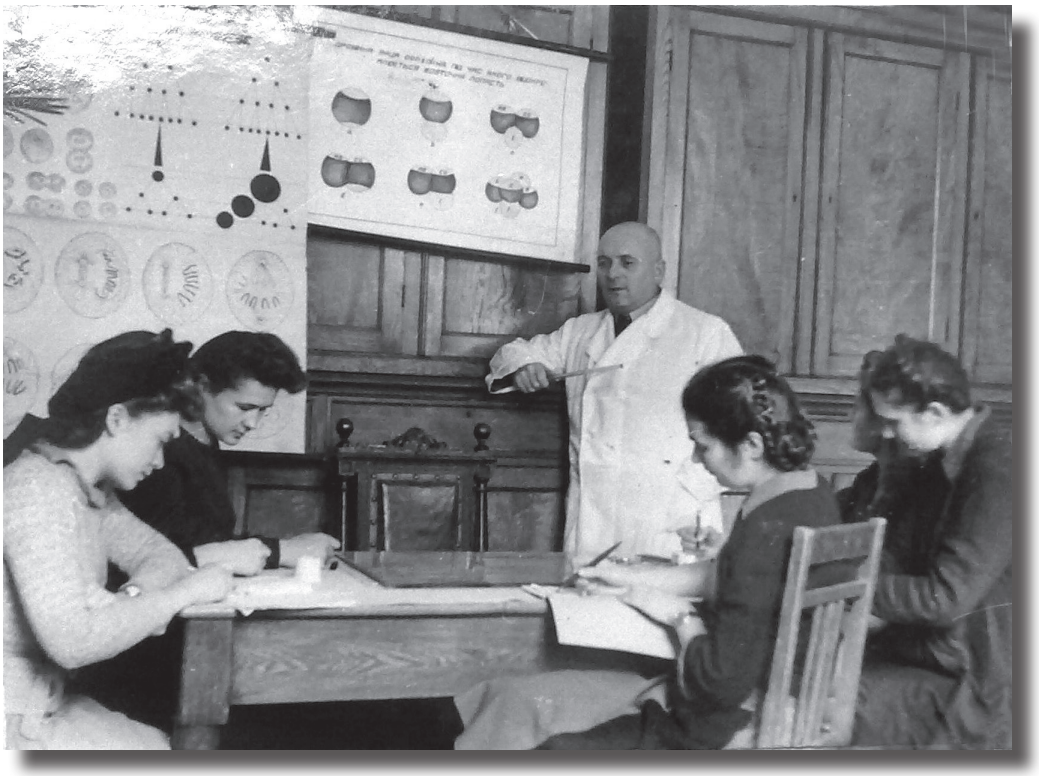

Микола Панасович Савчук, ректор ОДУ (1939–1949 рр.)

Професор М. П. Савчук з співробітниками кафедри зоології безхребетних та фуркантами-кружковцями, 1954–1955 рр.

Сергій Іванович Лебедєв, ректор ОДУ (1953–1959 рр.), з групою викладачів університету, 1959 р.

Зліва направо: декан геолого-географічного факультету О. М. Смирнов, ст. викладач Л. Х. Калустьян, ст. викладач Ю. О. Амброз, ректор С. І. Лебедєв, проректор С. М. Ковбасюк

Сергій Іванович Лебедєв (в центрі) та його учні. Київ, 1982 р.

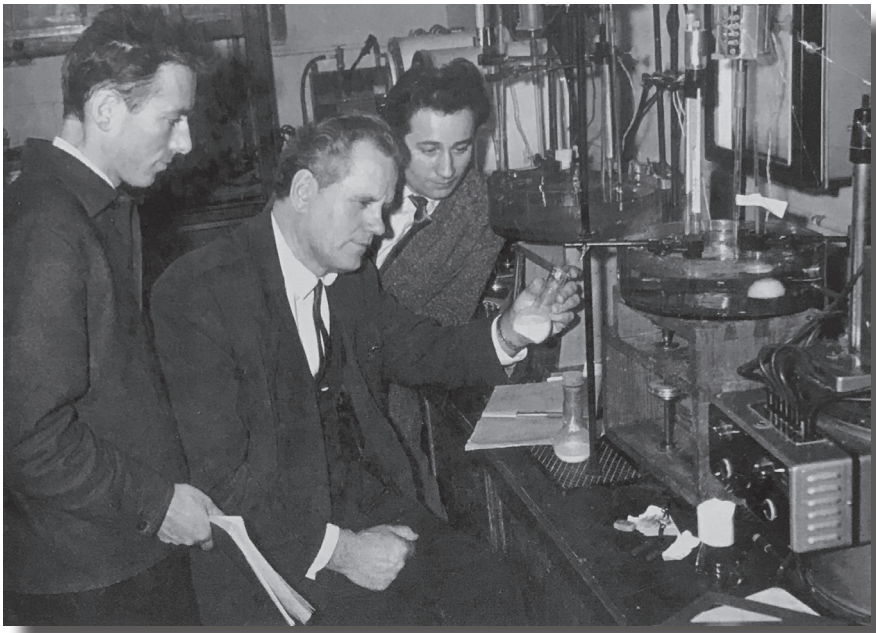

Ректор О. І. Юрженко з професором С. С. Іванчевим та доцентом В. А. Вільшанським

Делегація із Ленінграда та Москви під час нагородження Одеси знаком міста-героя. 27 жовтня 1965 р.

У центрі – Олександр Іванович Юрженко, ректор ОДУ (1960–1970 рр.)

**Зліва направо: О. В. Богатський,
А. М. Зелінський, З. Д. Богатська**

**Олексій Всеволодович Богатський (в центрі), ректор ОДУ (1970–1975 рр.),
з викладачами кафедри органічної хімії**

Сидять (зліва направо): В. Кирилюк, С. Андронаті, О. Богатський, Т. Чумаченко, О. Степанова. Стоять (зліва направо): А. Грень, Л. Вострова, Л. Глінська

VIII з'їзд товариства «Знання» СРСР. Москва, 5-7 липня 1982 р.
Ректор О. В. Богатський (стоїть третім ліворуч), проф. В. В. Сердюк (сидить четвертий ліворуч), проф. Н. М. Якупов (сидить перший праворуч)

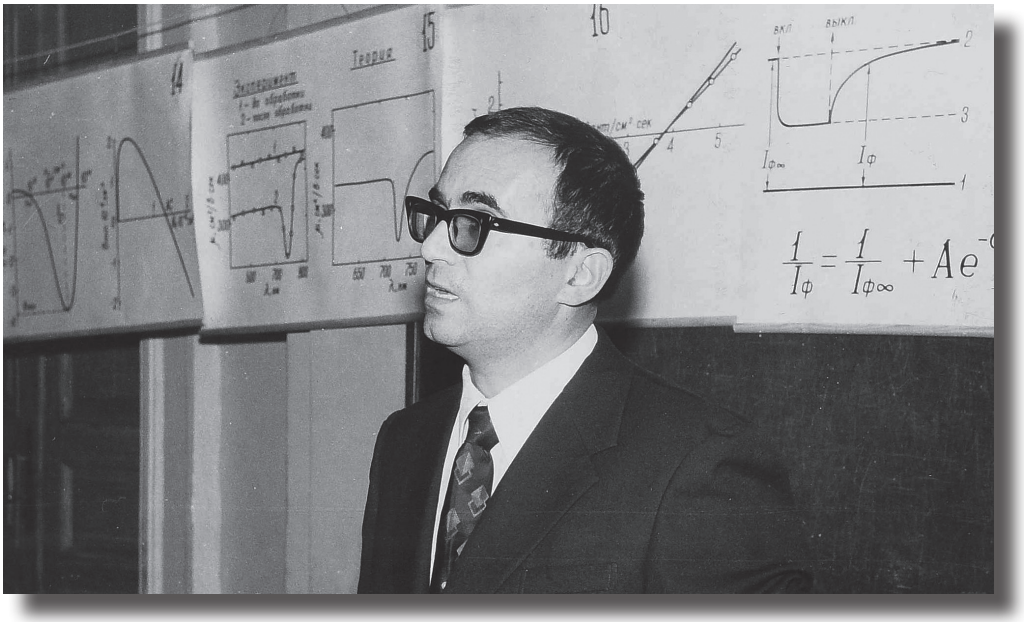

Віктор Васильович Сердюк, ректор ОДУ (1975–1987 рр.)

Ректор В. В. Сердюк (в центрі) з учасниками конференції

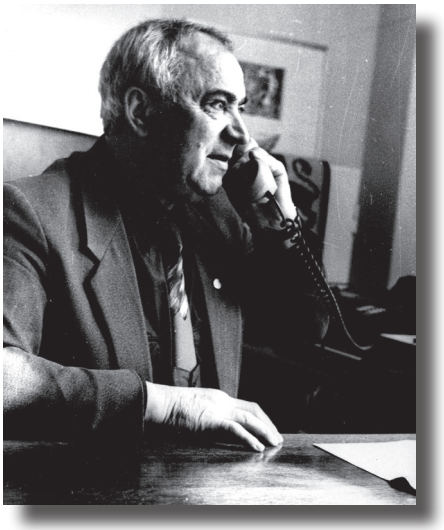

Ігор Петрович Зелінський,
ректор ОДУ (1987–1995 рр.)

Підписання угоди про співробітництво між університетами Одеси та Сент-Ендрюса (Шотландія), 1992 р.
В центрі – ректор І. П. Зелінський

Візит Президента України Л. Д. Кучми до ОНУ імені І. І. Мечникова
Зліва направо: Л. Д. Кучма, С. Р. Гриневецький, А. В. Сминтина

Генеральний консул Республіки Польща в Одесі Веслав Мазур нагородив Валентина Сминтину, ректора ОНУ імені І. І. Мечникова (1995–2010), та Євгена Черноіваненка, декана філологічного факультету, почесними відзнаками «Bene Merito».

Зустріч, присвячена міжнародній крупномасштабній ініціативі КНР «Один пояс – один шлях», 2016 р.

У центрі – Ігор Миколайович Коваль, ректор ОНУ (з 2010 р.) та Генеральний Консул КНР Чжао Сянжун.

Візит делегації ОНУ імені І. І. Мечникова в м. Чанаккале (Туреччина). Підписання Угоди про освітнє та наукове співробітництво між Одеським національним університетом імені І. І. Мечникова й Університетом 18 березня, 2016 р.

Візит представників ОНУ імені І. І. Мечникова до Університету «Нижній Дунай» (м. Галац, Румунія), 2016 р.

Візит заступника помічника державного секретаря США Джорджа Кента в ОНУ імені І. І. Мечникова, 2019 р.

Нагороди Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Нагороди Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ОМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Ф.М. ДОСТОЄВСЬКОГО
1865

Довідкове видання

ПРОФЕСОРИ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Біографічний довідник
У двох томах

ТОМ 1
РЕКТОРИ
(1865–2020)

Упорядники:
Мурашко *Олена Сергіївна*
Пружина *Валентина Павлівна*
Самодурова *Віра Володимирівна*

Макет В. Г. Вітвицька

Підписано до друку 08.09.2020 р. Формат 70x100/16.
Ум.-друк. арк. 17,06. Зам. № 2139. Тираж 50 прим.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
(свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4215 від 22.11.2011 р.)
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39